

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין

מאת: משה אריאל פוס

הרב משה הלוי סולובייצ'יק (להלן: הרמ"ס) נולד בוואלוזין בשנת תרל"ט לאביו הרב חיים (הרח"ס). בשנת תרס"א נשא לאשה את פשקע בת הרב אליהו הלוי פיינשטיין מפרוז'נא. בשנת תר"ע התמנה לרבה של ראסיין על מקומו של הרב אלכסנדר משה לפידות,¹ ובשנת תרע"ג עבר לכהן כרבה של חסלוביץ במקום גיסו הרב מנחם קרקובסקי. כנכדם של ה"בית הלוי" והרב רפאל שפירא חתן הנצי"ב מוואלוזין, וכבנו של הרח"ס, ניתן לטעון שהרמ"ס נולד לתוך המשפחה המיוחסת ביותר בישראל בשעתה. למדנותו, שקידתו והבנתו, ומשרות הרבנות החשובות להן זכה בתחילת שנות השלושים לחייו, הציבו אותו לכאורה על דרך סלולה למעמד מכובד ביותר בקהילה החרדית ובעולם הרבנות. נדמה כי מעטים היו מעלים על דעתם באותו הזמן שבתוך עשור בלבד יעמוד הרמ"ס בראש בית מדרש לרבנים בוורשה, ישתתף בכינוס ה"מזרחי" ויימצא בלב סדרה של מחלוקות ציבוריות חריפות מול רוב ההנהגה הרבנית של פולין וליטא. סדרה של אירועים דרמטיים בעשור זה אף היא תרמה את שלה. מלחמת העולם הראשונה פרצה בתרע"ד, והמצב בחסלוביץ הידרדר קשות. לאחר עליית הקומוניסטים לשלטון, עברה היהדות בחסלוביץ משבר ללא תקנה. בסוף המלחמה נפטר אביו, מורה דרכו. הרמ"ס נאלץ לעזוב את חסלוביץ והוצע לו על ידי סבו הרב רפאל שפירא לכהן בראשות ישיבת וולוז'ין המתחדשת. הוא הגיע עם משפחתו למינסק והספיק להשתתף בהלווית סבו הרב שפירא, אך האפשרות לכהן בראשות הישיבה נמנעה ממנו,² ובסופו של

תודתי לרב משה שוחט על עזרתו הרבה בעריכת המאמר והגהתו. כמו כן עליי להודות לרב יעקב יצחק הכהן מיללער ולפרופ' מלך שפירא על הערותיהם המשמעותיות, העצות שנתנו, והכול בתשומת לב גם לפרטים הקטנים.

¹ ראה ר"ג קמנצקי, *Making of a Godol*, ירושלים 2002, עמ' 1198–1213, 1217 בעניין האופן שבו מונה הרמ"ס לרב בראסיין, ההתנגדויות למינוי, והישיבה שהקים שם. יתכן והקשיים המצוינים שם הם אלו שגרמו לו לעבור כעבור מספר שנים לחסלוביץ.

² ראה S. Soloveitchik-Meiselman, *The Soloveitchik Heritage: A Daughter's Memoir*, N.J. 1995, pp. 188-189, 202, 226-227. סדר הזמנים נראה כך: בכ"ה ניסן תרפ"א פרסם הרב יוסף פיימר מכתב למערכת שבו קרא לכל צאצאי הרב חיים מוולוז'ין לבוא לוולוז'ין לקראת יום השנה המאה לפטירתו (י"ד סיון) ולטכס עצה לבנות את הישיבה ולהחזיר עטרה ליושנה (הצפירה, 95, 11.5.1921, עמ' 4). שמואל פריד, בעיתון המזרחי, מדווח בכ"ד בסיון תרפ"א כי הוועד להקמת הישיבה בחר את הרב יעקב שפירא והרמ"ס לראשי הישיבה

אריאל פוס, עורך דין, ירושלים.

דבר כיהן דודו, הרב יעקב שפירא, כראש ישיבה בלעדי עם פתיחתה. בינתיים גם רבנות בריסק ניתנה לאחיו הצעיר הרב יצחק זאב (הריז"ס), והרמ"ס מצא את עצמו מיטלטל בדרכים ומגיע לפולין כמעט ערום ומחוסר כל.

כעבור תקופת טלטולים ארוכה הוצעה לרמ"ס הצעה מפתה – לעמוד בראש לימודי הקודש של בית המדרש לרבנים "תחכמוני" בוורשה, כאשר בראש הלימודים הכלליים בבית המדרש עמד ההיסטוריון הנודע, פרופסור מאיר בלבן.³ הרמ"ס קיבל את ההצעה ואף ויתר על משרת רבנות באנטפול שכבר התקבלה אצלו באותו הזמן.⁴ מינוי זה של הרמ"ס, בן הרח"ס, למוסד שיש בו לימודים כלליים והמזוהה עם ה"מזרחי" הפתיע רבים, ושימש אף כלי ניגוח בידי מתנגדיו בסדרת המחלוקות עליהן נסוב מאמר זה.⁵

(המזרחי, גליון 24, כ"ד סיון תרפ"ג, עמ' 5-4. תודתי לרב יעקב מילר על מקור זה ומכ"ג אדר תרפ"ב להלן). הרח"ע במכתב מיום ז' בתמוז תרפ"א מציין את הרמ"ס כאחד מראשי הישיבה המיועדים (רח"ע גרודזנסקי, אחיעזר: קובץ אגרות, בני ברק תש"ל, א, עמ' קלב), ואילו בט' בחשוון תרפ"ב כבר מדווח עיתון המזרחי על שיעורו הראשון של הרמ"ס בתחכמוני אבל בגוף הכתבה מתאר את הרמ"ס כמי שהיה רב בחסלוביץ "ונועד להיות ר"מ ביישיבת וולוז'ין שתפתח מחדש" (המזרחי, 10.11.1921, עמ' 6), ורק בכ"ג באדר תרפ"ב מדווח העיתון על פתיחת ישיבת וולוז'ין זמן קצר לפני כן בראשות הרב יעקב שפירא בלבד (המזרחי, כ"ג אדר תרפ"ב, עמ' 6). דהיינו הרמ"ס לא המתין לפתיחת הישיבה ולקח את התפקיד בתחכמוני עוד קודם לכן, אבל כנראה כבר הבין שלא יתנו לו בפועל לקבל את המינוי לכשתפתח הישיבה.

³ על בית המדרש "תחכמוני" ראה י' מישאל, 'בית מדרש לרבנים תחכמוני בוורשה', בתוך: מוסדות תורה באירופה, בעריכת ש"ק מירסקי, ניו יורק תשט"ז, עמ' 585-603.

⁴ ראה מייזלמן לעיל הערה 2 עמ' 202-205 ואנטופול – ספר יזכור עמ' 79.

⁵ שמואל זקיף מספר ש"החפץ חיים" פעל נגד התחכמוני ונגד מעורבותו של הרמ"ס בו, וכתב מכתב לרמ"ס שבו אמר לו שהוא נותן יד לפושעים. זקיף מוסיף ומספר על מפגש שהיה לו בעניין זה עם ה"חפץ חיים" שבעקבותיו (לטענתו) הפסיק ה"חפץ חיים" לפעול כנגד המוסד והרמ"ס (גולה ומולדת, תל אביב תש"ה, עמ' 36-35 הובא על ידי הרב בצלאל דבליצקי). כמו כן בספרו של הרב חיים שמואל גליקמן, מפיהם ומפי כתבם, קרית יואל תשס"ז, עמ' לט, מופיע תיאור של תגובתו החריפה של רח"ע למינויו של הרמ"ס לראש מתיבתא ב"תחכמוני" מפי הרב רפאל זלמן הכהן לוין. אמינותו של הספר הנ"ל נמוכה ביותר, ורק בקטע הרלוונטי, כל העובדות המצוינות אינן נכונות. גם השפה וצורות הביטוי המיוחסות שם לרח"ע, אינן תואמות שום תיאור אחר של הרח"ע הידוע לנו. עם זאת, אין זאת מן הנמנע שאכן הרח"ע ראה במינוי זה "יריקה בפנים" של הרח"ס ומעשה שטות.

הרב ניסן וקסמן מתאר כיצד עבר לישיבתו של הרב ברוך דוב את ר' משה סולוביצקי שנחשב בעיניו בקיץ תרפ"ג, בדיוק בתקופה שבה התעורר הפולמוס על אודות מועצת גדולי התורה אשר יתואר להלן, והוא מתאר איך הרמ"ס הגיע באותו הזמן לישיבה ששכנה בלוקישוק, וילנא, ורב"ב הזמין את הרמ"ס להרצות שיעור בישיבה:

שמע המשגיח הזה על הזמנתו של ר' ברוך דוב את ר' משה סולוביצקי שנחשב בעיניו כנוטה קצת להשקפת מפלגת "המזרחי". המתיק סוד עם תמידיו העוקבים אחריו ושלחו משלחת לר' ברוך דוב להניע אותו מהזמנתו את ר' משה. בהגיעם לביתו וכשמוע ר' ברוך דוב את דבריהם התפרץ באנחות, בצעקות ובבכי: "אוי לי ואי לנפשי שהגעתי בימי זקנתי

תוך זמן קצר ממעברו של הרמ"ס לוורשה נקלע הרמ"ס לסדרה של עימותים חזיתיים ופומביים עם "אגודת ישראל" ו"אגודת הרבנים" בפולין, שהתנהלה בחלקן הגדול מעל דפי העיתונות.

על אף שמחלוקות אלו היו גלויות לעין כל בשעתן, ועוררו סערה גדולה, הכתיבה אודותן כמעט נעלמה לחלוטין בתיאורים מאוחרים, וכמעט שאינן מוזכרות אף בהיסטוריוגרפיה של הרמ"ס. במאמר זה ברצוני לפרוש לראשונה בצורה מסודרת ורחבה את עיקרי המחלוקות, את נסיבותיהן, ואת השקפת העולם הסדורה של הרמ"ס העולה מהן.

א. פולמוס "מועצת גדולי התורה"

שנת 1923 הייתה עמוסה בפעילות פוליטית יהודית כמעט חסרת תקדים. הקונגרס הציוני ה-13 התקיים בחודש אוגוסט באותה שנה. במקביל לסוף הקונגרס הציוני ולאחריו התקיימה הכנסייה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל בווינה. לפני הקונגרס הציוני, וכהכנה אליו, התקיימה בחודש יולי אסיפה מרכזית של ה"מזרחי" אשר כללה גם "ועידת אנשי האמונים של המזרחי".

לזה לשמוע שלא רוצים בתורתו של רבי הקדוש ולא נותנים לבנו שיחיה למסור אותם בפני תלמידי! והרבה להתפריץ ולבכות בדמעות ולהכות בכפו על השולחן באופן איום, שלא ראהו תלמידי מעולם. משלחת הבחורים כבשו עיניהם בקרקע ובבושת פנים נשמטו מן הבית והלכו להם. בשבת הבאה נכנס ר' ברוך דוב שלוב יד עם ר' משה סולובייצ'יק לשיבה ופניו נהרו בזוהר מיוחד ור' משה הרצה שיעורו בענין מפייהם ולא מפי כתבם בפני כל בני השיבה ור' ברוך דוב עמד באימה ובריאה והקשיב ברוב עיון והתעמקות לכל מלה שיצאה מפי ר' משה סולובייצ'יק ע"פ תורת אביו ז"ל (שיעורו זה נמצא בספר חידושי ר' חיים הלוי בפ"ג מהלכות עדות). (ר"נ וקסמן, שבילי ניסן: חידושי תורה ביוגרפיות ומאמרים, ירושלים תשע"ג, עמ' 119–120).

תיאור דומה נמצא בכתבי חתנו של הרב"ב, הרב משה ברנשטיין, הגיונות, ירושלים תשי"ג, עמ' עב: משביקר הגאון ר' משה סולובייצ'יק שהיה אז ראש ישיבת תחכמוני בוילנה כיבדו בהגדת שיעור בשיבה. תלמידי השיבה שהיו ברובם קנאים התנגדו לזה בכל תוקף ובאו לומר לרבם כי הם ילכו מהשיעור הזה, הוא אמר להם כדברים האלה, ת"ל חוננתי בכח מיוחד שלא להאמין בדבר שאיני רוצה, לדידי אין הדבר אמת כלל. ידיד נפשו הגאון ר' משה אינו כלל בישיבת המזרחי תחכמוני, איני קורא עיתונים ואינו מאמין להם וככה אני יועץ לכם. התלמידים שמעו לקולו והקשיבו אל השיעור בנחת ושלחה.

וראו להלן בסוף עניין ראדום מקרה נוסף שבו הגן הרב"ב על כבודו של הרמ"ס בשיאן של המחלוקות המתוארות במאמר זה.

יש לציין שהרמ"ס עצמו לא ראה כל ערך בלימודי חול והוא התנגד להם באופן עקרוני, ראה למשל מיזלמן (לעיל הערה 2) עמ' 24–25, 109–110 ועוד.

רצף הפעילויות הנ"ל גרם באופן טבעי לחיכוכים וחיידוד עמדות בין הגופים השונים, ובין היתר לוויכוח נוקב בין הרמ"ס לבין מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל, ובאופן אישי אף עם הרב חיים עוזר גרודזינסקי (הרח"ע).

דברי הרמ"ס בוועידת הרבנים המזרחיים

ב"ועידת אנשי האמונים של המזרחי" התקיימה גם אסיפה של "ועידת הרבנים המזרחיים" שבה השתתפו כ-75 רבנים. ועידת הרבנים עסקה בעניינים שונים, וכישיבתה השלישית, בנושאות רבה של קוטנה, הרב טרונוק, נדונו היחסים בין האגודה למזרחי. לאחר הפסקה לתפילת מנחה דיבר הרמ"ס, וכפי המתואר בעיתון המזרחי זו הייתה תמצית דבריו:

בהשיבות הראשונות התוכחו ע"ד עניינים שונים, לא השתתפתי בהם בשביל שנשאו עליהם חותם מפלגתי ואני איני איש מפלגתי. רצוני לחוות דעתי רק בענין אחד, והוא ענין הכנסיה הגדולה, אבל לא מנקודת-מבט מפלגתית רק מנקודת-מבט של כלל ישראל. קראתי את כל הנכתב על אודות הכנסיה ובאתי לידי מסקנא, כי העיקר בה היא יצירת מועצת "גדולי תורה". תכלית המועצה אינה לענין איסור והיתר. תכליתה בולטת למדי ליצור אוטוריטטה לכל עניני היהדות, שהכל מחויבין לשמוע בקולה ולסור למשמעתה מבלי כל בקורת ופקפוק בדבריהם.⁶ ואני שואל ב' שאלות: נניח, כי אפשר ליצור בזמננו מוסד אוטוריטטי כזה, אבל לזה צריך הסכמת עם ישראל כולו ואינו תלוי רק ברצון מפלגה; גדולי תורה אין ממנין ואין מפקדין. גדולי תורה צריכים להיות באמת גדולי תורה, ולכל ישראל יש הזכות לחוות דעה בזה. שנית, האפשר באמת ליצור מוסד כזה? מוסד כזה היה קיים בזמן שהסנהדרין היו בלשכת הגזית, והזקן החולק על דבריהם היה נידון לזקן ממרא, אבל משבטלו סנהדרין אי אפשר זה מצד ההשקפה ההלכתית. התורה לכל העם נתונה, ואין רשות למפלגה לרכוש לה מונופולין על התורה ועל גדולי תורה. אמנם היו אוטוריטטים לישראל גם בזמנים מאוחרים וגם בזמנים הכי מאוחרים, ושכולנו עוד זוכרים אותם, אבל לא איש שמם לאוטוריטטים. העם הכיר אותם

⁶ רבים הטוענים כי תחילת הפעילות הפוליטית החרדית בפולין והקמת אגודת ישראל באו בד בבד עם חידוש המושג של "דעת תורה" במובנו המודרני, והוא היווה את אחד מסלעי המחלוקת האידאולוגיים המרכזיים מול המזרחי. ראה למשל: ג. בקון, "דעת תורה וחבלי משיח" לשאלת האידאולוגיה של "אגודת ישראל" בפולין, תרביץ נב, עמ' 497-508, וא. קניאל "פוליטיקה אורתודוקסית: המזרחי מול אגודת ישראל בפולין, 1916-1939, ישראל 8, 2005, עמ' 39-71. לא ברור כלל מדברי הרמ"ס הללו ובכל שאר המובאות משמו במאמר, מה דעתו המדויקת בעניין זה, ואין זה מוכרח שיש קשר בין התנגדותו ליצירת "אוטוריטה לכל ענייני היהדות" להלכות "דעת תורה".

לגדולי תורה והיו בעיניו לאוטוריטיים, אבל ליצור אוטוריטיים מעשה ידי אדם?
אוטוריטיים כאלה לא יכיר העם.

הרב ר' משה מציע להביע מחאה בשם התורה נגד כל אותה התחבולה הפוליטית
ליצור מועצת גדולי תורה לעניינים פוליטיים.⁷

בעקבות דבריו אלו של הרמ"ס יצא עיתונה של אגודת ישראל, "דער יוד",⁸ בהתקפה
על הרמ"ס. במאמר שכותרתו "כחרס הנשבר" המוצג כמכתב פומבי לוועידת רבני
המזרחי בכלל ולרמ"ס בפרט, פורס הכותב את טענותיו בזכות הכנסייה הגדולה של אגודת
ישראל ובזכות מועצת גדולי התורה. בתוך המאמר מתייחס הכותב לטענת הרמ"ס
שהאגודה "מייצרת" רבנים וגדולי תורה, ותוקף את הרמ"ס על כך שהוא עומד בראש בית
מדרש לרבנים שהוא "בית חרושת" לרבנים ובו מלמדים אנשים שאינם ראויים,⁹ ובנוסף
לכך עוד מעז לטעון כנגד האגודה שמייצרת רבנים. הכותב מוסיף להצר על כך שאביו –
הרח"ס – היה ממקימי האגודה וכעת פועל בנו להרוס את מה שבנה אביו. לסיום, מפנה
הכותב שאלה לרמ"ס – הרי הוא עצמו אמר שהיחס אליו באגודה חם יותר מהיחס שהוא
מקבל במקום שבו הוא עובד כעת – ואם כן למה הוא מדבר בשנאה כזאת כנגד האגודה
ומועצת גדולי התורה?!

מכתבו הפומבי של הרמ"ס

בעקבות ההתקפה של "דער יוד" פרסם הרמ"ס מכתב תגובה ביידיש בעיתונות היהודית
בוורשה.¹⁰ להלן תוכנו כפי שפורסם מאוחר יותר בעיתון "המזרחי" בתרגום לעברית:¹¹

אין את נפשי להתוכח על דבר עצם הדברים של המאמרים, מפני שאין להם כל שייכות
לשאלותי שנגעתי בוועידת הרבנים המזרחיים. חפץ אני לעורר רק על דברים אחרים:

⁷ המזרחי, 10 (212), 19 יולי 1923, עמ' 7.

⁸ גיליון 152, ז' אב (20.7.1923), עמ' 3. על המאמר חתום אייזיק בער עקרמאן.

⁹ הכוונה לפרופ' בלבן ככל הנראה.

¹⁰ דער מאמענט, 169, ט' מנחם אב תרפ"ג (23.7.23), עמ' 4; נייער היינט, 171 (25.7.23), עמ' 4.

¹¹ המזרחי, 12 (214), 2 אוגוסט 1923, עמ' 7. המכתבים גם מובאים אצל צ' וינמן, מקטוביץ עד
ה' באייר: פרקים בתולדות היהדות החרדית ואגודת ישראל ובמשנתן, ירושלים תשנ"ה, עמ'
44-54, אך יצוין כי וינמן לא ראה את דבריו של הרמ"ס בוועידת רבני המזרחי, לא את עיתון
"דער יוד" 152, לא את ה"קול קורא" ולא את המכתבים של הרמ"ס ב"היינט", אלא רק את
תרגומם של שני המכתבים האחרונים בעיתון "המזרחי", דבר שגרם לו לבלבול בלוח הזמנים
של האירועים וכן בסיבה ובמסובב. בעוד שהוא סבר כי הרמ"ס פרסם את המכתבים כתגובה
למכתבו של הרח"ע שיובא להלן, בפועל אירע להיפך וכדלהלן.

1. על תלונתם עלי, שהמלים "כחרס הנשבר", שהוצאתי בנאומי בשיבות הועידה, נאמרו מתוך שנאה ואיבה, הנני מודיע בהחלט: שעל דבר שנאה ואיבה אי אפשר לדבר כלל, מפני שאינני בעל מפלגה. המלים נאמרו רק מתוך הכרתי הפנימית ואני שונה דברי: ש"מועצת גדולי התורה" בצורה כזו, שבעלי האגודה רוצים לתת לה, היא על פי דין תורה אבסורד מוחלט כמו שהבעתי את דעתי בנאומי בשיבת הועידה. אפשר שבדור שכולו עם הארצות מועצת גדולי התורה היתה יכולה למלא איזה תעודה, אולם עכשיו בזמן ובעת הזאת, אף שאין לנו אוטוריטטים, בעלי סמכא גדולים, בכל זאת עוד לא אלמן ישראל מלומדים וגדולי תורה. וכל זמן שידיעת והבנת התורה עודנה חיה בינינו, מוסד כזה הוא רק אולת והמצאה מפלגתית.
2. לרגלי הדבר שבדו זה עתה, שהם באים לגשם בחיים את יצירו של אאמו"ר הגאון החסיד זצ"ל, ושאני הוא העומד לשטן על דרכם, מוכרח אני לברר את הדברים האלה: אמת, שאאמו"ר הגאון החסיד זצ"ל היה באספה בקאטוביץ, אבל בשובו משם נעשה למתנגדה של האגודה היותר גדול כאשר נוכח לדעת שאין לאגודה אופי של חברת מחזיקי הדת, רק לבשה צורת מפלגה. האות היותר נאמן הוא העובדה שאף שבעלי האגודה בקשוהו כמה פעמים לתת להם את חתימתו, בכל זאת כל עמלם היה לשוא. יודעים את זאת העומדים בראש האגודה היטב. פעם אחת בהיותי אתו באוטבוצק שמעתי מפיו הדברים האלה: "אני הייתי נלחם כנגד האגודה כמו שנלחמתי כנגד מפלגות אחרות ברחוב היהודים, וחבל שמצב בריאותי איננו נותן לי לעשות כזאת עכשיו". ובעת המלחמה, בהיותי בין הקרואים באספת ההתיסדות של "אחדות אגודת ישראל" במוסקבה, באספה שכל מנהיגי ה"אגודה" לקחו חלק בה, שאלתי את פי אאמו"ר הגאון החסיד שהיה אז במינסק על אודותיה, והשיב לי בשלילה בזו הלשון: "כל של רבים קלקלתם מרובה מתקנתם". אפשר שעוד לא נאבד המכתב מטלטול הדרך, אז אפרסם גם גוף המכתב.¹² לא חפצתי לעשות זאת עד עכשיו, עד הזמן שהאגודה בעצמה לא נגעה בדבר מפני שאינני בעל מפלגה.

¹² ראה J. D. Soloveitchik, *The Rav: Thinking Aloud, Transcripts of Personal Conversations with Rabbi Joseph B. Soloveitchik*, the author David Holzer; edited by Aryeh Holzer, Miami Beach 2013, p. 18 שם מספר הרי"ד בן הרמ"ס שבידיו מכתב שכתב הרח"ס לרמ"ס ושם כותב: "ובנוגע לתנועה זו הריני מתנגד לה, ולווי הייתי צעיר לימים הייתי יוצא כנגדה כמו שעשיתי לציונות [אבל] זקנתי". הדבר דורש עיון שכן במכתב הרמ"ס מצוין שמשפט זה אמר לו אביו בעל פה באוטבוצק ואילו במכתב מאביו הופיע משפט אחר (כל של רבים וכו'). מאחר והספר הנ"ל נערך מהקלטות שהקליט המחבר את הרי"ד, יתכן וכוונת הרי"ד הייתה שראה מכתב של אביו (הרמ"ס) שבו מתאר שהרח"ס אמר כך, או שיש כאן חילופי פרשיות אחרות.

ובכן: הנני דורש בהחלט מהאגודה לבלי להביא את שם אאמו"ר הגאון החסיד זצ"ל בקשר עם "מועצת גדולי התורה".

3. בנוגע להערותיהם על אודות ה"תחכמוני" הנני לברר: ה"תחכמוני" לא נוצר להיות בית חרושת לרבנים וגם אין בדעתו לעשות כזאת, מפני שאין לשום איש הזכות למונופול כזה, ובשעת קבלי את משרתי בה"תחכמוני" אמרתי בפירוש כי אין תפקידי רק לעשות רבנים כי אם ללמד את התלמידים תורה, לעשות אותם ללומדי תורה, ותקותי חזקה שהדבר יעלה בידי, מפני שרוח ה"תחכמוני" עומד ברום טהרת הקודש.¹³

הערה: על הספור על אודותי, שאמרתי, כי במסבות האגודה יש לי יחס טוב וחם, הנני לברר שזה שקר מוחלט.

ה'קול קורא' מתרע"ז

מכתבו זה של הרמ"ס גרר מיד תגובה של האגודה והם פרסמו בעיתונם מכתב נגדו עם השמצות על מעורבותו בבית הספר תחכמוני.¹⁴ מובן שהחלק שהכי הפריע לאגודה בדברי הרמ"ס היה הטענה כי אביו הרח"ס התנגד בסוף ימיו לאגודת ישראל ולכינון מועצת גדולי התורה. בעקבות כך, יומיים לאחר פרסום דברי הרמ"ס, פורסם בבטאון האגודה¹⁵ מכתב משנת תרע"ז, הנחזה כתומך באגודת ישראל, שעליו חתומים שורת רבנים וביניהם הרח"ס.¹⁶ להלן תוכן המכתב שפורסם:

¹³ כפי שנראה להלן, עצם הקפדתו של הרמ"ס שהתחכמוני לא יהיה "בית חרושת" לרבנים הוא מה שהביא בסופו של דבר לסיום דרכו של הרמ"ס בתחכמוני.

¹⁴ דער יוד, 155, י"א אב תרפ"ג (24.7.23), עמ' 4. שם הובא "מכתב למערכת" של "יצחק גולדמן" המביע תדהמה שהרמ"ס כותב שה"תחכמוני" עומד בדרגה גבוהה של יר"ש בזמן שמעט לומדים שם תורה והרבה מספרות פרץ וביאליק ושהתלמידים עצמם, לטענת הכותב, יש בהם שאינם מניחים תפילין כלל.

¹⁵ דער יוד, 156, י"ב אב תרפ"ג (25.7.23), עמ' 4.

¹⁶ בפתיחה לפני המכתב נכתב שהעיתון מפרסם אותו [בתרגום חופשי] – "מאחר ומספר מנהיגים מזרחיים מורשאים ניסו להסית מערכה על מנת להלחם נגד הכנסייה הגדולה, כמו כן גם נגד מועצת גדולי התורה שהיו בעלי הסמכויות הגדולות בעולם. בין האמצעים שנקטו והקומבינות השונות, הם החלו לשלוח לאחרונה ידיעות לעיתונים במטרה ליצור "בלבול מוחות" חדש על מנת להפריע את הארגון המיוחל כל כך של היהדות החרדית העצמאית. בגלל ההעזה של האחרונים לפגוע בכבודם של גדולי התורה הגדולים ביותר לכן אנו מקווים שהיהדות האורתודוקסית תקבל עמדה, אבל איננו רוצים להשאיר ללא הבהרה להבין כיצד מנסים הפעילים המזרחיים להכניס את עולם התורה לספקות וניסו להפיץ שמועה כאילו שר' חיים סולובייצ'יק זצ"ל לא השתייך לאגודה. אנו רואים חשיבות למסור מילה במילה את הכרוז שהתפרסם באייר תרע"ז, עליו חתום הר"ה ג' ר' חיים סולובייצ'יק עם כל שאר הסמכויות הגדולות שקוראים לכל היהודים האורתודוקסים במילים מרוממות להתחבר לאגודה. שאר

הגדולים החתומים על אותו קול קורא מאשרים את האמיתות והאורגניליות של הכרוז. למען
יראה העולם היהודי באלו אמצעים שקריים משתמש לאחרונה העולם המזרחי".

ב"ה

לבבות כל בעלי רגש מלאים חפץ ועוז שיסתדרו שלומי אמוני ישראל להסתדרות כללית. עוד לפני עשר שנים, כאשר הותרו האגודות והכנסיות, מצאו כל גדולי ישראל נחיצות גדולה לאחד ולאגד את שלומי אמוני ישראל ועלתה במחשבה ליסד אגודה בשם "כנסת ישראל", ואחרי כן חוץ למדינה בשם "אגודת ישראל", והתעוררות גדולה היתה אז במדינה. ואולם עיכובים ומכשולים רשמיים לא נתנו להאגודה להתפתח בשום אופן. עתה, אשר אין מעצור ועיכוב כלל מצד החוקים, ולרגל המהפכה ושנוי הסדר והמשטר – לאור החופש – כל מפלגה מתאחדת על פי השקפתה, ותסיסה גדולה נהיתה במחנה ישראל, הגיעה השעה לשלומי אמוני ישראל שהם רוב מנין האומה להתאחד יחד לטובת עמנו ותורתנו. כל לב מבין יבין כי נחיצות ההתאחדות היא ממש כאויר לנשימה, בכח האחדות יש בידינו לפעול גדולות למען הגיע אל המטרה אשר נציב לנגד עינינו: לשמור על קניינינו הרוחניים תורת ד' היא נשמת אפינו על פי מסורת אבות שהנחילו לנו אבותינו מדור דור להפיץ תורה ודעת ויראת ד' בין שדרות עמנו ולפתור ברוח התורה את השאלות השונות אשר תעלינה על הפרק בחיי כלל עמנו.

ועתה עומדות על הפרק שאלות כלליות העומדות ברומו של עולם היהדות, הלא הן: הנהגת הקהלות והמוסדות העירוניים והציבוריים. ועל אחינו הקרובים בדעה להתאחד יחד בנוגע לעצם הנהגת הקהלות שיתייסדו כתורה וכפי רוח ישראל סבא וכן להשפיע על הבחירות מהקהלות והמוסדות שייבחרו האנשים הראויים למשמרתם ויישמע קול שלומי אמונים המסורים לתורתנו ולכל קדשי עמנו.

כמו כן לכונן הקהלות החדשות מהישוב החדש של הנוודים בערי פנים רוסיה סיביר וקווקאז, ולמלאות כל משאלותיהם הדתיות בדמות הקהלות העתיקות עם מוסדותיהם על טהרת הקודש.

עלינו לשמור מכל משמר קדושת השבת יסוד כל התורה כולה. על כן עלינו לעמוד על המשמר כאשר תתברר שאלת חובת השביתה יום אחד בשבוע לעוזרים ופועלים בפבריקאות ובתי מסחר – להגן על עניינינו הדתיים והחומריים, שלא תהא שביתה יום ראשון חובה לשומרי שבת, בכדי שלא יגרם הירוס לשמירת השבת ולענייניהם הכלכליים.

לזאת חובתינו הראשונה להסתדר ולהתאחד בכל עיר ועיר, להשפיע על המועצות ועל הבחירות, ולייסד קבוצות מקומיות ושתאחדנה הקבוצות לגליליות ולמרכז, כפי התקנות שתסתדרנה בע"ה.

אל תחמיצו נא, אחינו בדעה, הזדרזו בדבר הגדול הזה והסתדרו!
ויהי נועם ד' עליכם ופועל ידכם ירצה סלה.

הכו"ח בחודש אייר עזר"ת.¹⁷

---

¹⁷ על הכרוז חתומים הרבנים: אברהם דובער כהנא שפירא, איסר זלמן מלצר, אלי' אהרן מיליקאווסקי, אלי' ברוך קמאי, אלי' מאיר פיוועלזאהן, אליעזר ראבינאוויץ, זלמן סנדר כהנא שפירא, חיים הלוי סאלאווייציק, חיים עוזר גראדזענסקי, יצחק רבינאוויץ, ישראל מאיר הכהן, לייב רובין, מאיר אטלס ומשה מרדכי עפשטיין.

מכתבו השני של הרמ"ס

לנוכח תגובה זו הגיב מיד הרמ"ס ופרסם מכתב שני בעיתונות.¹⁸ וזה נוסחו המתורגם כפי שהופיע מאוחר יותר בעיתון המזרחי.¹⁹

השתוממתי לראות עד כמה גדלה בין חברי האגודה האמביציא המפלגתית, עד שלמען הכחיש עובדה ידועה, שגם כל מנהיגי האגודה יודעים אותה כמוני, בעלי האגודה משתמשים בחתימה של אאמו"ר זצ"ל על קול קורא, שנוסחו וסגנונו שונה לגמרי מרוח אאמו"ר הגאון החסיד זצ"ל.

לי ולכל אלה היודעים היטב את מצבו השלילי של אאמו"ר זצ"ל לכל תנועת האגודה אין צורך לכל גלוי דעת וביורור דברים, אך לבלתי תת לעדת האורטודוקסים להשאיר בשקרים של בעלי האגודה הנני לגלות עובדות אחדות:

בהתייסדות האגודה עמדו אז על הסדר שתי שיטות: השיטה הראשונה (אולטימטיבית) היא שיטת אאמו"ר זצ"ל עם שלשה עשר סעיפים. והשיטה השנייה – מהצד המתנגד עם הרב ר' יצחק אייזיק ראבינוביץ (מחבר דורות הראשונים) בראשה, שאחרי שהאגודה לא קבלה את הפרוגרמה של אאמו"ר זצ"ל התרחק לגמרי מתנועת האגודה.

משלשה עשר הסעיפים של הפרוגרמה של אאמו"ר זצ"ל הנני לפרסם לפי שעה אלה השנים:

1. אין הרשות להאגודה להוציא לאור עתון יומי או שבועי, מפני שהדבר עושה את האגודה למפלגה, ובכך אין לה כל שייכות עם עבודת חזוק הדת הטהורה.
2. לאגודה אין הרשות לקבל תמונה פרלמנטרית, אין לה ליצור מרכז שיעמוד בראש כל האגודות; לכל מקום ומקום יש הרשות והזכות לחרוץ משפט בעניני דת ודין כמו שהוא מוצא לנכון. וזה לשונו:

"אין אני מאמין במרכז; היום אני הנני במרכז ומחר יבוא אחר, ובדברים הנוגעים לדת אין אני מאמין באיש, אך כל עדה ועדה לעצמה יכולה להוציא משפט לכל הענינים, אז בטוח אני, שבכל מקום ימצאו יראים ושלמים שיחפצו ויוכלו להחזיק את הדת".

אחרי כן נסה כמה פעמים הרבי הזקן מסלונים זצ"ל²⁰ להשלים את דעת אאמו"ר זצ"ל עם האגודה. אך הוא עמד איתן על דעתו ובשום אופן לא חפץ לסור ממנה, וגם

¹⁸ היינט, 173, י"ד מנחם אב תרפ"ג (27.7.23), עמ' 8. דער מומענט, 173, י"ד מנחם אב תרפ"ג (27.7), עמ' 7.

¹⁹ ראה הערה 11 לעיל.

²⁰ הרב שמואל וינברג, ה"דברי שמואל" מסלונים. תר"י-תרע"ו. גם אצל מ"ע דרוק, הכנסיה הגדולה השישית בירושלים, ירושלים תש"מ, מתואר כי: "אחרי הועידה שהיתנה רבי חיים מבריסק את השתתפותו בהנהגת אגודת ישראל ב'שמונה עשרה תקנות' אשר תבע להכניס

אחרי מות הרב ר' יצחק אייזיק ראבינוביץ זצ"ל²¹ לא קבל גם את הקומפרומיס עם האגודה שהציע הרב ר' יעקב זלמן ליבשיץ זצ"ל מבריסק.²² בנוגע ליחסו לאגודה בימים האחרונים כבר גליתי את דעתי במכתבי הראשון, ושם העתקתי את דבריו בלשונו: כי היה נלחם נגד האגודה, לו הרשה לו מצב בריאותו לעשות כזאת, גם התוכן ממכתבו ממינסק: "כל שרבים קלקלתם מרובה מתועלתם". ובכל תוקף יראת הכבוד לאאמו"ר הגאון זצ"ל הנני מחזק ושונה על דברי פעם שנית ואומר: לא יועילו כל האמצעים שבעולם, למען הסביר לעדת האורתודוקסים, שאאמו"ר הגאון זצ"ל היה מאוהבי ותומכי האגודה. הדבר הזה הוא שקר מוחלט. ובכלל אינני יכול להבין מדוע ה"יוד" שם את פניו אל ה"מזרחי" ולא אלי.

מכתב התגובה של רח"ע גרודזינסקי

טענות אלו, שנכתבו באופן ישיר כנגד פרסום ה'קול קורא' של האגודה עם חתימת הרח"ס, דרשו תגובה רצינית יותר מאת אגודת ישראל. ואכן, זו לא איחרה לבוא בדמות פרסום מכתב מאת הרח"ע גרודזינסקי.²³ מכתבו של הרח"ע מוקדש כולו ליחסו של הרח"ס לאגודת ישראל ונכתב כמענה לטענותיו של הרמ"ס, אבל אין הרמ"ס מוזכר ולו במילה במכתב עצמו. להלן תוכנו של המכתב כפי שתורגם לעברית ופורסם באגרות הגרח"ע:

בתקנון התנועה... היה זה האדמו"ר רבי שמואל מסלונים מן הפעילים מאחורי הקלעים בשלבי היצירה של אגודת ישראל אשר הציע נוסח מחודש של התקנון ושלחו אל רבי חיים ושאר גדולי הזמן ביד בן-אחיו רבי אברהם וינברג מטבריה שהשתדל להביא לידי תמימות דעים". אך שם נכתב גם – "והשיג את הסכמתו וחתימת ידו של הגר"ח על התקנות – אחרי שתיאם את העמדות בביקורים אישיים שערך בנפרד אצל האדמו"ר מגור, ה'חפץ חיים', הגדול ממינסק, הרש"ז ברויאר, ורבי יעקב רוזנהיים". סורסקי מבאר את דבריו אלו בספרו מרביצי תורה ומוסר (ח"א עמ' 134): "למעשה לא התרחק רבי חיים מאגו"י גם לאחר ועידת קטוביץ. בשנת תרע"ג עוד אישר בחתימת ידו את תקנות היסוד של "מועצת גדולי התורה" (כותב השורות קיבל את הידיעה הזאת ממקור ראשון – ואישיות זו נמנית כיום עם ראשי מועצת גדולי התורה – שקיבל בעצמו את החתימה מידי רבי חיים)". כוונת סורסקי היא לאדמו"ר ה"ברכת אברהם" מסלונים. הרמ"ס כאמור במכתבו חולק על התיאור הזה ואומר כי הרח"ס לא הסכים להצעות הפשרה של האדמו"ר מסלונים וכאמור מעולם לא נתפרסם נוסח שהוסכם על ידי הרח"ס והאחרים.

²¹ נפטר בכ' באייר תרע"ד.

²² הרב יעקב זלמן ליבשיץ היה בנו של הרב ברוך מרדכי ליבשיץ וממייסדי ישיבת "תורת חסד" בבריסק. פעיל בעניינים רבים לצד הרח"ס ואף הגיע עמו לוועידת קטוביץ. נפטר בה' טבת תרע"ה. הרב ליבשיץ הוא גם זה שמסר במקור את ה"י"ח דבר" לידי הועד הזמני ואת דרישת הרח"ס לקבלם כתנאי להשתתפותו באגודה (ראה י' רוזנהיים, זכרונות, תל אביב תשט"ז, עמ' 184. שם קורא לו יחזקאל ליפשיץ כנראה בטעות ומתוך בלבול עם הרב יחזקאל ליבשיץ אב"ד קאליש).

²³ דער יוד, 160, י"ז באב תרפ"ג (30.7), עמ' 3.

בשנת תרס"ז התקיימה האסיפה הראשונה אשר השתתפתי בה יחד עם הגאון ר' חיים מבריסק והגאון ר' אליעזר מטעלז זצ"ל. החלטנו יחד לייסד את הארגון "כנסת ישראל". התכנית בכתב אשר נערכה לאח"כ נשלחה אל הגר"ח בריסקער ולהגאון ר' דוד קרלינער ולהגאון ר' אלי' חיים מייזל זצ"ל, ולאחר שהתכנית אומצה והתקבלה על ידי כולם אז נוסד בפועל האירגון "כנסת ישראל".

מפני טעמים שונים נאלצה הפעילות להיפסק, ורק לאחר שנתיים של הפסקה התאספה בחודש אב תרס"ט ע"י השתדלותו של הגאון ר' יצחק איזיק הלוי זצ"ל בעמ"ח "דורות הראשונים"²⁴ האסיפה השני' בהאמבורג אשר בה השתתפו הגאון ר' חיים בריסקער זצ"ל הגאון ר' אליעזר טעלזער זצ"ל ויבדלו לחיים הגאון ר' אליעזר רבינוביץ ממינסק, ואנכי. כן השתתפו הרבי מגור והרב דבנדין שליט"א, כן השתתפו רבנים מהונגרי'.

באותה אסיפה בהאמבורג הונח אבן היסוד הראשון של הארגון הכלל עולמי אגודת ישראל.

הרב מבריסק זצ"ל דרש אז בתוקף שתתיסד מיד מועצת גדולי התורה אשר תשגיח ותפקח על פעילות הארגון. את הצעתו נימק בחשש שלא תחדור התכנית של החינוך שבגרמני' אל הת"ת והישיבות שלנו ושלא תהי' תערובת של תורה והשכלה של קודש וחול, אשר התנגד לזה באופן עקרוני, מפני שדבר זה יחליש וימעט את לימוד התורה. ואכן מועצת גדולי התורה נוסדה שם, והגאון ר' חיים זצ"ל הי' ראש וראשון לפעילותה ואחד מהחברים בה.

ובחודש סיון תרע"ב נתייסדה ונתכוננה בקטוביץ עבודתה של המועצה לפי דרישת הגר"ח זצ"ל.

²⁴ וכך כותב הריא"ה קודם לאסיפת הומבורג: "קושי הדבר שיש עם הרב מבריסק אינו מפני שקשה לפעול עליו כי אם מפני שטבעו הנהו מיראי הוראה וגם להורות הלכה למעשה בהוראת איסור והיתר הנהו מתרחק, ואף כי ירצה להתרחק מלצעוד צעד גדול בעניני הכלל כי ירא הוא אולי תחת לתקן יקלקל ואולי אין הדבר כמו שיחשוב ואולי אין דעתו מכרעת. אילו היה הדבר תלוי רק בכח לפעול עליו לא היה צריך לזה לא למארקס בקעניגסבערג אשר לא יפעול עליו כל מאומה ולא לאחרים. הדבר ידוע ברוסיה כי אנחנו שנינו קשורים יחד ממש כמו שני אחים, ואני גם עשיתי דבר היותו להראש מתיבתא בוואלאזין זה יותר מעשרים וחמש שנה, בעוד היתה וואלאזין בעצם ימי תפארתה, ובכל שנה ושנה ישב בביתי חדשים שלמים. אבל בידעי טבעו, לא כתבתי אליו בזה עד היום, לפי שלא רציתי להביאו במבוכה וחפצתי למסור דברי לליפשיץ להרגיע את רוחו כי גם האשכנזים ירצו רק בהרחבת התורה ולברר לו כל פרשת הענינים כמו שהם ואחר זה כבר אמלא הדבר במכתבי ואפעול עליו בכחי עליו" (ש' הלוי, 'אבי זכרונו לברכה: ילדות ובהרות', בתוך: ספר זכרון לרבי יצחק אייזיק הלוי זצ"ל, בני ברק תשכ"ד, עמ' 57). בדומה לכך, הריד"ס בן הרמ"ס סבור שהרח"ס הגיע לאסיפה הראשונה של האגודה בגלל חיבתו היתרה לריא"ה (ראה סולובייצ'יק, לעיל הערה 12, עמ' 15-17).

ואם כי לאחר ועידת קטוביץ נעשה למשך זמן קצר יחסו של הגאון ר' חיים זצ"ל ביקורתי להמשך התפתחותה של האגודה. הרי שהי' זה אך ורק מפני שהתקנות הנזכרות אודות מועצת גדולי התורה לא נדפסו, ולכן הוא חשש שהמועצה לא תתסד ותתבסס כראוי, ועי"ז תחדור תכנית החינוך שבגרמני' למוסדותינו, אשר ע"י ההשכלה יחלישו את לימוד התורה.

אמנם כאשר בשנת תרע"ז הוכח נחיצותו של האירגון "אגודת ישראל" חזר והסכים עימי הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל להוציא "קול קורא" אודות חידוש תנועת "אגודת ישראל" ברוסי' (הקול קורא נדפס בשבוע שעבר בעתון דער יוד).

היחס השלילי של הגר"ח זצ"ל הי' מכוון כנגד "מסורה וחרות" ו"נצח ישראל" אשר נוסדו אז במוסקבה ובפעטראגרד.²⁵

תשובת הרמ"ס לרח"ע

שוב הגיב הרמ"ס מיד במכתב פומבי שפורסם בעיתונות תחת הכותרת "א קלארע תשובה פון הרב ר' משה סאלאווייציק צו הרב ר' חיים עוזר גראדזענסקי".²⁶ להלן תרגום חופשי של התשובה:²⁷

אני מאד מעריך שאתם הראשון מחברי אגודה שלא מסתיר לגמרי את האמת והודיתם שאבי מורי הגאון זצ"ל אחרי אסיפת קאטאוויץ הפך למתנגד של תנועת האגודה. אתם מנסים אבל לקבוע שהסיבה לעמדה השלילית לאגודה הייתה ההתנגדות שלו למודל החינוך הגרמני (היהודי). במחילה, זה פלפול, ופה נתפס ה"ת" לפני ה"א". מי בכלל דיבר על החרדים הגרמנים שהוא בכלל לא התחשב בהם שאין להם שייכות מינימלית לידיעת התורה.²⁸ העיקר הוא שהוא לא סמך על אף אחד, בנוסף על שאר הסיבות שאני מההתחלה השבתי לכם בהיינט מספר 173. הפלפול השני שהיחס השלילי של אבי מורי היה מופנה נגד "מסורת וחרות" במוסקבה, הוא די חריף, אבל אין לו שייכות לעצם הענין. נכון שהוא היה באותה

²⁵ אגרות ר' חיים עוזר, חלק ב', אגרת תרט"ו, עמ' קמא-קמב.

²⁶ נייער היינט, 176, י"ח מנחם אב תרפ"ג (31.7.1923), עמ' 4; דער מאמענט, 177, י"ט מנחם אב, תרפ"ג (1.8.1923), עמ' 4. מעניין לציין שהעיתונים שינו בגוף התשובה כך שבכל עיתון הרמ"ס מתייחס למכתב הקודם שפורסם דווקא באותו עיתון. הרב י' סולוביץיק (בן הר"א), ילד שעשועים, ירושלים תשע"ו, עמ' 351 פרסם העתק קטוע ממכתב זה בכתב ידו של הרמ"ס. מעיון בספרו עולה כי אף הכותרת היא מכת"י הרמ"ס. וינמן (עמ' 56) מביא שהרב משה מיזלמן מספר שראה פעם מכתב של סבו הרמ"ס לרח"ע וכנראה הכוונה למכתב זה.

²⁷ אודה בזאת לרב בנימין פרנק.

²⁸ בעניין זה נראה שאכן היה לרח"ס חשש מהחרדים הגרמנים (ראו וינמן, עמ' 48-49) אבל לא זה הדבר היחידי שעייכב בעדו ואפילו לא הראשי, כפי שייראה מדברי הרח"ס עצמו.

מידה נגד "מסורת וחרות" בדיוק כמו לאגודה, אבל איך נחלק בין "מסורת וחרות" ואגודה. מי נטלו חלק במפלגה ההיא אם לא אותם שיסדו את האגודה? מי היה נוכח באסיפת יסוד במוסקבה אם לא הרב מקובנה, [ו]ר' יצחק יעקב ראבינאוויטש מפאניעוויעזש זצ"ל? גם הנציגים וחברים נוספים של אגודה של היום. אני רוצה אבל לשאול שתי שאלות:

- א. זה שאתם חושבים שאבי מורי הסכים לקול קורא של חודש אייר תרע"ז אני שואל אתכם, האם נתן הסכמתו על קול קורא ליסוד מפלגת האגודה או רק לקריאה לכל היהודים החרדים שיתארגנו לנבחרים הראשיים של הקהילות שיתייסדו ברוח היהדות?
- ב. האם חתם על הקול קורא בצורה רגילה? הקביעה שאבי מורי מתי שהוא תמך במועצת גדולי התורה אינה אמיתית. אנא בטובך ענה לי תשובה ברורה, האם מועצת גדולי התורה בצורה שהאגודה שואפת ליצור, יש לה מקור על פי דין תורה?

למעשה, הן הרמ"ס והן הרח"ע מודים כי הרח"ס השתתף באסיפת הומבורג בתרס"ט ואסיפת קטוביץ בתרע"ב. שניהם מודים כי לאחר ועידת קטוביץ התרחק הרח"ס מאגודת ישראל. בהתכתבויות הלא פומביות מודים אף כולם שלכל אורך הדרך היו לרח"ס ספקות וחששות לגבי האגודה. המחלוקת היא: א. מה הייתה הסיבה להתרחקות הרח"ס; ב. האם היא רלוונטית לאגודה במתכונתה לקראת הכנסייה הגדולה בתרפ"ג; ג. האם חזר בו הרח"ס והתקרב וחתם לאגודת ישראל בתרע"ז; ד. דעתו בעניין מועצת גדולי התורה. על מנת לברר את חילוקי הדעות הנ"ל, ננסה להתחקות אחר השתלשלות הדברים בכל הנוגע להשתתפותו של הרח"ס בוועידת קטוביץ וליחסו לאגודה, ולאחר מכן נדון בתיעוד המצוי היום בידינו:

הרח"ס והאגודה תרע"ב-תרע"ג

בשלב מסוים לפני ועידת קטוביץ ניסח הרח"ס תקנות שלפי דעתו על אגודת ישראל לאמצן כדי למנוע את הסכנות והחששות הכרוכים בקיום האגודה. הרח"ס הציב את קבלת התקנות כתנאי להשתתפותו באגודת ישראל. תקנות אלו מכונות בדרך כלל על שום מספרם – ה"י"ח דבר".²⁹

במכתבו הראשון טען הרמ"ס, כי השינוי ביחס הרח"ס לאגודה היה "כאשר נוכח לדעת שאין לאגודה אופי של חברת מחזיקי הדת רק לבשה צורת מפלגה". במכתבו השני ביאר שהייתה מחלוקת בין הרח"ס לשיטת הריא"ה בכל הנוגע ל"י"ח דבר". אף הרח"ע

²⁹ במכתבי הרמ"ס מצוין שהיו 13 תקנות, אבל זאת כנראה טעות בזכרון או בפרסום.

מודה כי נקודת המחלוקת הייתה ה"י"ח דבר" של הרח"ס, אבל לדבריו הבעיה הייתה טכנית גרידא: "שהתקנות הנזכרות אודות מועצת גדולי התורה לא נדפסו, ולכן הוא חשש שהמועצה לא תתיסד ותתבסס כראוי, ועי"ז תחדור תכנית החינוך שבגרמני' למוסדותינו, אשר ע"י ההשכלה יחלישו את לימוד התורה".

ועידת קטוביץ נערכה בסיוון תרע"ב ובה כאמור השתתף הרח"ס. את אשר אירע בעניין תקנותיו מתאר הרח"ס בעצמו במכתב מט' בכסלו תרע"ג לרב שמריהו נח שניאורסון:

הגעני מכתב בדבר אגו"י. הייתי בהמבורג. היו שם אז הגאונים ר"א גארדאן הגאבד"ק טעלש זצ"ל והרח"ע ווילנא שי' חיים ארוכים ועוד גדולים מרוסלאנד. ע"כ הציעו לפנייהם רבני רוסיה שיהיו תקנות קבועות לסלק המגרעות וכשהתקנות יוקבעו אז נוכל להיות יחד לחזק התורה והדת. וזה לפני ב' שנה כתבו אלי ועניתי להם בקצור כי כל זמן שלא יעמידו התקנות באר היטב ביסוד העניין לא ארצה להתחבר להם ושלחתי התקנות. ותיכף הגיעני תשובה כי אוכל להיות בטוח כי התקנות ימולאו כמדובר והאמנתי להם ונסעתי לקטוביץ. כבואי שמה עברו ימים והתקנות לא נחתמו. שאלתי למה לא יחתמו ענו לי כי יחתמו על התקנות וככה משכו את הדבר עד כי רובם נסעו. רבתי עמם על ההונאה³⁰ שהבטיחוני לקיים הדברים ורוזנהיים ועוד חתמו על התקנות, ולע"ע אין זה מיוסד כראוי ונסעתי בלא החלט, ועוד לא באתי עמהם בכתובים מפני חולי שהפסיקני מהכל.³¹

מבין הדברים עולה כי עמדה כאן מחלוקת לא רק על הפרסום או אי הפרסום של התקנות; הרח"ס מבקש שהתקנות "יוקבעו" ושיהיו "ביסוד העניין", בעוד שבפועל הן כלל לא "נחתמו" מלבד על ידי אישים בודדים ובאופן לא מחייב. באותו הזמן (י"ז בכסלו) כותב הרח"ע לריא"ה איך לנהל את המשבר עם הרח"ס:

ע"ד הגאב"ד בריסק שהציע הדר"ג שיח' במכתבו לפראנקפורט השבתי להם דעתי כי מתחילה חשבתי אשר נכון לחכות עד אשר ישוב אי"ה צלחה הביתה, אך לפי הצעת הדר"ג שחושב כי יחשוד מיד, אמרתי שיכתוב לו ר"י שטרואיס כי תקנת ח"י דבר חתומים ושמורים אצל היו"ר כמדובר, ולא יפלפלו כעת אתו בשינוי הלשון

³⁰ ועל כן גרס גם בנו הריז"ס שהייתה רמאות בדרך ההתנהלות של אגודת ישראל עם אביו הרח"ס: "ספר לי הרה"ג ר' נפתלי צבי ריף שליט"א זצ"ל ששמע מפ"ק של מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל שאמר – 'די אגודת ישראל האט אגנארט (רימתה) מיין פאטער (את אבי) מרן הגה"ק רבינו חיים הלוי מבריסק צוק"ל" (ר"י הורביץ, ארחות רבינו הקהילות יעקב, ה, בני ברק תשס"ה, עמ' קפ).

³¹ וינמן, עמ' 50–51.

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : כא

והסגנון כלל, וכי נבחרה קאמסיע לעבד תקנות טעכניות ומעשיות וכי התקנות הנז' ישולחו לחברי הועד הרבני וביחוד מתחילה להרב דבריסק שיחיה דעתו עליו.³²

באותו מכתב גם מציין הרח"ע בתוך הדברים: "וביחוד לשמור ולעמוד על המשמר על בריסק, ושמירה זו נחוצה לפי שעה".

הווי אומר, היו השגות על ניסוחיו של הרח"ס, אבל הרח"ע ביקש בשלב זה לא לומר כך לרח"ס אלא רק להציג זאת כניסוחים הנדרשים למימוש ההחלטות. בעקבות מכתבו זה של הרח"ע פעלו גורמים שונים על הרח"ס להרגיע את רוחו ולהשיבו לחיק האגודה. התכתבויות אלו אינן כעת בידינו, אבל בעקבותיהן ולאחר חליפת מכתבים עם הרח"ע, כותב הרח"ס בתחילת טבת מכתב לרח"ע ובחלקים המקוטעים שהגיעו לידינו נכתב כך:

והלא כבר הוחלט באספה בהאמבורג תקנות יסודיות שעל פיה תתנהג ה"אגודה" וכן נתקיים אח"כ בקאטוויץ שהתקנות יהיו גלויות לכל ומאושרות ע"י האספה של "אגודת ישראל". ובהתבונני חשבתי אחת ששקלה בעיני... שיבורר אופיו של ה"אגודה" הגדולה הזאת... שאיננה בתור אפטרופוס על התורה, שזה... איננו מסור לנו, ושגבה היא מאתנו, כי אם לפעול ולעשות להרבות תורה ויראה בישראל. ובזה הנני בל"נ נמנה ג"כ לחבר להוסיף השתדלות ואומץ לטובת ה"אגודה" כמצווה עלינו להיות חבר לכל וגו' [הקטעים החסרים חסרים אף במקור].³³

כלומר, אמנם הצליחו לפעול על הרח"ס לאשר את השתתפותו באגודת ישראל, אבל הרח"ס מנסה זאת באופן שהי"ח תקנות שלו הן התנאי שרק לאורו מוכן הוא לפעול באגודה.

מיד לאחר משלוח המכתב הנ"ל ביקר אצל הרח"ס הרש"ב מלובביץ, אשר מדווח על הביקור במכתב:

מדי עברי דרך ורשא התראתי עם הרב מבריסק נ"י ושאלתיו בדבר האגודה, ואמר לי שאינה טובה בעיניו, ומ"מ נתן להם מכתב ותירץ א"ע שהכריחו אתו ע"י.³⁴

דהיינו מיד אחרי משלוח המכתב המצוטט לעיל לרח"ע, אמר הרח"ס לרש"ב שאיננו מרוצה מהאגודה, אבל נאליץ לתת להם מכתב.³⁵ לאור זאת יובן יותר האופן שבו ניסח

³² אגרות ר' חיים עוזר, ח"ג, עמ' רמא.

³³ וינמן, עמ' 51.

³⁴ אגרות מוהרש"ב, חלק ב', אגרת שסא, מד' שבט תרע"ג.

³⁵ וינמן, שם מפרש את ה"אילוץ" ביכולת ההשפעה של הריא"ה על הרח"ס, אבל נראה שזהו הסבר פשטני למדי, ומכלול גורמים היוו את הלחץ שאילץ את הרח"ס לשלוח את המכתב, ביניהם גם השפעת הרח"ע. בכלל נראה כי הרח"ס מביע חוסר החלטיות וחוסר עקביות גם בעניינים אחרים הנוגעים לאגודה, וראה למשל בעניין דרישת הרש"ז ברויאר שיקבע תנאי שכל מי שחבר בקהילה שאיננה אורטודוקסית בגרמניה והונגריה לא יוכל להתמנות לתפקיד

הרח"ס את מכתבו כשבין שורותיו הוא מאשר את השתתפותו אבל כובל את האגודה לתקנותיו.³⁶

מאוחר יותר, שלח הרש"ב מכתב לרח"ס ובו הוא מביע בפניו את דעתו: "שלא ילך בדרך אתם ואינו כדאי כלל להחזיקם באשר לפ"ד במשך הזמן יהיה נצרך להרחיקם ואפשר גם לצאת נגדם".³⁷ כעבור מספר שבועות מדווח הרש"ב לבנו הרי"צ, שהוחלט אצלם לשלוח שליחים לרח"ס לשכנע אותו לסור מעל האגודה ואולי אף להוציא מכתב נגד האגודה עם הרש"ב.³⁸

מנגד, מדווח הרש"ב:

רוזנהיים אמר לי שהגר"ח נ"י במכתבו להרב דוילנא נ"י [המכתב מט' טבת המצוטט לעיל] כותב שבאם יעשו לחוק את ה"י"ח דבר" הוא הסכים על האגודה, ואמר לי אשר המה מקבלים הי"ח דבר ומוסכמים עליהם ויפרסמו אותם שיהיו לחוק כרצון הגר"ח נ"י (הוא התאונן על תביעת הגר"ח נ"י על זה שלא פרסמו הי"ח דבר באספת קאטאוין שלדברי הגר"ח נ"י דרש מפורש שיפרסמו אותם והוא אמר שהדבור הי' מפורש שלא לפרסם אותם, ניט פארעפטליכין – ואני חושב שהי' בזה העדר הבנת השפה), אך א"א להעמידם כמו שהעמידם הגר"ח נ"י כ"א ישנו צורתם שיהי' בהם הכוונה בשינוי צורה ואיזה מהדברים יעמדו בהערה לאחד מהחוקים, ובלתי ספק אצלי שבשינוי הצורה ישנתה הענין לגמרי. וכבר כתבתי לך שהגר"ח במכתבו אלי כותב שהי"ח דבר שמירה מעולה שלא ימנו מבני האגודה רק יראים ושלמים באמת...³⁹

נמצא כי רוזנהיים שרצה להרגיע את הרש"ב סיפר לו כי עקרונית הם מסכימים לי"ח דבר, אלא שהניסוח דורש שיפור ויש להתאימו לתקנון. הרח"ע, כאמור לעיל, יעץ שלא לומר כך לרח"ס, אלא רק להגיד לו שעובדים על יישום טכני של התקנות לתקנון בלי להזכיר בעיות נוסח. אין ספק שלמהלך כזה לא היה מסכים הרח"ס, וכדברי הרש"ב שהיה

כלשהו באגודה. נראה כי בשלב מסוים הבין הרב ברויאר שהרח"ס הסכים לחתום על תקנה שכזו, ולאחר מכן, כנראה בהשפעת הרח"ע ואחרים, חזר בו. ראה המודיע, 20, י"ד אדר א' תרע"ג, עמ' 311–312; אגרות הרש"ב ח"ב אגרות שס, שסה, ושסו.

³⁶ בנו של הרמ"ס, הרי"ד, הסביר שבעצם לאחר שנתן את הסכמתו בתחילה, פשוט מצד "כבוד הבריות", לא יכול היה לצאת מזה. לאור זאת, הרי"ד"ס גם סבור שהרח"ס לא באמת חשב שהי"ח דבר" (הרי"ד"ס טועה במספרם) יתקבלו, ואי אפשר היה באמת לקבל אותם. אם הם היו מתקבלים, הם היו יוצרים אנרכיה ומונעים מהאגודה להיות ארגון אמיתי ויעיל ראה סולביציק (לעיל הערה 12), עמ' 15–18.

³⁷ אגרות מוהרש"ב, חלק ה, אגרת א' מד, מב' שבט תרע"ג.

³⁸ אגרות מוהרש"ב ח"ב, אגרת שסה מכ"ב בשבט תרע"ג. השליח רוטשילד אכן נסע ולהלן באגרת הרח"ע ניתן לראות את השפעתו.

³⁹ כנ"ל.

חשש שבשינוי הצורה ישתנה העניין, והלוא הרח"ס דקדק בתקנותיו "דקדוקי גיטין" כפי שכותב הריא"ה להלן. כך או כך, ה"י"ה דבר" לא אושרו ובהודש סיון כותב הריא"ה לליפשיץ:

טענת הגר"ח שי' על הי"ה דבר שלו אין לה מקום. עוד באמצע החורף לקחתי את הי"ה דבר לתקנתם והודעתי מזה להגר"ח שי' וכתבתי כי לא אוכל לעשות כן כי אם כאשר על כל פרט ישיב לי דעתו במכתבו, שהרי באמת עיקר הי"ה דבר נכללו בהתקנות שלנו רק שהוא ירצה לדקדק בהם דקדוקי גיטין אם כן אי אפשר לי לעשות זה בלעדו, אבל הוא לא השיב לי על שלשה מכתבים. ביום ד' העבר כתבתי לו עוד הפעם... הרב מפאנויווע שי' ביקש בפ"פ לשלוח לו הי"ה דבר ולא ידעתי מדוע לא שלח לו מעלתו זה.⁴⁰

ועדיין לא נוסחו התקנות ולא אושרו הי"ה דבר", והרח"ס הוסיף להתרחק מהאגודה. בסוף השנה כותב הרח"ע לריא"ה כשנימת יאוש מתלווה לדבריו:

ע"ד ידידנו הגר"ח שי' אין אתי מה להוסיף על דברי רומעכת"ר שי' הלא תכונתו בכלל להטיל ספיקות וחששות, ועתה עוד הגדישו הסאה הר"ב והרב מלובאוויטץ עם ר"י רוטשילד שלוחם והרב... לפי הנראה הוסיף הבל, לפי השערתי יהי בשוע"ת ועל העושים והמתעסקים להיות מעשים ולנו המלאכה ולד' הברכה.⁴¹

הווי אומר, לא זו בלבד שהתקנות לא סודרו ואושרו, אלא אף ברור לרח"ע ולריא"ה שהרח"ס כבר לא יתן את הסכמתו לאגודה, ולמעשה שוב אין טעם להמשיך במשא ומתן איתו. תקוותם כעת היא שלכל הפחות יהיה הרח"ס פסיבי ולא יצא נגד האגודה, מה שיאפשר להם להמשיך במלאכת האגודה אף בלעדיו. הרמ"ס במכתביו הפומביים הוסיף שלאחר מכן היו עוד נסיונות להגיע להסכמות עם הרח"ס, אך כולם לא הגיעו למימוש. לסיכום: הרח"ס התנה את תמיכתו באגודה בקבלת הי"ה דבר" שלו. התנאי לא היה רק לפרסם אותן, כטענת הרח"ע, אלא הרח"ס רצה שהם יאושרו ממש באופן פורמלי על ידי הגופים הרשמיים של האגודה. דבר זה לא קרה, התקנות לא אושרו ולא פורסמו ובאורח פלא נעלמו כליל ואין להן זכר. בכל הטיוטות של תקנות האגודה שפורסמו בשנים תרע"ג–תרע"ד אין זכר לתקנותיו של הרח"ס (לפחות חלקם הידוע). בנוסף הביע הרח"ס את התנגדותו לאגודה בפני מספר גורמים,⁴² והרח"ע עצמו מסכם אחרי שנה כי זהו בעצם טבעו של הרח"ס ואין כל פיתרון לכך.

⁴⁰ אגרות ר' יצחק אייזיק הלוי, עמ' 204, אגרת 157 מר"ח סיון תרע"ג.

⁴¹ אגרות ר' חיים עוזר, ח"ג, אגרת קעו מכ' באלול תרע"ג.

⁴² ראה וינמן, עמ' 57.

בנוסף, כל הקורא יראה שאין הרח"ע מסביר בשום מקום מדוע חששות הרח"ס נפתרו או נעלמו. התקנות הרי מעולם לא פורסמו לפי דרישת הרח"ס ואם כן מדוע נאמר שהקירות תיעלם? כנראה כוונת הרח"ע לרמוז לפיתרון אחר – מאחר והרח"ס ראה מאוחר יותר את נחיצות האגודה, הוא חזר וקרא להפעלתה יחד עם הרח"ע.

האם התמונה העולה מכל הנ"ל תואמת יותר את תיאור הרמ"ס אודות עזיבת הרח"ס את האגודה או שמא את תיאורו של הרח"ע אודות מכשול זמני עקב בעיה טכנית של פרסום התקנות? בשורה התחתונה חשוב להדגיש כי מבחינת המקורות עולה כי כל הפרטים המוצגים, הן בתיאורו של הרמ"ס והן בתיאורו של הרח"ע מדויקים לחלוטין, ועדיין התמונה הכללית העולה מכל אחד מהתיאורים סותרת לחלוטין את רעותה. לפנינו מקרה קלאסי של יצירת נארטיבים שונים באמצעות בחירת הפרטים הרצויים והנוחים ואופן הצגת הדברים.⁴³

ה"י"ח דבר" ומטרתו

לפלא הוא הדבר, כיצד תקנות הרח"ס אודותן התקיימה התכתבות ענפה במשך זמן ממושך כל כך נעלמו כלא היו ואף לא נותר לפליטה עותק או טיוטה מהן, זאת למרות שרשימת התקנות הייתה בידיהם של אישים רבים כל כך; הרח"ע, הרש"ב, הרב ברויאר, הרב ליפשיץ, הרב ליבשיץ, האדמו"ר מסלונים, הרב רוזנהיים⁴⁴ וכנראה גם ר' איצ'ל'ע פונוביז'ר ועוד⁴⁵.

אמנם ניתן לשחזר אי אלו סעיפים מתוך דברי המכותבים השונים אצלם מוזכרים סעיפים מסוימים מתוך התקנות, ואך סמלי הוא שכל אחד מהם מדבר מהרהורי לבו: הרש"ב כותב שהייתה בהן שמירה מעולה שלא יכנס לאגודה מי שאינו ירא אלוקים באמת (נושא זה היה הנושא שהפריע ביותר לרש"ב כפי שעולה מכל אגרותיו בעניין); רוזנהיים

⁴³ תיאור הקשר בין הרח"ס לאגודת ישראל הלך והקצין עם הזמן. ראה למשל חוברת "גדולי ישראל קוראים לך" שיצאה לקראת בחירות תשכ"א שם נכתבו דברים שאין להם שחר כאילו הרח"ס: "התיצב בין ראשי המדברים בוועידת היסוד של אגודת ישראל בקטוביץ בשנת תער"ב כשכל גדולי הדור מקשיבים ביראת הכבוד לדבריו. מאז עד סוף ימיו לא נחתך דבר חשוב באגודת ישראל ללא החלטתו ועצתו" (עמ' 8).

⁴⁴ הרב רוזנהיים מספר כי "לצערי הרב נאבדה האגרת הזאת ממני במשך השנים והיא לא נכללה אף בפרטיכל הרשמי של ועידת קטוביץ. מבחינה מעשית לא נועד לה ערך רב, כי עצם תהליך לידתה של "אגודת ישראל" וכל המבנה שלה מנעו מראש כל נסיון ואפילו הקלוש ביותר מצד המערב להתערב בענינים המקומיים של היהודת הרוסית אך רוח חוסר האמון שבה חדורה האגרת גרמה לכולנו וביחוד לי דאגות חמורות צער והתרגשות". (ראה רוזנהיים לעיל הערה 22).

⁴⁵ הרב ש.ז. מוזס מוסר שפעם הראה לו הריז"ס את הי"ח דבר, והוא אומר שעיקרם שהכל יהיה נחתך על ידי מועצת גדולי התורה. צילום מאמרו מובא אצל ש. מלר, עובדת והנהגות לבית בריסק חלק ב' עמ' תד. ואם כך עוד נקווה שימסרו צאצאיו את הדברים לדפוס ביום מן הימים.

כותב בזכרונותיו כי הם "נתכוונו לשמור מפני התערבותה של אגודת ישראל בעניני חנוך וקהלות ולהבטיח את הסמכות האקזקלוזיבית של גדולי התורה ברוסיה ובפולין";⁴⁶ הרח"ע כותב במכתבו הפומבי כי הם נועדו למנוע חדירת "תכנית החינוך שבגרמני' למוסדותינו, אשר ע"י ההשכלה יחלישו את לימוד התורה". לעומתם כותב הרמ"ס כי התקנות נועדו למנוע מהאגודה להיות "מפלגה" ולמנוע מצב שבו יהיה לה מרכז שיכריע לסניפים או בעניינים מקומיים, זאת מאחר ואין הרח"ס סומך על איש.

המעניין ביותר הוא מה ציין הרח"ס עצמו כנקודה החשובה ביותר בתקנותיו. כאמור לעיל במכתבו לרח"ע כתב: "שאיננה בתור אפוטרופוס על התורה, שזה... איננו מסור לנו, ושגבה היא מאתנו, כי אם לפעול ולעשות להרבות תורה ויראה בישראל". דהיינו הרח"ס עצמו הדגיש וראה כנקודה המרכזית בתקנותיו את מניעת הפיכת האגודה ל"אפוטרופוס על התורה". ניתן לטעון שרצונו שהאגודה לא תהיה "אפוטרופוס על התורה" היה מהחשש שאותו אפוטרופוס יחדיר רוח גרמנית – השכלה וכדומה, אך ניכר הדבר שלא הפרטים הם העיקר בעיני הרח"ס אלא עצם הדבר שיהיה גוף מרכזי שקובע בענייני תורה והלכה הוא המקור לחששות רבים ולנזקים רבים. בכך נראים דבריו קרובים הרבה יותר לדברי בנו הרמ"ס מאשר לדברי שאר הכותבים. הדברים הללו אף נראים תואמים לכל עצם התנגדותו של הרמ"ס לכינונה של מועצת גדולי התורה.

מועצת גדולי התורה

במכתבו כותב בעצם הרח"ע שהרח"ס הוא זה שדרש את הקמת מועצת גדולי התורה, ועוד הוא מוסיף, כי למעשה כל ה"י"ח דבר" של הרח"ס הנן תקנות לפעילות מועצת גדולי התורה, לעומתו טוען הרמ"ס כי עיקר הבעיה באגודה היא מועצת גדולי התורה. כיצד אפוא הגיעה המחלוקת למצב קיצוני שכזה?

לטענת רח"ע, עיקר מטרתו של הרח"ס בהקמת מועצת גדולי התורה הנה מניעת חדירת השיטה הגרמנית לתוככי רוסיה. הרח"ס עצמו כתב, כפי שראינו, כי המטרה הראשית של תקנותיו הינה מניעת מצב שבו ייעשה מאן דהוא ל"אפוטרופוס על התורה". מסתבר שהחשש שגוף כלשהו יהיה "אפוטרופוס על התורה" הוא חשש הנוגע למועצת גדולי התורה יותר משהוא חשש הנוגע לגוף פוליטי כלשהו. נראה אם כן כי שימשו כאן שני אלמנטים במקביל – הרח"ס רצה לעצור את הארגון והשליטה של הגרמנים על הנעשה בתוך מדינות כמו רוסיה. ולכן רצה שרבנים, שאינם מגרמניה, יפקחו על הנעשה, אבל מאידך סירב בתוקף לתת סמכות בידי גוף כלשהו – כולל מועצת גדולי התורה – לקבוע למדינות ולערים הספציפיים את העקרונות ואת המותר והאסור. ועל כן שני

התיאורים אמת, אבל השאלה היא "רוח הדברים" – הקרובה היא יותר לתיאור שהוצג על ידי הרמ"ס או על ידי הרח"ע.

כרוז תרע"ז

המחלוקת האחרונה בין הרח"ע לרמ"ס נוגעת ל'קול קורא' משנת תרע"ז אשר קרא להתארגנות חרדית עליו חתום הרח"ס. הרח"ע מציג את הדברים כחזרת הרח"ס לפעילות למען אגודת ישראל, והרמ"ס לעומתו מציג זאת כתמיכה בהתארגנויות מקומיות של יהודים דתיים. הרח"ע מציין שההתנגדות של הרח"ס באותה תקופה הייתה רק לפעילות של "מסורת וחרות" ו"נצח ישראל" אבל לא לפעילות האגודה,⁴⁷ ואילו הרמ"ס טוען שהרח"ס התנגד לשתייהן.

ננסה לעמוד קצת על רקע הדברים ושורשם.

מסורת וחרות

"מסורת וחרות" הייתה אגודה שהוקמה במוסקבה בשנת תרע"ז בתקופה שבין הפלת שלטון הצאר ועד לתפיסת השלטון על ידי הבולשיביקים. בתקופת ביניים זו ניתן חופש ודורר ליהודים ולארגונים ועל רקע זה נוסדה "מסורת וחרות", כדי לאחד ולקדם את ענייני היהודים הדתיים ברוסיה.⁴⁸

האם התנגדות הרח"ס ל"מסורת וחרות" קשורה להתנגדות לאגודת ישראל, או שמא אין כל קשר בין הדברים?

מחד, וכמו שציין הרמ"ס, בוועידת היסוד של הסתדרות זו אכן השתתפו רבים מאותם החתומים על ה'קול קורא' שהוצג על ידי הרח"ע, וביניהם הרבנים יצחק יעקב רבינוביץ מפונוביז, ה"דבר אברהם" מקובנה, הרב ליב רובין מווילקומיר והרב פייבלזון מיקטרניסלב. למעשה, ניתן לומר כי כמעט כל מי שחתום על ה'קול קורא' ושהיה באותו הזמן ברוסיה, השתתף בארגון תנועת "מסורת וחרות". מאידך, השתתפו בארגון זה, ואף היו מראשיו, גם רבנים אחרים, ביניהם, לדוגמה, הרב נורוק והרב גרובארד שלאחר מכן

⁴⁷ טענה זו מופנית כנגד דברי הרמ"ס שאביו אמר לו – וגם שלח לו באותו זמן מכתב – נגד פעילות האגודה. מדובר בתקופה של 5–6 שנים לאחר ועידת קטוביץ ולא ניתן להסביר אותה ב"התקררות" קלה ביחס של הרח"ס לאחר ועידת קטוביץ. טענתו של הרמ"ס כי יש בידי מכתב בעניין מאביו, דורשת מענה.

⁴⁸ על התנועה והוועידה ראו בהרחבה אצל י"ל גרויבארט, ספר זכרון: רשומות מימי המלחמה האחרונה והשקפות שונות ומכתבים, לודז' תרפ"ו, עמ' 95–125.

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : כז

היו מראשי המזרחי. בנוסף, מטרת "מסורת וחרות" כפי שפורסמו ברוסית כללו פעולות שבוודאי לא היו לרוחו של הרח"ע (כגון, בין היתר, הקמת גימנסיות עבריות).⁴⁹

השקפת הרח"ע על "מסורת וחרות"

גם הדרך שבה ראה הרח"ע את "מסורת וחרות" ואגודת ישראל יש בה שתי פנים: הרח"ע שיתף פעולה עם "מסורת וחרות", קיבל כספים ממנה בעת שהותו ביקטרינסלאב, ולאחר מכן השתתף באסיפת יסוד של "אחדות" שהייתה חיבור בין "מסורת וחרות", "נצח ישראל", "אחדות ישראל" ו"אגודת ישראל" – הארגונים הדתיים של רוסיה, רוסיה הלבנה ואוקראינה. אסיפה זו היא אותה אסיפה שעליה סיפר הרמ"ע כי אביו כתב לו בנוגע אליה – "כל של רבים קלקלתם מרובה מתקנתם". בנוסף, הרח"ע עצמו במכתב שפרסם כ'קול קורא' להתארגנות "אגודת ישראל" בליטא, ציין את "מסורת וחרות" ו"נצח ישראל" כחלק מהשתלשלות הקמתה של אגודת ישראל:

וכך נתיסדה "אגודת ישראל" באשכנז ו"שלומי אמוני ישראל" בפולין, והן בהגיע ימי החופש במדינת רוסיה הגדולה מיד עמדו הרבה גדולי ישראל כאיש אחד ויעוררו על נחיצות התאחדות כללית, ובזמן קצר נוסדו הסתדרות "נצח ישראל" (פטרגרד) "מסורת וחרות" (מוסקבה) "אחדות ישראל" (אוקריינא) ו"אגודת ישראל" (רוסיה הלבנה) ואחרי אשר מטרה אחת היתה לכולן, בהגיע ימי הבחירות התאחדו כולן תחת דגל אחדות, ולולא המהפכה הגדולה על ידי הבולשביקים היתה ה"אחדות" מוצקה וקימת. וכעת כמעט ברוב הארצות אשר בני ישראל נחתים שם התייסדו אגודות כאלה אשר מטרתן אחת לאחד את כל העומדים על בסיס היהדות העתיקה.⁵⁰

ניתן אם כן להיווכח, כי הרח"ע מציג את הקמת "מסורת וחרות" ו"נצח ישראל" כחלק מתהליך הקמתה של אגודת ישראל, ומאופן הניסוח של הרח"ע, משתמע אף יותר מכך, כאילו "מסורת וחרות" ו"נצח ישראל" הוקמו כתגובה ל'קול קורא' המדובר שעליו חתום הרח"ע. לעומת זאת, בתשובת הרח"ע לרמ"ע, מציג הרח"ע את הדברים כהתנגדות של הרח"ע רק ל"מסורת וחרות" ו"נצח ישראל", ואין לזה דבר עם הסכמתו וקריאתו להקמת "אגודת ישראל".

⁴⁹ שם, עמ' 118. ואכן בגללם פעל הרש"ב מלובביץ' כנגד "מסורת וחרות", אך לעומתו עמד בתוקף רבי איצ'ה פוניבז'ר (שם, עמוד 120).

⁵⁰ אגרות ר' חיים עוזר, ח"ב, אגרת תרי"א מכסלו תר"פ.

השקפת הרמ"ס על ה"קול קורא" בחתימת אביו

מאחר ולשיטת הרמ"ס התנגד אביו גם ל"מסורת וחרות" וגם ל"אגודת ישראל" ומאותן סיבות, מה אפוא פשר חתימתו של הרח"ס על ה'קול קורא' מאייר תרע"ז? על זה ענה הרמ"ס, שה'קול קורא' היה קריאה להתארגנויות מקומיות,⁵¹ לצורכי חיזוק הדת ולצורכי בחירות, ומאחר וחששו התמידי של הרח"ס היה מהמרכז השולט על המקומיים, וכל רצונו של הרח"ס היה תמיד לחזק את הקהילות מפני השפעת מרכז מבחוץ, לא הייתה כל מניעה בקריאה להתארגנויות הנ"ל. ואכן השקפה זו נראית תואמת לדברים המיוחסים לרח"ס עצמו. מה כוונת הרמ"ס בשאלתו לרח"ע האם חתם אביו על ה'קול קורא' בצורה רגילה? זאת לא נדע, יתכן ובמרחק המקומות ולחץ הזמן אי אפשר היה לשלוח נוסח מלא לחתימת כל אחד מהרבנים, אלא כולם קיבלו הסכמה עקרונית לכרוז, ובפועל לא חתמו כל הרבנים על הנוסח הסופי שפורסם.⁵²

הערות לסיום

לסיום פרק זה יש להעיר שתי הערות חשובות:

1. אין ספק שהרמ"ס בהכרזתו באסיפת המזרחי נגד מועצת גדולי התורה עשה זאת במחשבה שהוא מייצג את השקפת אביו הרח"ס ונלחם את מלחמתו. כמו כן, לאחר שטענו נגדו כי הרח"ס הוא ממקימי אגודת ישראל, והרח"ע טען שה'מועצת' היא דרישה של הרח"ס, נלחם הרמ"ס על דיוק בשיטת אביו ונגד מה שבעיניו היה שקר גמור. עם זאת, קשה להימלט מהדיסוננס שיש ביחסו של הרמ"ס לאביו ולדרכו; הרי אין כל ספק כי הרח"ס התנגד בחריפות למזרחי⁵³ (ויותר משהתנגד לאגודת ישראל) וכיצד זה יושב בנו

⁵¹ יצוין שאף הרח"ע עצמו ראה בפעילות בתקופה הנ"ל רק כהתארגנויות מקומיות (אם כי ציפה שאותן התארגנויות מקומיות יתאחדו אחר כך לפעילות כלל ארצית או עולמית), וכאשר לחץ עליו הרש"ב שיש להקים ארגון כללי התנגד לכך הרח"ע ודרש שראשית כל יקימו התארגנויות מקומיות. ראה אגרות מהרש"ב, ח"ב, אגרת תע"א בה כותב הרש"ב לרב צירלסון: "כל העת אני בחילופי דברים עם הרב דוילנא הרח"ע נ"י בדבר האסיפה... ובד"כ הוא קר בדבר האסיפה עתה ודעתו שיתייסד תחלה "אגודת ישראל" בכל העיירות ואז תהי' אספה מצירי האגודות".

⁵² ראה למשל בעניין כרוז אחר באותה תקופה עליה כותב הרש"ב: "...אח"כ קבלתי מאתו [הרח"ע] מכ' ששינו קצת את הקול קורא (וכפה"נ הוא לא ראה אותו) ושהרב דמינסק שלח אלי טעלעג' לראסטוב (כפה"נ בשאלה אם לחתום אותי על הקריאה), אני לא קבלתי הטע"ג באשר נשלחה אחר נסיעתי מראסטוב, גם איך אפשר לחתום מבלי ראות על מה שחותמין..." (אגרות מהרש"ב, ח"ב עמ' תתמד).

⁵³ ראה למשל מכתבו של הרח"ס נגד עיתון תלפיות: "קבלתי מכתב ממדינת האללאנד בו ראיתי שבמכתב עתי שהוא תחת השגחת כ"ג נ"י מכונה בשם תלפיות נכבדות מדובר בו ע"ד "הציונות" או "המזרחית" ואשר כ"ג נ"י יכבדה, ויען כי הוא זה דבר הנוגע לכלל אחבנ"י

הרמ"ס באסיפת רבני המזרחי ותוקף את מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל? אין כל ספק כי אם הרח"ס היה חי, היה הוא מתנגד בחריפות לבית מדרש לרבנים "תחכמוני" שבו היו לימודי חול מעורבים עם לימודי הקודש,⁵⁴ ואילו בפועל לבנו הרמ"ס לא הייתה כל בעיה לכהן שם. הכיצד מתיישבת הקנאות לשיטת והשקפת אביו עם מעשיו הוא?

למעשה, הרמ"ס בתוך דבריו מתמודד עם קונפליקט זה, כשהוא מבהיר שתפקידו ב"תחכמוני" הוא רק בהוראת ולימוד תורה, דבר שכשלעצמו ודאי אין בו שום בעיה. הרמ"ס אומר בוועידת רבני "המזרחי" שהוא איננו איש מפלגתי (ובעצם איננו חבר המזרחי), כך שיש לראות את מעורבותו באסיפת המזרחי אך ורק כישיבה בישיבת רבנים שנועדה לעמוד על המשמר ולא לפעול בתוך מסגרת המפלגה. ועדיין הפרדוקס זועק לשמיים.

2. מעניין לציין כי מלחמתו זו (והבאות אחריה כפי שנראה) של הרמ"ס, המבוססת על שיטת אביו, דומה להפליא למאבקיו של אחיו הצעיר והקנאי ממנו – הרייז"ס, כנגד ה"סנהדרין", "ארגון רבני עולמי", "היכל שלמה" וכדומה. המאבק הוא בארגונים אחרים ומצד אחר של המפה הפוליטית, אבל בשורשו הוא בעצם מאבק על אותה השקפה ואותה שיטה שירשו מאביהם; שלא לתת למאן דהוא להיות "אפוטרופוס על התורה".

אמנם ברבים ממכתביו נגד ארגונים אלו, מביע הרייז"ס את חששו שבסופו של דבר יעמדו אותם ארגונים תחת ידי הציונים או אחרים המבקשים לעשות שינויים בדת, אבל בבסיס ההשקפה ישנה התנגדות עקרונית למוסד מרכזי שיש לו סמכות בענייני הלכה ונציין רק דוגמה אחת לכך: בכרוז שיצא כנגד יוזמת הרבנות הראשית להקמת "מרכז רוחני עולמי", שאף שנחתם על ידי מספר רבנים, אך ברור שהרייז"ס הוא הדוחף והמנסח של הכרוז, נכתב:

במדינתנו כבר החריבה חלק גדול מאחינו וחלק היותר מרובה מבני הנעורים והוא זה הירוס גדול בכל הנוגע לשמירת דת תוה"ק, ע"כ הנני מקדים להודיע זאת לכ"ג נ"י למען יקדים פני זאת לבל תפשה זאת במדינתכם, שזה הוא ממארת לכל הנוגע לטובת בית ישראל ולכל הנוגע לחיזוק דתינו, ואחשוב כי כ"ג שיחי' לא ראה את דבריהם ולא ידע מעשיהם כי כל פעולתם מיוסדה נגד דת תוה"ק, אבל אנחנו פה שראינו ושמענו מרב רעה המעוטפת בהם ובדבריהם ומעשיהם הנני להודיע זאת לכ"ג שיחי' ואבטח כי ישים מקום לדברינו" (קובץ מכתבים בענייני חיזוק חומת דת תוה"ק וביצורה ועמידה על משמרתה מאת רבותינו גדולי ישראל, הוצ' לחושבי שמו, בני ברק תשנ"ו, עמ' נז).

⁵⁴ ראה למשל מכתבו בעניין הת"ת במושבות בארץ ישראל: "ואל יחר למעכ"ה אם אשאלה מהם הת"ת שמיסדים בהקאלאניעס מושבי ארצנו הק' אם הם כולם עפ"י חינוך הישן בלי שמץ תערובת השכלה החדשה, יען כי הנסיון הורה לנו ונבחן שגם מעט מהשכלה החדשה חומר משחית לעקור כל יקר וסגולה, וכבר הוכחת לבבינו לראות המכות שבאו לנו ממנה ואת הרקב שהביאה בלבבות בני הנעורים בכל מוסדי דתה"ק, וע"כ אין לותר ע"ז אף כקוצו ש"י אשר גם מצות הבאת שלום לא תכרע זאת" (קובץ מכתבים [הג"ל בהערה 51], עמ' יב).

אי לזאת מצאנו לנו לנחוז ולחובה ולצורך השעה לפרסם ברבים בארץ ובחו"ל את מחאתנו והתנגדותנו הנמרצה נגד יזמה אשר כזאת, לעשות מרכז להלכה והוראה באיזה צורה שתהא, וגם להביע ולפרסם בזה את דעת תורה הברורה שעצם הדבר שיהי' כה תורני גבוה אשר מפיו תצא תורה והוראה לישראל ושתהי' לו הסמכות להכריע במשפטי התורה הוא זה בניגוד גמור לדין התורה, וחלילה לא תהא כזאת בישראל לשלוט בתורה שלא כדת, ישתקע הדבר ולא יאמר.⁵⁵

והן הן דבריו של הרח"ס בעניין אגודת ישראל, והן הן דבריו של הרמ"ס בעניין מועצת גדולי התורה. אלא שמבחינה היסטורית המאבק של "בית בריסק" נגד גוף מרכזי עם סמכות תורנית הצליח כנגד המזרחי והרכנות הראשית, אבל נכשל לחלוטין לעניין "אגודת ישראל" וגדוליה.⁵⁶

ב. פולמוס הרב קסטנברג – ראדום

עצם מעברו של הרמ"ס לסביבה הפולנית והחסידית של וורשה, אשר הייתה כה מנוגדת לעולם שבו גדל ולדרכו של אביו, אף הוא יצר באופן טבעי חיכוכים עם ההנהגה הרבנית המקומית. דווקא בגלל יחוסו הרם של הרמ"ס וקנאותו לדרכי אביו, הביט ככל הנראה הרמ"ס בזלזול מופגן במנהגי ומנהיגי ארץ פולין.⁵⁷ וכשנה לאחר המחלוקת עם אגודת

⁵⁵ קובץ מכתבים (הנ"ל בהערה 51), עמ' כז.

⁵⁶ יצויין שגם הרח"ע התנגד בסוף ימיו לנסיון לארגון אגודת רבנים עולמית. "הנני מתנגד לזה באשר כשם שאין יחידים אוטאריטעטיים בזמננו שישמעו להם כן אין לנו אוטאריטעטיים מי שיעמדו בראש המוסד העולמי והעיקר באשר למדתי מפי הנסיון במדינתנו המרובה באוכלוסי ישראל ורבנים גדולים ויראים שכל הפעולות באגודת הרבנים נעשות על ידי איזה מזכיר ופקיד ואינם מתחשבים כלל עם ראשי המועצה וכמה פעמים עושים גם בנגוד לדעתם והשפעתם ועושים רק מה שלבם חפץ ואין ברצוני להאריך בפרטי הדברים ואיך נוכל לתת אמון ליצור מוסד עולמי אם בהמשך הזמן יתנהל בודאי על ידי מזכירים ופקידים ואיך נוכל למסור בידם ענינים כלליים של התורה והאומה וזהו לדעתי צעד מסוכן וסכנה גדולה ואין לנו לקבל האחריות והתוצאות ממוסד כזה" (גרודז'נסקי, אחיעזר קובץ אגרות ב, עמ' תמא-תמב, איגרת רפה משנת תרצ"ו), ושם במכתב לחזון איש: "באשר הדברים נעשים על ידי המזכירים והפקידים אשר בידם יומסרו הכרעות הענינים הכלליים וידוע מה שהרעיש הגה"צ חפץ חיים זצ"ל בהאספה במוסקבה שרצו אז לעשות אגוה"ר כללי לכל ארץ רוס' והתרגש מאד על זה ולדעתי ראוי למחות על זה בכל תוקף אקוה כי גם הדר"ג מצדו יעורר על זה". אמנם זה איננו מטעם התנגדות לגוף בעל סמכות הלכתית תורנית אלא יותר מטעמים פרקטיים אבל עדיין יש להסביר את תמיכתו הנלהבת במועצת לאור זאת. וחדא מתלתא – או שדעתו של הרח"ע השתנתה עם הזמן עקב נסיונו, או שהשאלה היא מי המארגן – כל עוד זה תחת חסות האגודה בלבד, לא חשש לתקלה, ובידי אחרים חשש, או שבאמת לא ראה את מועצת גדולי התורה כסמכות רבנית עליונה מחוץ לתנועה ועדיין יש לדון.

⁵⁷ נציין רק דוגמה ליחס של הרמ"ס למנהגי פולין שבה התגורר: בעניין מצות מכונה הייתה מחלוקת ידועה וותיקה. בוורשה נהגו שלא להשתמש במצות מכונה, אבל אט אט חדרו מצות

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : לא

ישראל היה הרמ"ס מעורב בוויכוח ציבורי נוסף מול גוף רבני מרכזי. הפעם לא היו אלו "מועצת גדולי התורה" ו"אגודת ישראל" אלא "אגודת הרבנים" בפולין, בענייניו של הרב יחיאל קסטנברג מראדום, אבל המניע להתערבות של הרמ"ס היה ככל הנראה זהה – גוף רבני מרכזי המבקש להיות "אוטוריטה" תורנית.

"עניין קסטנברג" היה מהמחלוקות החריפות, הארוכות, והמכוערות ביותר שידעה היהדות הפולנית בתקופה שבין שתי המלחמות. הרב קסטנברג היה יליד ראדום (1888), ואביו הרב חיים מנחם מנדל שימש בעיר כמו"ץ. במשך תקופה מסוימת שלח הרב קסטנברג את ידו בעסק של דגים שלא צלח. ובשלב מסוים שימש גם כרב בעיירה

המכונה לשימוש. חברת מנישביץ מארה"ב ניהלה קמפיין פרסום אגרסיבי למצות המהודרות שלה, במהלכו פרסמה שורה ארוכה של רבנים שהעידו על טיב המצות ועל כשרותן המהודרת. בעקבות כך הוציא וועד הרבנים בוורשה "אזהרה גדולה" שבה קבע כי אסור להשתמש במצות מכונה ואף לא יינתנו הכשרים בוורשה למצות כאלה; והתרה בתושבים לבל יהיו פורצי גדר בעניין זה (ראה למשל 'דער יוד' 315, כ"ט אד"ב תרפ"ד, עמ' 1 (למרב האירוניה, באותו עמוד בו מודפס האיסור מופיעה גם פרסומת על פני רבע עמוד למצות מכונה של מנישביץ)). הפעילות האגרסיבית של ועד הרבנים בוורשה הביאה לכך ששורה של רבנים נכבדים ביותר בפולין, שנתנו את שמם למצות מנישביץ, פרסמו הבהרות שהינם חוזרים בהם או שמעולם לא התירו במקום שנהגו לאסור (דער יוד, לעיל – מודעה מטעם הבד"ץ בלובלין. "דער יוד", 305, י"ח אדר ב' תרפ"ד, עמ' 1 מודעה מטעם הרב מאיר דן פלוצקי - ה"כלי חמדה"; "דער יוד", 314, כ"ח אדר ב' תרפ"ד, עמ' 3 מודעה גם מטעם הרב יצחק יהודה טרונק מקוטנא). על רקע המהומה האמורה שלח עיתון ה"היינט" את כתבו לדבר עם הרמ"ס אודות העניין, והרמ"ס ענה לכתב כי בוורשה הוא איננו מתערב בשאלות דתיות, אבל אם שואלים שאלה אזי מחויבים לענות כדין תורה טהור שמצות המכונה כשרות ללא שום חשש ואין שום הידור במצות יד לעומת מצות מכונה; כולן צריכות השגחה ואין שום הבדל בין יד ומכונה, ואדרבה, כל אחד מבין שמצה שנעשית מהר יותר הנה כשרה יותר. הרמ"ס הוסיף וסיפר שהרב פנחס גלמן מיקטרינסלב ניסה רבות להשפיע על אביו הרח"ס שיתן דין קדימה למצות יד אך נענה שמצות מכונה הנן כשרות עם כל ההידורים. ה"מכה בפטיש" בכתבה היה סיומה – שבו שאל הכתב את הרמ"ס אולי בכל זאת יש עניין של "מנהג המקום" להקפיד על "מצות יד", ועל זה נענה כי מנהג המקום שייך רק במקום בו יש איזה הידור בדין תורה, אבל בעניין הזה אין שום הידור במצות יד וממילא אין זה כלול ב"מנהג המקום". לא רק שהרמ"ס חלק בזה על הדעה הרווחת בין רבני וורשה, כי אם גם לא ייחס למנהג המקום כל חשיבות הלכתית. וכך, תשובה שהחלה באמירה שאיננו מתערב בענייני הלכה בוורשה התפרסמה בעיתון כולזול מוחלט במנהג וורשה, זאת בניגוד לתגובת יתר רבני פולין שסברו עקרונית שיותר לאכול מצות מכונה אך חששו ממנהג המקום ומדעת רבני וורשה. (גם אחיו הרי"ז"ס אמר כי אביו הרח"ס "הקל" במצות מכונה אף לעניין מצות מצווה (רמ"מ גרליץ, הגדה של פסח מבית לוי, ירושלים תשמ"ג, עמ' טו). משום כך יש לתמוה מנין לו לרב משה שטרנבוך כי הרח"ס התנגד למצות מכונה בניגוד לעדות שני בניו (ראה שו"ת תשובות והנהגות, ח"ד – או"ח, סי' ק, עמ' צ). עם זאת, יצוין כי הרמ"ס עצמו אכל כל ימיו מצות יד על אף שלכל ילדיו נתן מצות מכונה ואף בליל הסדר (מפי הרי"ד בר"א, נכד הרמ"ס). עוד יצוין, כי אחי הרח"ס, הרב שמחה סולובייצ'יק, נתן הכשר למצות מכונה בארה"ב.)

וויערזבניק אך שב לראדום כעבור זמן קצר. בשנת תרע"ג התמנה לדיין בראדום⁵⁸. בתקופה זאת ישב על כסא הרבנות בראדום הרב טרייסטמן ועם היבחרו של הנ"ל כרב בלודז על כסאו של הרב אליהו חיים מייזל התפנה כסא הרבנות בראדום. בשנת 1913 נערכו בחירות בראדום ופה אחד נבחר הרב צירלסון מקישנב לרבה של ראדום. מינוי זה לא יצא לפועל בסופו של דבר. רבים בקהילה חשדו ברב קסטנברג שידו הייתה במעל לשכנע את הרב צירלסון שלא כדאי לו להגיע לראדום מטעמים שונים⁵⁹. וכך נותר כסא הרבנות פנוי עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, אז אכן לא היו הקהל והמצב מתאימים כלל לבחירת רב. לטענת תומכי הרב קסטנברג, כבר בשלב זה הוא הוכר כממלא מקום הרב. במהלך מלחמת העולם הראשונה, כשראדום החליפה ידיים בין הרוסים, האוסטרים, ולאחר מכן הפולנים, הצליח הרב קסטנברג ליצור קשרים עם נציגי השלטון השונים, והוכר על ידם כנציג הרבנות בראדום על אף גילו הצעיר מאוד. בשלב מסוים הפך המינוי השלטוני הזה – ממלא מקום הרב ונציג הרבנות – לכהונה בפועל כרבה של ראדום.

רוב הציבור בראדום לא שבע נחת מכך שלא נערכו בחירות לרב העיר, ומכך שלמעשה נוצר מצב שבקהילה גדולה ומכובדת יושב על כסא הרבנות רב צעיר שמעולם לא נבחר⁶⁰.

מצב זה גרר מחלוקת ארוכה וחרیפה שטלטלה את העיר ראדום ואת פולין כולה במשך שני עשורים תמימים עד כיבוש פולין ע"י הנאצים.

ה"מודעה ואזהרה" לטובת הרב קסטנברג

באחד מגלגוליה של מחלוקת זו, בשנת 1924, ולאחר שנערכו בחירות לקהילה היהודית בראדום, החליטו ראשי הקהילה לערוך בחירות לרבנות העיר. כדי לסכל תכנית זאת פעל

⁵⁸ פרטים אלו ואחרים מתוך ספרו של מ' גוטמאן, די ווירקלעכקייט אין ליכט און שאטן: הרב קעסטענבערג אדער ראדאמער רבנות, וורשה 1931. הספר הנ"ל נכתב כולו כתמיכה ברב קסטנברג ולאור זאת יש לקוראו בזהירות הנדרשת.

⁵⁹ ספר ראדום, תל אביב 1961, עמ' 53 כמו כן עיין שם תיאור השתלשלות המחלוקת. במכתב שכתב הרב קסטנברג לרב צירלסון באלול תרפ"ג מבקש ממנו שיאשר שהשמעות הנ"ל אינן נכונות. כמו כן ראו תיאור מפורט וניתוח של המחלוקת ב- Gershon Bacon, "Warsaw–Radom–Vilna: Three Disputes over Rabbinical Posts in Interwar Poland and their Implications for the Change in Jewish Public Discourse," *Jewish History*, Volume 13, No. 1, Spring 1999, 103-126. (תודתי לרב משה דמביצר על ההפניה).

⁶⁰ עם זאת, ראה גוטמן (הנ"ל בהערה 57), עמ' 44 שם מובא כתב רבנות שקיבל הרב קסטנברג עליו חתומים עשרות מתושבי ראדום.

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : לג

הרב קסטנברג הן אצל השלטונות הפולנים והן אצל עמיתיו ל"אגודת הרבנים" בפולין,⁶¹ והוא אכן הצליח לקבל חתימות מכמה מהם על כתב "מודעה ואזהרה" שפורסם בעיתונות בנוסח הבא:

מודיעים אנו בזה כי מצב משרת הרבנות בעיר ראדום נודע לנו היטב ומאשרים כי הרב הה"ג מו"ה ר' יחיאל קטסענבערג ש' הוא שם רב ואב"ד עפ"י דתוה"ק, ולכן מזהירים אנו בזה את כל הרבנים במדינתנו (פולין, ליטא, גאליציען) שלא יהיו שום אחד להתכבד בקלון חברו, ובטוחים אנחנו כי כל מי שיש בלבו יראת ד' וכבוד התורה והרבנות יקר בעיניו לא יעלה על דעתם להיות בכלל ארור משיג גבול רעהו ח"ו ושלוש על דיני ישראל.⁶²

על המודעה חתמו תחת הכותרת "אגודת הרבנים בפולין" – ה"כלי חמדה", האדמו"רים מראדזין ומסקולוב, הרבנים מיכלזאהן וקאנאל מועד הרבנים בוורשה והרב מאיר וורשאבק ממנקטוב. כמו כן הצטרפו בדברים נפרדים הרב שלמה דוד כהנא מוורשה והאדמו"ר מאוסטרבצה.⁶³

תגובת הרמ"ס למודעה ואזהרה

בעקבות מודעה זו, התפרסם בעיתון היינט,⁶⁴ כי הרמ"ס אמר על "אגודת הרבנים" שדבריהם (שמי שיתמודד על משרת הרב בראדום הוא בכלל "ארור מסיג גבול רעהו") הם עם-ארצות, כי כלל הוא שהארורים לא באו אלא על איסורים שקדמו להם לאו, כמו ארור האיש אשר יעשה פסל, שהוא על לאו דל"ת לך פסל, ולזאת גם ארור מסיג גבול רעהו, מוסב על הלאו דלא תסיג גבול רעך שהוא רק "בנחלתך" – בקרקע בא"י, וביאר שכן מפורש ברמב"ם ובספרי.⁶⁵

⁶¹ הרב קסטנברג היה חבר "אגודת הרבנים בפולין" וכבר באסיפה השנתית הראשונה שלה בתרפ"ב, נבחר לוועד הנשיאות של האסיפה, דער מאמענט, 22, כ"ה טבת תרפ"ב, עמוד 2, אך בכינוס השני שלה בבתרפ"ו לא הצליח להיבחר לוועד ההנהלה (דער מאמענט, 40, 16.2.1926, עמ' 5).

⁶² דער מאמענט, 10, 236, באוקטובר 1924, עמ' 1.

⁶³ יצוין כי מעורבותו של האדמו"ר מאוסטרובצה לצד הרב קסטנברג, הובלטה אף מאוחר יותר כאשר פורסם מכתב שכתב לרב קסטנברג ובו נאמר: "הנני לבקשו בענין כי ר' יוסף [קניגסברג – לימים מנהל ישיבת "חכמי לובלין"] חתן גיסי הוא כעת איננו בבריאות, ואמרתני לו שהוא מחמת שרודף את כ"ג שליט"א. ע"כ אודיע לו זאת, שאם יתן ד', שיתרפא מסלק א"ע מהגמינא ויסייע עוד לכ"ת. ברור ונכון שיקיים אי"ה. ע"כ אבקש כ"ג, שימחול לו, ויבקש עבורו שיתרפא" (שערי תורה, א [תרפ"ז], עמ' 4).

⁶⁴ גליון 244, 1924.

⁶⁵ בעניין רבנות בכלל ראוי לציין לדברי בנו הרי"ד אודותם מספר הרב צבי שכטר, נפש הרב, ירושלים תשנ"ט, עמ' רסז: "שמעתי מת"ח אחד שהיה לו צרות מהבעה"ב שלו, שרצו לסלקו

אמירה חריפה זו של הרמ"ס כי בעצם כל הרבנים הנכבדים שחתמו על המודעה טעו
ב'דבר משנה' פשוט וברור, קומם עליו כמובן את החותמים ואחרים.

ממשרתו, ובא והביע צערו בפני רבנו [הריד"ס], וא"ל שהוא לא יוכל לעזור לו, כי לפי דעתו
(בהלכה זו) בכדי להמשיך ברבנות (כמו בכדי להתמנות למשרת הרבנות) בעינן שיהיה מרוצה
לקהל, ואם אינו מרוצה, אסור לו להשאר על משמרתו".

תגובת ה"כלי חמדה" לדברי הרמ"ס

ה"כלי חמדה" פרסם תגובה הלכתית מפורטת ב"קונטרס עתונאי"⁶⁶ בפתיחה ציין ה"כלי חמדה" שאמנם אביו של הרמ"ס – הרח"ס, היה מאוהביו הנאמנים ונתן הסכמה לספרו "חמדת ישראל" – "אך בטוח אני כי גם לאביו הגאון ז"ל יה' ניחא בעלמא דקשוט שיתברר כאמת ולא יתבזו כל גדולי הדור מדורות הקודמים בבזיונות בנו שראם ע"ה". ראשית, הביא ה"כלי חמדה" 12 הסכמות של רבנים על ספרים בהם השתמשו המסכימים בביטוי "ארור מסיג גבול רעהו" על מי שידפיס את הספר מחדש תוך הזמן הנקוב, ומכך ראייה ששייך "ארור מסיג גבול" בכל העניינים ולא רק בקרקע ובא"י. שנית, חלק ה"כלי חמדה" על עצם היסוד של הרמ"ס ש"ארור" מתייחס רק לאיסור שכבר קיים, והביא מספר ראיות לדעתו שה"ארורים" מרחיבים לעתים את האיסור שהיה בלאו. וכך גם משיג גבול, מאחר ולא נכתב ב"ארור" את אותה הסיימת המופיעה בלאו – "אֲשֶׁר גָּבְלוּ רֵאשִׁינִים בְּנִתְלֵתָּךְ אֲשֶׁר תִּנְחַל בְּאֶרֶץ" ממילא הארור הוא בסתמא ולא רק בקרקע ולא רק בארץ ישראל. שלישית, טען ה"כלי חמדה", ככל הנראה הרמ"ס מודה שיש איסור כלשהו בהשגת גבול רבנות:

אם כן לאיזה תועלת נתן להדפיס דבריו "המחוכמים", ומנ"פ אם הלשון ארור מקביל לעניין זה או לא, סוף כל סוף כבר הורו רבותינו שהבא להשיג גבול רעהו ברבנות הוא רשע והוראותיו אסורות, ואם כן לעניין דינא יפה כתבו הרבנים חברי ועד הפועל של אגודת הרבנים.

ובהמשך לטענה זו הביא ה"כלי חמדה" בעוקצניות את דברי זקיניו של הרמ"ס – הנצי"ב, שנלחם בחריפות בפרשייה נודעת שהייתה בעיר חרקוב, שבה הביאו לעיר רב נוסף כדי שיתן השגחה למפעל בשר, והורה הנצי"ב שהרב משיג הגבול הוא רשע ואינו נאמן בהוראותיו, ועל פסק זה הסכימו גם ר' יצחק אלחנן ועוד גדולים.⁶⁷ ה"כלי חמדה"

⁶⁶ תוספת שיצאה עם חוברת חידושי תורה תקופתיים של אגודת הרבנים בשם קובץ דרושים, א (אייר תרפ"ה), עמ' א-ו.

⁶⁷ בחרקוב כיהן ברבנות הרב אברהם יחזקאל ארלוזורוב. בשלב מסוים נוצר סכסוך בין הקהילה לבין הקצבים, הקצבים החליטו לפרוק מעליהם את עול הקהילה. הרב הורה שאסור לקצבים לשחוט בשביל מר קאבאק שהיה בעל מפעל גדול לבשר בעיר, ובשל כך הביא קאבאק שוחט חדש לעיר. הרב הורה שהשוחט שאיננו תחת מרותו, שחיתתו פסולה, והרב פרסם בעתונות שהסיר את השגחתו ממוצרי הבשר של קאבאק שהיו נמכרים ברחבי רוסיה. לאחר זמן החליט קאבאק לפתור את העניין על ידי הבאת רב חדש – הרב יהושע זלקינד – שהוא יתן את ההכשר הנדרש. כעת יצאה המחלוקת מגבולות חרקוב והסעירה את העולם היהודי. הנצי"ב מוואלין והרב יצחק אלחנן תמכו בידי הרב ארלוזורוב, קבעו שהרב זלקינד משיג גבולו שלא כדין, והוראותיו פסולות ושחיתת השוחט אסורה. כאן קרה דבר חריג, ורב שהסתתר תחת שם העט

סיים את דבריו באמירה חריפה: "והמעייין היטב בדברי הגאון הנצי"ב ז"ל שם יראה מה בין תקפי קמאי לעניי הדעת דעת תורה שבדורותינו".

דיון בחילוקי הדעות

מחד, אין ספק שהרמ"ס צודק בפשטות גדר האיסור והארור של "לא תסיג גבול רעך", שהוא ספציפי לקרקע בארץ ישראל. עם הזמן ביטוי "השגת גבול" כמתאר הפעולה, הפך להיות יחוס הלאו או ה"ארור" של "משיג גבול" לפעולה זו של יורד לאומנות חבירו, עני המהפך בחררה וכדומה, וכמו שכתב הרדב"ז:

תחלה אומר כי שמעון לא טוב עשה שירד לתוך אומנותו של חברו ויורד עמו עד לחייו וראוי לעונש ומותר למקרייה רשע, דאמרינן עני המהפך בחררה ובא אחר ליטלה ממנו נקרא רשע, ומרגלא בפיימיהו דאינשי דקורין לכיוצא בזה השגת גבול, ולפי זה קאי בארור דכתיב ארור מסיג גבול רעהו, אבל לפי האמת קרא לאו בהכי משתעי אלא במסיג גבול קרקעו של חברו ומרחיב את גבולו ולעבור עליו בשני לאוין אם הוא בארץ ישראל ואין כאן מקום להאריך בזה.⁶⁸

מאידך, ברור שעשרות או מאות הסכמות ניתנו על ידי גדולי הרבנים (ביניהם הנודע ביהודה, רעק"א והחתם סופר) בהן נכתב שיש בפרסום ספר בתוך הזמן משום "ארור משיג גבול רעהו" והשתמשו בביטוי זה במקרים רבים אחרים, כמו בענייני רבנות. להלן, במחלוקת טומשוב, נראה שהרמ"ס הגיב לטענה הזו בכותבו: "ואם אנו מוצאים, שרבנותנו נוחי-נפש ז"ל השתמשו במלים אלו, הוא רק לשם מליצה בעלמא. דלפניהם הי' הדבר ברור, שהשגת גבול שייכת רק לגבולי הארץ".⁶⁹

בעניין זה ידועים היום גם דברי המהרש"ל:

ואפשר שהוא נמי בכלל ארור כמ"ש הרוקח כל המקפח מחייתו של חבירו הוא בכלל ארור מסיג גבול רעהו, ורבים תמהו על דבר זה הלוא הלאו דלא תסיג גבול וכו' איירי שגוזל תחזמו ובא"י ועובר אף על לא תגזול וכמו שהביא הסמ"ג. ויש מפרשים שלאזהרה בעלמא בא החרם והסמיכו על המקרא דהשגת גבול... אלא

⁶⁸ "הצעיר" (רבם של חסידי חב"ד במוסקבה, הרב חיים יעקב וידרוויץ) יצא לחלוק על הוראתו של הנצי"ב וזה ענה לו. השקלא וטריא החריפה התנהלה כולה מעל דפי עיתון המליץ. לימים נדפסו תשובות הנצי"ב הנ"ל בספרו משיב דבר, ח"ב, סי' ח-ט ואליהם מתייחס ה"כלי חמדה". על המחלוקת בחרקוב ראו באריכות במאמרו של י' מונדשיין, 'פולמוס הרבנים והשוחרים' בחרקוב, זכור לאברהם, חולון תשנ"ט עמ' שעד-תמד.

⁶⁹ שו"ת רדב"ז, ח"ד סי' נד (אלף קכו).
ואם כן צ"ע מדוע לא נאמר שאף בניד"ד השתמשו אגודת הרבנים בביטוי זה רק כמליצה בעלמא.

נראה בעיניי שכך הוא מקובל מרבתי דארור משיג גבול רעהו בא להרבות השגת גבול של משא ומתן, ודומה לזה מצינו שאשת חמיו הוא בכלל ארור... ואף שאינה תורה להיות נדון בה.⁷⁰

בעניין תשובת הנצי"ב, יש לדון בדברי ה"כלי חמדה", שכן מתוך תשובות הנצי"ב ברור שהוא סובר ש"ארור משיג גבול" אינו חל במקרה של השגת גבול רבנות, אבל אין ספק שיש בתשובות הנ"ל אמירות חריפות ביותר של הנצי"ב שיכלו להיות רלוונטיות למקרה המדובר בראדום. ועל כן, אומר ה"כלי חמדה", גם אם הביטוי "ארור משיג גבול" אינו מדויק מבחינה הלכתית, מה לו לרמ"ס לחלוק ולצאת כנגד ההוראה ועוד בדברי זלזול ציניים נגד הרבנים.

ברור אמנם שמצדו של הרמ"ס הנקודה המרכזית איננה הלכות "משיג גבול". וכנראה גם הוא מסכים שישנה איזושהי בעיה הלכתית בהחלפת רב, אם מדין יורד לאומנות חברו, אם מדין גזל וכדומה. אך המקרה של רבנות ראדום הוא היוצא דופן – העובדה שהרב קסטנברג מעולם לא נבחר לרב, היא היוצרת את ההבדל בינו לבין כל המקרים האחרים.⁷¹ כמו כן נראה ברור כי סיבת התערבותו המרכזית של הרמ"ס היא מה שנתפס כאילו "אגודת הרבנים" נוטלת לעצמה את הסמכות לקבוע בעניין. להשקפת הרמ"ס, כפי שנראה במקרה טומשוב להלן, אין לאגודת הרבנים כל מעמד הלכתי, וממילא יכול אולי להיות דין תורה בין הרב קסטנברג לקהילה, ויכולה להיות הוראה הלכתית פרטית של רבנים, אבל ל"אגודת הרבנים" כגוף בעל מעמד, אין שום סמכות להכריע ולהורות בעניין, ולכן בחר לתקוף אותה בעניין ה"ארור" ולגלות (לשיטתו) את קלונם בריבים.⁷²

⁷⁰ שו"ת מהרש"ל, סי' פט. ראה זו הביא גם ה"כלי חמדה" מדעתו.

⁷¹ מעניין לציין כי בעניין מינויו של הרמ"ס לרבה של ראסיין, על פי המסופר אצל קמינצקי, (*Making of a Godol* עמ' 1198–1213), ישנם מספר קווים מקבילים לסיפור הרב קסטנברג. מחד גיסא היה בראסיין דיין שראה עצמו מוחזק ברבנות זמן מה והגעתו של הרמ"ס לקבל שם רבנות דומה בעצם לתמיכתו בבחירת רב בראדום במקום בו ראה עצמו הדיין הרב קסטנברג כמוחזק. מאידך היה הרמ"ס גם רב צעיר מאוד שמתמנה לקהילה גדולה מאוד, באמצעות לחץ מסיבי שהפעיל אביו, ובתחילה לא כל הקהל הסכים למינוי. ועדיין היה הבדל בין שיעור קומתו של הרמ"ס לזה של הרב קסטנברג ועדיין בסופו של דבר הקהל בראסיין הסכים למינויו.

⁷² אמנם חתימת ה"מודעה ואזהרה" בשם "ועד הרבנים" עוררה ביקורת מכיוון אחר, מאחר ונטען שוועד ההנהלה של "ועד הרבנים" מעולם לא התכנס לדון ולהכריע בעניין, ובמודעה שפרסמה הקהילה בראדום מספר שבועות לאחר מכן ("דער מאמענט", 240, 20 באוקטובר 1924, עמ' 2) נמסר שהם פנו אל החותמים ואל חברים אחרים בוועד ההנהלה של "אגודת הרבנים". חלקם הכחישו שחתמו בשם ועד הרבנים, אלא רק עשו זאת באופן פרטי לרב קסטנברג, והוא זה שחיבר את המודעה כאילו בשם "ועד הרבנים". רבנים אחרים כתבו שלא התכוונו להורות איסור, אלא רק דברי חיזוק לרב קסטנברג או "המלצה" לצד השני שלא להחזיק במחלוקת. יושב הראש של "אגודת הרבנים", הרב מנחם מנדל אלטר מקאליש, כתב שאין לו שום ידיעה לגבי ה"מודעה והאזהרה" והרב חיים מרדכי ברונרוט מטשכנוב שהוא חבר ועד ההנהגה כתב

יצוין כי כשנתיים לאחר מכן, הצליחה הקהילה בכל זאת לקיים בחירות לרב העיר, ולבסוף נבחר הרב יצחק הלוי שטיינברג מירוסלב. כמוכן שהדבר גרר סבב חריף נוסף של מחלוקת בעיר ובפולין, ובסופו של דבר חזר בו הרב שטיינברג בעיקר עקב לחצו של האדמו"ר מגור, ה"אמרי אמת".

שנים רבות לאחר מכן, כותב נח זבולוני כי בעקבות דבריו של הרמ"ס במחלוקת ראדום דנו רבנים בפולין אודות הטלת חרם על הרמ"ס, אך בסופו של דבר התערב הרב ברוך בער לייבוביץ בעניין באמרו: "דעם רבינס קינדער לייגט מען ניט אריין אין חרם" (=את ילדי הרבי [הרמ"ס] אין מטילים בחרם).⁷³

חלק מהפרטים במאמרו של זבולוני מתאימים יותר למחלוקת השחיטה בטומשוב שתסוקר להלן. יש לתהות אמנם עד כמה התנהל בפועל דיון שכזה, מכל מקום אין ספק שהתיאור משקף את החריפות בה נתפסו דברי הרמ"ס בפולין באותה תקופה.

ג. מחלוקת השחיטה בטומשוב

כשיבוא יום שהיסטוריון יהודי בעתיד יכתוב יצירה על מחלוקת בין יהודים בגלות, אזי המחלוקת של טומשוב תתפוס מקום נכבד ביותר, מאחר ומחלוקת הרבנים בלטה בדרגה הגבוהה ביותר של שנאה פרועה. שני הצדדים לא השתמשו בדרכים נקיות, שניהם השתמשו כפוסק אחרון ב"יד נכרי באמצע", וכסף יהודי נשפך כמים ונאבד.⁷⁴

שהוא בכלל סובר שאין לאגודת הרבנים או אחר זכות לאסור בחירות לרב בעיר. כך שהיו במקרה זה אף "רגליים לדבר" שאגודת הרבנים לא פעלה ולא היה לה כל סמכות לפעול במקרה זה כגוף אוטוריטי. שנה לאחר מכן, באסיפה הכללית של "אגודת הרבנים", אף תקף הרב שמואל הלוי ברוט מליפנא (יו"ר המזרחי בפולין) בחריפות את תמיכתה של "אגודת הרבנים" ברב קסטנברג, דבר שגרם לחילול ה' לטענתו. על דבריו ענה ה"כלי חמדה" באותה ישיבה (פרטי-כל מאספה הכללית של אגודת הרבנים בפולין שנת תרפ"ו, וורשה תרפ"ט, עמ' 20). כאמור לעיל בהערה 62, באסיפה זו אף לא נבחר הרב קסטנברג לוועד "אגודת הרבנים". רמז נוסף לאי הנוחות המסוימת שהייתה לחברים מסוימים ב"אגודת הרבנים" לתמיכה ברב קסטנברג ניתן לראות ממודעה גלויה שפרסם האדמו"ר מסוקלוב בעיתון כשנה לאחר מכן בו הביעה פליאה מדוע שותקים הרבנים ואינם מחזקים את ידי הרב קסטנברג (דער יוד, גליון 66, י"ג שבט תרפ"ז, עמ' 2).

⁷³ טורי ישורון, 1975, עמ' 27. וכן באתר: http://www.ranaz.co.il/articles/article2947_19750709.asp. ואכן ראה קמנצקי, *Making of a Godol*, עמ' 749, עירוב פרשיות ועירוב אישים ועירוב ערים בעניין זה (הוא אף מביא שמועה רחוקה שבנו של הרמ"ס – הריד"ס הוא זה שכתב את אחת התגובות בעיתון).

⁷⁴ מ' ויסברג, ספר זכרון לקהילת טומשוב מזוביצק, תל אביב 1969, עמ' 68. למרות זאת כתב פחות מעמוד אחד על המחלוקת בספר הזיכרון תחת הכותרת "די מחלוקה". המקור המפורט ביותר של קורות המחלוקת הנ"ל הוא מאמרה של א' באואר, 'המאבק על השליטה בשירותי השחיטה בקהילות פולין בשנות העשרים של המאה ה-20 באסקלריה של כתב פולמוס

כך תיאר מ' ויסברג, עורך ספר הזיכרון של קהילת טומשוב, את המחלוקת בטומשוב. המחלוקת בטומשוב הייתה בעצם מחלוקת כפולה; מחלוקת על מינוי רב העיר ומחלוקת בין ועד הקהילה לבין השוחטים בעיר. מחלוקת חריפה זו, שנמשכה במשך קרוב לעשור, יצאה מגבולות מחלוקת מקומית והיוותה חלק ממחלוקות גדולות הרבה יותר: בין אגודת ישראל לבין המזרחי, בין אגודת הרבנים לראשי הקהילות, בין חסידויות שונות וכדומה.

הסכסוך בין הקהילה לשוחטים

במהלכה של מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ו, נפטר רבה של טומשוב. לאחר המלחמה נבחר ועד קהילה שבראשו עמד יעקב שטינמן שהיה ציוני נלהב. בין הקהילה לבין השוחטים בעיר נוצרה שורה ארוכה של סכסוכים סביב סמכות הקהל על השוחטים, הפיקוח על המחירים אותם גובים השוחטים מהקצבים ומהקהל, ומאוחר יותר, אלו רבנים הם המפקחים על השוחטים. למחלוקות אלו היו כמה סבבים, כמה נסיונות פשרה, כמה דיני תורה, ואף משפטי דיבה בערכאות. כמו כן ובמקביל נוצרה גם מחלוקת אדירה בין החסידים לבין יתר התושבים על מינוי רב לעיר. החסידים תמכו ברב דוד בורנשטיין, בנו של ה"שם משמואל" מסוכטשוב, שבאותה עת היה רב בווישגורד, והמזרחי והציונים תמכו ברב שמואל הלוי ברוט, רבה של ליפנא, ולימים נשיא המזרחי בפולין.⁷⁵

הרב בורנשטיין לא המתין לבחירות לרב העיר ובשנת תרפ"ב עקר לגור בטומשוב, דבר שהגביר את המתחות בעיר והחריף את המחלוקת עם השוחטים. הללו טענו שכעת הנם כפופים אך ורק לרב בורנשטיין ולא לקהילה ולבית הדין בעיר.

בשנת תרפ"ד זכה הרב בורנשטיין בבחירות לרבנות העיר, אך הצד שכנגד לא קיבל את ההכרעה ופנה לשלטונות לשם ביטול המינוי, דבר שעלה בידו כעבור כשנתיים. באותה תקופה קבע השלטון הפולני בחוק שהכנסות השחיטה בכל עיר שייכות לקהילה, והיא מצדה אחראית לתשלום משכורות לשוחטים ולרב. נושא זה עורר סערה

מטמשוב מזובייצקי, גלעד – מאסף לתולדות יהדות פולין, יט (תשס"ד), עמ' נז–צג [להלן: באואר]. במאמר הנ"ל נדפסו גם חלק מזכרונותיו של ראש הקהילה יעקב שטינמן בשם "נבלות ברשות תורה, חלק ב: פולמוס השחיטה". זכרונות שטינמן מלאים במידע שאין לו תחליף, עם זאת, שטינמן כבעל עניין חשוד כמובן בהטיה לצד אחד בסיפור הדברים.
⁷⁵ בספר מלכות בית דוד, בני ברק תשנ"א, עמ' 151-147, מתאר את המחלוקת בצורה מגמתית לחלוטין, ולצורך העניין העניק לרב ברוט תואר ד"ר, עשה אותו לחסיד אלכסנדר, מינה אותו לרב של וישגורד, וטען שנעלם זכרו לאחר תרצ"ו. למעשה היה חתנו של הרב אברהם זיבנברג, חבר ועד הרבנים בוורשה, היה תלמידו של האדמו"ר מאוסטרבצה, ולאחר שניהן ברבנות טומשוב, עזב בתרצ"ו לכהן כרבה של אנטוורפן. בשנות המלחמה ברח לארה"ב שם היה רבה של קהילת מוריה, ובסוף ימיו עלה לארץ ישראל וכיהן כחבר בית הדין הגדול בירושלים, מחבר הספר "סוגיות בקדשים", ירושלים תשכ"ט, ועיין במבוא שם.

בכל רחבי פולין, כאשר גם בין החרדים והרבנים היו חילוקי דעות האם תקנה זו חיובית, או שמא היא מהווה סכנה חמורה לכשרות השחיטה.
השוחטים בעיר סירבו לקבל את ההוראות הנ"ל וסירבו להעביר לקהילה את הכנסות השחיטה או לקבל פיקוח כלשהו על המחירים שהם קובעים עבור השחיטה. בעקבות כך, בשלב מסוים פיטרה הקהילה את השוחטים ומינתה שוחטים חדשים במקומם.⁷⁶

איסור הרבנים הפולנים על שחיטת השוחטים החדשים

בסמוך לכך, באדר תרפ"ה, התכנס ועד ההנהגה של אגודת הרבנים בפולין בוורשה וקיבל, בין היתר, את ההחלטות הבאות:

בהיות שמטעם פקודת הרשות נמסרו כעת בהרבה קהלות הכנסת השחיטה לקופת הקהל ומזה נולד בערים רבות בין הרב והשו"ב מצ"א ובין ראשי הקהל מצ"ב הרבה סכסוכים העלולים לגרום קלקול גדול בענינים הנוגעים לדתוה"ק ולהביא כמה מכשולים בכלל ובפרט, הוחלט להוציא קו"ק לשלטוני קהלות להעיר אותם על כמה ענינים נחוצים להרים מכשול.⁷⁷

בין החלטות הקו"ק נקבע בין היתר "ששלטונות הקהילה אינם רשאים להעביר שום שו"ב ממשרתו רק על ידי בד"צ של ג' רבנים ובהסכמת הרב דמתא".

בהתאם לכך, פנו השוחטים הישנים אל רבנים ואדמו"רים בפולין כדי שיאסרו את שחיטת השוחטים החדשים מדין משיגי גבול, והם אכן הצליחו לאסוף חתימות של 56 רבנים מרחבי פולין שחתמו על כתב איסור.

פניית בית הדין לרמ"ס

לאור התפתחות זו, פנה בית הדין בטומשוב במכתב לרמ"ס⁷⁸ שבו שטח לפניו את השתלשלות הדברים בין הקהילה ובית הדין, לבין השוחטים הישנים, ומה שהביא את

⁷⁶ כפי שנראה להלן, ישנם חילוקי דעות בין הצדדים על המניע המדויק לפיטורים – האם בגלל שהם העלו מחירים, לא הסכימו להיות מפוקחים על ידי הקהילה והדיינים, או שמא היה זה בהקשר לכך שהם תמכו ברב בורנשטיין במחלוקת הרבנות ואף תמכו בו כלכלית מתוך העלאת מחירי השחיטה. מעניין לציין כי עם תחילת רבנותו של הרמ"ס בחסלוביץ הגיעה לפתחו שאלה של תקנת הקהל שאסרה על הקצבים למכור ביותר ממחיר מסוים והם עברו על התקנה. הרמ"ס שאל את אביו הרח"ס, והלה הורה לצדד עם הקצבים כי באותו מקרה לא היה מדובר בצמצום הרווח שלהם אלא בגרימת הפסד לקצבים ובמקרה כזה אינם מחויבים לציית ("נפש הרב" עמ' 271).

⁷⁷ בסוף "קובץ דרושים" א(ב) "מפעלות האגודה" (עמ' 414).

⁷⁸ ב' בשבט תרפ"ו.

הקהילה למינוי שוחטים חדשים. בית הדין שואל בסוף המכתב את הרמ"ס: "ועתה יורינו רבינו אם יש כח ע"פ ד"ת לרבנים מעיירות אחרות להטיל איסור באופן זה על עירינו". המכתב נכתב על ידי המו"צ חיים ברייטשמן שהוסיף לחתימתו: "ידידו מכבדו המוקירו בלתי מכירו". למכתב צירף את חתימתו גם הדיין השני בעיר, הרב משה מיטלמן, שחתם: "דומ"צ ממלא מקום הרב דפה". פניית בית הדין לרמ"ס מצורפת כנספח א' למאמר.

כינוס אגודת הרבנים בפולין

בטרם השיב הרמ"ס, התכנסה בוורשה בחודש אדר תרפ"ו הוועידה הארצית השנייה של אגודת הרבנים בפולין אשר השתתפו בה מאות רבנים. באופן רשמי הייתה "אגודת הרבנים" גוף א-פוליטי והיו חברים בה גם רבנים שהזדהו עם תנועת המזרחי, אבל רוב מניינה ובניינה היו רבנים השייכים לאגודת ישראל (או יותר נכון ל"שלומי אמוני ישראל", האגף הפולני של "אגודת ישראל") ורבים מהם היו מקורבים לחסידות גור או סרים למרותה.

לפני כינוס הוועידה פרסם שטיינמן מכתב גלוי בעיתון "היום" ל"אגודת הרבנים" ובו שורה של טענות ושאלות לרבנים בדבר האיסור שלהם על שחיטת טומשוב.⁷⁹ ועד הקהילה אף שלח שני נציגים לוועידה על מנת שידונו עם אגודת הרבנים על המצב בטומשוב, אלא שלאילו לא ניתן לדבר בוועידה והם גורשו משם בכוח.

אחת הישיבות בוועידה עסקה בנושא השחיטה בפולין, ויושב ראש הישיבה היה הרב מאיר שפירא, באותה עת רבה של פיוטרקוב.

בדבריו התייחס הרב שפירא באופן ספציפי לשחיטה בטומשוב, וכך מופיעים הדברים בפרוטוקול הוועידה:

מעשה טומשוב כבר ידועה ומפרסמת שם התלקחה מחלוקת בין שני צדדים בעת בחירות לרב העיר. צד אחד רצה בהרב מליפנא שי' וצד שני בהה"צ ר"ד בורנישטיין שליט"א (שהנהו עתה האדמו"ר מסוכטשוב). ששה השוחטים בעיר העמידו א"ע לצדו של האדמו"ר מסוכטשוב ובלי הסכמת הקהילה תמכו בו מריוח השחיטה שלהם. מה עשו ועד הקהילה? מנה שוחטים אחרים חדשים ומהישנים לקח את האפשרות לתמוך בהרב שלהם האדמו"ר מסוכטשוב שליט"א. ואם כי נגד השוחטים החדשים משיגי הגבול נתפרסם איסור חמור של חמשים וששה רבנים לא

⁷⁹ היום, 333 כ"א בשבט תרפ"ו (5.2.1926), עמ' 6.

השגיחו ראשי הקהל על איסור זה ואחדים מהם עוד יצאו נצבים נגד הרבנים
בחרופים וגידופים.⁸⁰

בסיום דבריו אף דרש הרב שפירא החלטה בעניין:

בדבר המעשה בטומשוב מציע המרציא עוד החלטה אחת אשר הוא דורש להצביע
עליה תיכף ומיד מפני חשיבות הענין ונחיצותו נוסח ההחלטה היא:
אסיפת הרבנים מצהירה בזה באופן פומבי את הסכמת כל הרבנים בפולין להאיסור
החמור של החמשים וששה גדולי התורה בפולין על השחיטה של השוחטים החדשים
בעיר טומשוב, וכל יהודי האוכל משחיטה זו הרי זה כאוכל נבילות וטריפות.
בנוגע להמו"ץ בטומשוב שיצא עליו קול כי גם הוא בין המקילים נגד האיסור, ינהל
הועד החדש של אגוה"ר דרישה וחקירה, ואם אמת נכון הדבר יאחזו הועד
בהאמצעים היותר חריפים נגדו עד לכדי הוצאת איסור על הוראתו.
איזה רבנים מליטא מתנגדים מתחילה להצבעת החלטה זו יען כי איסור מן נ"ו
רבנים אין צריך להסכמה והוא חמור למדי, אך הרה"ג מפיוטרקוב הוכיח כי זהו
צורך השעה לחזק הדת ולמגדר מילתא ואז קמים כל הרבנים ממקומותיהם
ומסכימים פה אחד להחלטה הנ"ל.⁸¹

השתתפות הרמ"ס בדין תורה בטומשוב

בעקבות ההחלטות הנ"ל, והפנייה המוקדמת יותר של הדיינים אליו, הגיע בשלב מסוים
הרמ"ס לטומשוב על מנת לנהל בוררות על פי דין תורה בין הצדדים. וכך מתאר את
הדברים ראש הקהל שטינמן בזכרונותיו:

באנו בדברים עם השוחטים הישנים שאנחנו נמסור את ענינו להרב הגאון ר' משה
סולוביצקי מוורשה והם יבחרו באיזה רב הכשר בעיניהם, ושני הצדדים מחוייבים
לקבל את פסק דינם. השוחטים הציעו את הרב מגריצא⁸² לבורר שלהם ואנחנו
הסכמנו עליו אף על פי שידענו שהוא יד ימינו של הרבי מגור והפוליטיקן של

⁸⁰ פרטי-כל (לעיל הערה 73), עמ' 49.

⁸¹ מובן שתיאור זה נראה על פניו תמוה, לפיו עולה שאמנם ישנו ויכוח, אך דווקא רבני ליטא
שנמנעים, טוענים כי אין צורך לחזק את האיסור. ואכן בדיווח בעיתון היינט, 37 מתאריך כ"ח
שבט תרפ"ו (12.2.26) נכתב כי הרבנים הליטאים התנגדו בחריפות, מאחר וסברו כי אין
לאגודת הרבנים להתערב בעניינים מקומיים ומה גם שאין להם ידיעה בפרטי המקרה. בעקבות
הדיווח הנ"ל שלח הרב יצחק קוסובסקי מוולקוביסק הבהרה למערכת, בה טען שההתנגדות של
הרבנים הליטאיים הייתה שלא צריך לדון בעניינים מקומיים וכי איסור שנחתם איננו משהו
שצריך להצביע עליו, אבל הרב קוסובסקי הבהיר שלא הייתה בהתנגדות הרבנים הליטאים
להצבעה משום החלשת האיסור שנחתם על ידי 56 הרבנים הפולנים (היינט, 15.2.26, עמ' 2).
⁸² הרב אליהו ליפשיץ. כיהן כחבר מועצת גדולי התורה והיה פעיל באגודת הרבנים. נפטר בשנת תש"א.

האגודה. הרבנים באו הנה וכל תושבי העיר חכו בקוצר רוח לפסקם של הרבנים. הישיבה הראשונה והאחרונה של הרבנים התקיימה במעון הקהלה. עוד לא הספקו הרבנים לשמוע את הטענות של שני הצדדים, והנה התפרצו למעון הקהלה "שרפי האגודה" בהמוניהם, ודרשו שהבית דין יברור לו "שליש" כי אין בית דין שקול. הרב ר' משה ענה להם כי אין צורך ב"שליש" הוא מקוה לגמור את הענין באופן היותר טוב בלעדו, אבל האגודה לא זזה מהצעתה ודרשה בכל תוקף את השליש. והשוחטים? אז נוכחנו לדעת כי הענין יצא מרשותם ונהיה לענינה של האגודה, והשוחטים או להם מיצרים ומיוצרים והם נאלצים לרקוד לפי חלילה של האגודה. שלטון הקהלה הפציר בר' משה שיסכים "להשליש" ור' משה נעתר לבקשתנו. האגודה הציעה הרבה מועמדים לשליש ור' משה דחה אותם יען הם נמצאים תחת השפעתה של האגודה והוא מצדו הציע שני מועמדים: את הרב ר' אליעזר יצחק בנו של הרב ר' חיים אליהו מיזל ז"ל מלודז,⁸³ או מורה הוראה אחד מובהק ומפורסם מבריסק (שמו שכחתי)⁸⁴ כי רק עליהם הוא בטוח כי יכריעו את הענין לפי רוח התורה.⁸⁵ האגודה לא רצתה אפילו לשמוע את שמות המועמדים של הר' משה ולא נתנו לו לברר את הדין בלי "שליש" ולראות אולי יבואו שני הרבנים לידי הסכמה ביניהם ולא יהיה צורך בשליש ועמדו בדרישתם רק "שליש" מאלה שהציעו הם; פגעו קשה בכבודו של ר' משה והעליבוהו וחרפוהו עד כי יצא ר' משה מכליו והשמיע כי הוא מסלק ידיו מברור דין זה. הרבי מגריצא חזר מיד לעירו ור' משה נשאר עוד יום אחד בעיר ושב תפוש ברעיונותיו והתהלך בחדרו הנה והנה לא דבר כמעט לשום איש והכרנו בו כי מלחמה פנימית מתחוללת בלבו והוא נכון לעשות

⁸³ הרב אליעזר יצחק מיזל היה נכדו ולא בנו של הרב אליהו חיים מיזל. כמו כן, היה חתנו של הרב אליהו פיינשטיין מפרוזין ועל כן היה בעצם גיסו של הרמ"ס. ראה עליו ל' לוי, אלה אזכרה: אוסף תולדות קדושי ת"ש-תש"ה, ח"ג, ניו יורק תשי"ט, עמ' 133-136.

⁸⁴ הרב שמחה זליג ריגר.

⁸⁵ העובדה שלא הוסכם על בורר שלישי הועלתה לאחר מכן על ידי אנשי האגודה כטענה נגד הקהילה והרמ"ס. ועד הקהילה פרסם מכתב למערכת ההיינט בו כתבו את הדברים הבאים: זהו שקר וכזב שר' משה סולובייצ'יק הציע רק שלישי אחד – ר' שמחה זליג מבריסק שלא היה לו חשק לבוא. האמת היא שהוא הציע מעצמו: ר' שמחה זליג מבריסק, הרב קרקובסקי מוויילנא, הרב רמיגולסקי מגריאווה ור' אליעזר איצה מלודז. וה"אגודה" פסלה את כולם. (היינט, 14.6.26, עמ' 5 – תרגום חפשי)

מתוך השמות שהציע הרמ"ס כשליש, ברור שהוא חיפש רבנים ליטאים וכאלה שאינם כפופים לאגודת ישראל או לאגודת הרבנים. עם זאת, קשה להתעלם מהעובדה ששניים מתוך הארבעה הנם גיסיו של הרמ"ס (הרבנים מיזל וקרקובסקי) והרב שמחה זליג היה נאמן בית אביו. אמנם באופנים מסוימים אפשר שבוררים בזבל"א יהיו קרובים זה לזה, אבל ההצעה ודאי איננה הצעה שיכולה להתקבל כרצינית על ידי הצד השני. ברור שהרמ"ס לא באמת התכוון שיקבלו אותם, ומסר את השמות רק כדי לצאת ידי חובה, בזמן שהוא דבק בעמדתו, כפי שהביאה שטיינמן, שאין כל צורך בבורר שלישי והוא הרב ליפשיץ יצליחו לסיים את העניין בהסכמה ביניהם.

צעד רב האחריות.

למחרת בבוקר שלח לקרוא לי, הראה לי "חוות דעתו" על ריב השחיטה בקהלתנו, צוה עלי לקרוא אותו בעיון ולהסביר לו איך אני מפרש את דבריו וכוונתו ואז יבין אם אחרים לא יכניסו לדבריו כוונות זרות. אחרי כן קראנו לסופר מובהק שיכתוב את "חוות דעת" בכתב ברור, וגם על ידו ישב ר' משה והשגיח שלא ישנה אפילו אות אחת, ואז מסר את הגליון לידי למסרו לדפוס, ולא יצא מפה עד שנתפרסם הכרוז בכל העיר ואלה הם דבריו.⁸⁶

חוות דעת הרמ"ס

בזכרונות שטינמן לא מופיע גוף חוות דעתו של הרמ"ס, אבל חוות הדעת פורסמה בעיתונות זמן קצר לאחר כתיבתה תחת הכותרת: "חוות דעת של הרב הגאון ר' משה סאלאוויצ'ק מוורשה בענין שאלת השחיטה בטומשוב". חוות הדעת הנה חדה, בהירה ו"בריסקאית":

לשלטון הקהלה דק"ק טומשוב

על שאלתם אדות השערורות שבעירם שאחרי חוק המיניסטריום שהשחיטה שייכת לשלטון הקהלה, הכריזו השוכי"ם הישנים שביתה, ושלטון הקהלה קבל שוכי"ם חדשים, ואגודת הרבנים החליטה בהועידה שלהם לאסור את השוכי"ם החדשים, ששחיטתם נבלה, הנני להודיעם, כי לפי דעתי אין באיסור זה שום ממש וכדלקמן: חידוש איסור על דבר המותר ע"י חלות בי"ד שייך רק לבי"ד הגדול, שבלשכת הגזית וחכמי המסורה,⁸⁷ דבידם לגזור, לאסור ולחדש תקנות וסייגים, כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל תקנות אלו חלה חלות תורה שבע"פ ונעשית לגופה ועצמה של תורה מגזיה"כ "על פי התורה אשר יורוך" ומהלאו דלא תסור כמבואר ברמב"ם פ"א מה' ממרים ה"א ב' וז"ל "בי"ד הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבע"פ והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל ועליהם הבטיחה תורה, שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה וכן כל מי שאינו עושה כהוראתם עובר בלא תעשה, שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכו', ואחד הדברים

⁸⁶ באואר, עמ' פב-פג.

⁸⁷ הרמ"ס חוזר פעמים רבות, כאן ובהמשך, על הביטוי "חכמי המסורה", וכוונתו לתנאים והאמוראים בזמן התלמוד, שעל פי השקפתו גם להם מסור הכח של קובעי התורה שבעל פה בישראל וגם להם רוב הסמכויות של בית דין הגדול. ראה נפש הרב, עמ' לד-מ בשמו, וכן בשיעור לזכרו שנתן בנו הריד"ס, 'קביעת מועדים על פי הראיה ועל פי החשבון', קובץ חידושי תורה עמ' מז-סה.

שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגים שיורו בהן לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם" עכ"ל, הרי מפורש בדבריו, דכל זה הוא רק מעניני בי"ד הגדול, ובי"ד אחר שאינו סנהדרין גדולה ולא מכלל חכמי המסורה, אין בכוחו לחדש שום דבר, לא לאסור את המותר ולא לתקן ולעשות סייג חדש.

וזה שאנו מוצאים תקנות מאוחרות, מתקופת הגאונים לאחר חתימת התלמוד, דינם אינו בא על חלות בי"ד, כי אם מדיני תקנות הקהל, ומשום דכלל ישראל היה כפוף וסר למשמעתם ודעתם הכריעה תמיד, ועל כן נתקבלו תקנותיהם על ידי כל ישראל והצבור קבל עליו חובה וכ"ז מפורש בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה, שכתב, וז"ל "וכל בי"ד שעמד אחר הגמ', בכל מדינה ומדינה לגזור, או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות אחרות, לא פשטו מעשיו בכל ישראל מפני ריחוק מושבותיהם ושיבוש הדרכים והיות בי"ד של אותה המדינה יחידים, ובי"ד הגדול של ע"א בטל, לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה אחרת", אשר דבזה מבואר, דתקנות המאוחרות לאחר חתימת התלמוד, צריכות הסכמת הצבור ומשום דבפני עצמם לא הוין חפצה של תורה כלל, וכל דינן וכחן הוא רק על יסוד תקנות הקהל וקבלת הצבור ועצם דין תקנות הקהל אינו חלות, תקנה של איסור חדש בפני עצמן, כי אם דכיון דנתקבלו אצל הצבור ממילא הפורצו נכנס בכלל פורש מדרכי הצבור ודינו מבואר ברמב"ם פ"ג מ"ה תשובה⁸⁸ דאינו תלוי במעשה עבירה ואיסורין, כי אם בהבדלה מעדת ישראל, וע"כ במקום דהצבור לא קבלו ולא נתפשט שמה, מופקעות הן מכלל תקנות הקהל, ואין צורך להרחיב ולבאר דבר זה.

הרי ראי' מפורשת בדינו מחרם רבינו גרשום מאור הגולה דלא נתקבל רק בארצותינו והרבה מקומות לא קבלוהו כמבואר בבית יוסף בשם הרשב"א.⁸⁹ וגדולה מזה שמענו, דאף בסייג ותקנות בי"ד הגדול וחכמי המסורה, אם רוב הצבור אינם יכולים לעמוד בהם ולא נתפשטו, בטלים מעצמם ואינם צריכים היתר, כמבואר ברמב"ם פ"ב מ"ה ממרים הי"ו וז"ל שגזרו בי"ד גזרה ודימו שרוב הקהל יכולים לעמוד בה ואחרי שגזרוהו, פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל, הרי זו בטלה ואינם רשאים לכוף את העם ללכת בה, עכ"ל. אם אנו דנים על איסור השחיטה, שהחלט על ידי אגודת הרבנים פשוט דאין בו שום ממש, דהרי הקהל בטומשוב לא קבלוהו ורוב אנשי העיר אוכלים משחיטת השוחטים החדשים ועיין בתשובת

⁸⁸ הלכה יא: "הפורש מדרכי צבור, ואע"פ שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאלו אינו מהן, אין לו חלק לעולם הבא".

⁸⁹ אבה"ע, סי' א אות י' בבית יוסף.

הרא"ש⁹⁰ והריב"ש⁹¹ וכן הופסק הדין בשו"ע יו"ד, דתקנות הקהל תלויות בהסכמת רוב תושבי העיר וא"כ איסור זה שהוטל בכפיה על עדת טומשוב, בטל ומבוטל, דאין תקנות הקהל חלה בעל כרחן של צבור, ובכלל אגודת הרבנים אינה אותה האישיות, שבכחה לאסור ולחדש דברים, שלא שמענום מסיני, כי מאיליה נוצרה לא לשם חיזוק הדת ובדק חומת ישראל, כי אם לשם צרכים וענינים פוליטיים ומפלגתיים בלי שום מנוי ובחירת הצבור הישראלי בתור מנהיגו וגדולי הדור, שדעת הקהל תטביע את חותמה על כל מעשיהם ודבריהם, ועלינו לדעת כי סייגים ואיסורים באים רק במטרה לעמוד בפרץ ולהסיר מכשלת הרבים, אבל לא חדשים לבקרים על ידי רצונם ואיווים של איזה יחידים מפלגתיים.

ואי אפשר להביא סמוכים לאיסור זה מדברי הש"ע בח"מ סימן ב',⁹² דבי"ד אפי' שלא נסמך בארץ ישראל, יכול לדון בכל דיני עונש, דשם מבואר רק דין כפיה, דביד בי"ד לכוף את העם בכל אופנים ואמצעים ללכת בדרך התורה, אבל לא לאסור את המותר, שיעשה על פי דין לדבר האסור, וגם כפיה זו יכולה לבוא רק בנוגע לאלה, שחייבים על פי דין עונשין הללו, כגון לפרוצים בעבירות, אשר הגיעו כבר לגבולי מורידין ולא מעלין, ואז ביד בי"ד לקנוס ולהשתמש גם במיתה,⁹³ וכל זה מבואר בשו"ע "אם רואים שהעם פרוצים והוא צורך השעה כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור וכל מעשיהם יהיה לשם שמים" ורשות זה הוא רק בידי גדולי וראשי ישראל, שכל העם כפוף להם, כמו שמבואר שם בשו"ע מפורש, אבל לא לסתם אגודה שתבא.

ואם דבר זה יצא מלפניהם, לא בתור איסור חדש, כי אם בתור הוראה ששחיטת השוחטים החדשים אסורה מפני איסור השגת גבול, לא אדע הוראה זו מה טיבה וכי מפני איסור השגת גבול תהיה שחיטתם נבלה, הלא הלכה מפורשת בדינו, דשחיטת נבלה נאמרה רק על מומר לכל התורה, דהיינו מחלל שבת בפרהסיא או עובד עבודה זרה או עושה עבירה להכעיס, ובמומר לשאר עבירות, שיטת הרבה הראשונים דאינו צריך גם בדיקת סכין, וכן הוא הכרעת הגר"א מוילנה, ובכלל הלא כבר אמרתי, דכל איסור הסגת גבול שבתורה בין הלאו דלא תסיג גבול ובין הקרא דארור מסיג גבול הוא רק על קרקע ובארץ ישראל, ופשוט כן: וכאן אנו דנין רק על דין עני המהפך

⁹⁰ כלל ו סי' ה.

⁹¹ ח"א, סי' רמט; ח"ב, סי' תעז.

⁹² וז"ל השו"ע: "כל בית דין אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל אם רואים שהעם פרוצים בעבירות דנים בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש ואפילו אין בדבר עדות גמורה ואם הוא אלם חובטין אותו על ידי גוים וכל מעשיהם יהיו לשם שמים ודוקא גדול הדור או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם".

⁹³ אף התומים (ס"ב ס"ב) כתב שאין להתיר מיתה אלא במקום שחייבים, והסביר את דברי הריב"ש המתיר להרוג בזמן הזה רוצח, שזה בדוקא כי לגואל הדם מותר להורגו.

בחררה, זולת מה דשיטת הר"ת דבהפקר ומתנה ליכא כל הך דינא משום דאינו מצוי
לו במקום אחר,⁹⁴ ומבואר בשו"ע, דגם במכירה אם יוכל לקנותו כאן בזול ובאופן
דלא יוכל להשיג במקום אחר ליכא הך דינא⁹⁵, עוד בכלל לא שייך הכא הך דעני
המהפך בחררה, דהוא רק אם בעל הבית רוצה בזה ובזה ואחת הוא לו, אבל בנדון
זה דשלטון הקהלה קבל דוקא חדשים ואינו רוצה לאכול משחיטות השוחטים
הישנים, איסור עני המהפך בחררה אינו מענינו כלל.

אכן הקהלה מחויבת לדון עם השוחטים הישנים בבי"ד, אבל דין תורה זה הוא רק
בין הקהלה והשוחטים הישנים, אבל לא בין הישנים והחדשים דאינם כלל בעלי
דברים דידהו.⁹⁶

מפני הני טעמים פשוט הדבר דהאיסור אין בו שום ממש ויכולים לאכול משחיטת
השובי"ם החדשים בלי שום חשש ופקפוק כלל.

ובאתי על החתום: יום ד' ל"ו למב"י, כ"א אייר, תרפ"ו.

משה הלוי סאלאווייצ'יק.⁹⁷

מותו הטראגי של הדיין הרב ברייטשמן

ימים ספורים בלבד לאחר שכתב הרמ"ס את חוות דעתו להתיר, אירע אירוע מחריד
שהעלה את המחלוקת לשיאים חדשים. אחד השוחטים החדשים הגיע אל הדיין הרב
ברייטשמן להראות לו את סכינו. והדיין, לאחר שלקח את הסכין מיד השוחט, השתמש בה
לשסוף את גרונו שלו, ואיבד עצמו לדעת.

תומכי ועד הקהילה האשימו את "אגודת הרבנים" בהפעלת לחץ מוגזם על הרב
ברייטשמן שהביא אותו למצב נפשי נוראי שכזה. במיוחד הדגישו את העובדה שקיבל
מכתב מאגודת הרבנים הכולל מכתב מרבו, האדמו"ר מסקרנביץ,⁹⁸ שהעכיר מאוד את
מצב רוחו. אלו, יחד עם החרפות והביזיונות שסבל מצד ילדי ונערי אגודת ישראל בעיר,
הביאו אותו למעשה הנורא של נטילת נפשו.

⁹⁴ קידושין נט ע"א תוספות ד"ה עני המהפך.

⁹⁵ חו"מ, סי' רלז סעיף א ברמ"א.

⁹⁶ קצת צ"ע אם כוונת הרמ"ס שלמרות דבריו ניתן לקיים דין תורה בין הצדדים על שאלת "עני
המהפך בחררה" אזי בהחלט אפשר לטעון גם כנגד השוחטים החדשים שהם עוברים על כך
ולא רק ועד הקהילה והם אמורים להיות בעלי דין בדבר.

⁹⁷ פורסם בהיינט, 10, כ"ט אייר תרפ"ו (13.5.26), עמ' 6; היום, כ"ח אייר תרפ"ו
(12.5.1926), עמ' 4. בעיתון היום הנ"ל הוסיפו אף בכותרת לרמ"ס את התואר "שר
התורה".

⁹⁸ הרב שמעון קאליש, נפטר זמן קצר לאחר מכן, בכ' בתשרי תרפ"ז.

האגודה טענה כי הלחץ על הרב ברייטשמן נבע מהקהילה שלא אפשרה לו לדבר ולדון עם אגודת הרבנים, הכריחה אותו לבקר בבית המטבחים על אף שלא רצה, ובכלל כפתה עליו את דעתה בכך שהיה תלוי בה מבחינה ממונית.

מיד לאחר פטירת הרב ברייטשמן פורסמה בעיתונות חוות דעתו של הרמ"ס המבטלת את איסור אגודת הרבנים (חוות הדעת מתוארכת לכמה ימים לפני פטירת הרב ברייטשמן כאמור). כמו כן, זמן קצר לאחר מכן, אף פורסם בעיתונות מכתבו של הרב ברייטשמן (והרב מיטלמן) לרמ"ס שהוזכר לעיל. שטיינמן כותב שהרמ"ס הוא שפרסם את מכתבו של הרב ברייטשמן אליו והמכתב פורסם באופן חריג כצילום כתב יד ולא באופן מודפס, ככל הנראה כדי למנוע טענות כי המכתב מזויף.

מטרת פרסום המכתב הייתה ככל הנראה להראות מה הייתה דעתו האמתית של הרב ברייטשמן על השוחטים הישנים ואיך הם התנהגו כלפיו. כמו כן נועד המכתב למנוע את טענות האגודה שכביכול הקהל הוא שמנע מהרב ברייטשמן להיפגש ולדון עם אגודת הרבנים על אודות עניין השחיטה.

התגובות ל"חוות דעת" של הרמ"ס

האירוע בטומשוב וחוות הדעת הפומבית של הרמ"ס שכל איסור אגודת הרבנים בטל ומבוטל לא יכול היה לעבור בשתיקה על ידי הצד שכנגד. וזמן קצר לאחר מכן, ללא כל ציון מפורש לטומשוב או לרמ"ס, פורסם בשבועון "דאס ווארט", שיצא לאור על ידי "אגודת ישראל" בוילנה,⁹⁹ 'קול קורא' שפורסם מספר שנים קודם לכן על ידי שורה של רבנים מכובדים בליטא כנגד שחיטה בלי אישור הרב, וזה תוכנו:

כל שוחט יהיה מי שיהיה, אף אם יש בידו תעודות וקבלות, אם אך הרשה לעצמו לשחוט באיזה קהלה איזו פעמים בסתר, אפילו עופות בלבד, בטרם שנתקבל שמה לשו"ב קבוע מטעם הקהילה והרב המד"א כנהוג בישראל, שחיטת השו"ב אסורה בהקלה הזאת לעולמי עד, ואין לו שום התרה בעולם שיקובל שמה לשוחט קבוע אפילו לשוחט עופות בלבד.

- א. ואף בקהלה אחרת אסורה שחיטתו עד שיקבל עליו דברי חברות לפני בי"ד חשוב של ג' גדולי תורה שיורו לו דרכי התשובה עפ"י זה לפי ערך הזמן שנשתרש בחטא והכשיל את הרבים.
- ב. אם יעיז אחד משוחטים כאלה להוסיף לעמוד במרדו גם אחרי פרסום הכרוז הזה, אות הוא כי נתפקר כל כך שאין למכתו תרופה עולמית ושחיטתו אסורה

⁹⁹ גיליון 86, ט"ו סיון תרפ"ו, עמ' 3.

בכל תפוצות ישראל כנבלה ובטרפה, ואין שום כח ביד שבעולם יפה להתיר את האיסור החמור הזה.

אחינו בני ישראל המאמינים בד' ובתורתו, דעו לכם כי אבותינו ורבותינו הקדושים נ"ע מסרו את נפשם להעמיד שוחטים קבועים ומובהקים בקהלות ישראל, חלילה לכם לסייע ידי עוברי עבירה אלה השוחטים קלי הדעת החפצים לפרוץ בחזקת היד את הנדר הקדוש הזה, גורו לכם מפני העונש הנורא הרובץ על כל המסייע לפרוץ נדר קדוש הנוגע לרבים כי נקה לא ינקה ח"ו, חלילה לכם להתגאל בשחיטת שוחטים כאלה ששחיטתם אפילו עופות אסורה עפ"י דת כנבלה וכטרפה, חזקו והתחזקו לעקור את הרעה הזאת משרשה בראשיתה, בטרם פשה הנגע להכשיל ח"ו את כל בית ישראל במאכלות אסורות. כל מי שנגע יראת ד' בלבבו יפרסם ברבים את הכרוז הזה ויעתיקנו ללשון המדוברת לפני אלה שאינם שומעים את שפת קדשנו, ובזכות זה תתברכו מד' אלהי ישראל בבני חיי ומזוני באריכות ימים ושנים ובישועות ונחמות בכלל ובפרט.

כעתירת וברכת הבאים עה"ח למען התורה והמצוה בחודש מרחשוון שנת תרס"ח לפ"ק.

על המודעה התומים שורה ארוכה של רבנים מכובדים מאוד מרחבי ליטא. מטרת המודעה הייתה כמובן להראות שרבנים חשובים אסרו שחיטות של שוחטים חדשים; שהרבנים הללו הנם מבני ליטא ולא פולין; שגדולתם איננה מוטלת בספק; ולא סביר שהרמ"ס יחלוק עליהם. אבל ה"עוקץ" האמתי במודעה הוא שרבים מבני משפחת הרמ"ס חתומים על המודעה, ביניהם סבו הרב רפאל שפירא, חמיו הרב אליהו מפרוזנה והעולה על כולנה – על המודעה חתום גם אביו – הרח"ס.

תשובת הרמ"ס

הרמ"ס כמובן היה חייב להגיב והוא אכן עשה כן מעל דפי עיתון ההיינט:¹⁰⁰

בירורי דברים מהרב הגאון ר' משה סאלאוויצ'יק בשבועון "דאס ווארט" מיום ו' ערב שבת קודש בהעלותך נדפס קול קורא בדבר ענין השחיטה וכנראה מטרתו להשיג על חות דעתי בנידון השחיטה בטומשוב, הנני מוצא לנכון לפרסם דברים הללו.

(א) תמה אני איך אפשר להסתייע בקול קורא, אשר אין לו שום קשר ושייכות לעובדא דידן. תוכן הקול קורא הלא מתיחס לשוחטי קרנות (וינקעל שוחטים), בלתי קבועים, שלא נתקבלו על ידי הקהלה והבי"ד, ושוחטים נגד רצון הקהל

---

¹⁰⁰ גליון 135, ב' תמוז תרפ"ו (4.6.26), עמ' 9.

ורוב אנשי העיר,¹⁰¹ מה שאין כן בטומשוב, הוה להיפך: הקהלה עם הבי"ד מפני סיבת השביתה אינה רוצה בישנים וקבלה בפומבי שוחטים חדשים וקבעתם לשוחטים קבועים בעדת טומשוב, אשר בידיהם מסור זבח בית המטבחיים ורוב תושבי העיר מאשרים את מינוים בתור שוחטי הקהלה ואוכלים משחיתתם וא"כ מה ענין הקול קורא להכא?

(ב) אם תכלית פרסום הקול קורא היא רק להראות, כי התקנות ואיסורים בי"ד אפשריים המה גם בזמנים המאוחרים, לא אדע, מדוע הביאו קול קורא זה, ולא פרסמו כל התקנות מתקופות המאוחרות לאחר חתימת התלמוד, הנמצאות למאות בכל מקצעות התורה, והלא כבר נגעי בחות דעתי בענין התקנות אלו ובררתי, שכל כחן וחלותן הוא רק ע"י כלל ישראל הכפוף וסר למשמעתם, בתור גדולי ומנהגי הדור, (וצרוכות) [וצריכות] הסכמת הציבור, ואין זה שייך לאיסור "אגודת הרבנים" על שחיטת טומשוב, כמו שנתברר במכתבי הקודם. והנני בזה לקיים עוד הפעם את הוראת ההיתר, כי איסור אגודת הרבנים על שחיטת טומשוב אין בו שום איסור מכל הטעמים המבוארים במכתבי הקודם. ויכולים לאכול משחיטת השוחטים החדשים בלי, שום חשש ופקפוק כלל.

החילוק שחילק הרמ"ס בין איסור הרבנים בתרס"ח לבין מקרה טומשוב הוא ברור ופשוט, אבל החילוק לגבי עצם היכולת של רבנים לקבוע איסור על שחיטה דחוק קצת בלשון. כלומר, לפי הרמ"ס, רק הסכמת וקבלת הקהל לאחר מכן היא הנותנת תוקף להחלטה ולתקנה של הרבנים ואין להחלטת הרבנים כשלעצמה תוקף לאיסור. נוסח האיסור במודעה אינו תומך בפרשנות זו. עם זאת, מעניין כי הקריאה בסוף המודעה תומכת בהחלט בדעת הרמ"ס כפי שהובאה להלן, דהיינו שמקור האיסור הנו בדיני שוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, שכן המודעה חוזרת ומדגישה את "הנדר הקדוש" ומבליטה שהוא מקובל ואף מסרו עליו נפש בעבר. דהיינו בהחלט משתמע שהייתה כאן קבלת התקנה של כל הציבור, וכעת יש לו דין נדר, ממש כדברי הרמ"ס להלן.

תגובות הלכתיות ל"חיות דעת" הרמ"ס ותשובתו

¹⁰¹ יצוין שבמודעה המקורית מתרס"ח היה חלק נוסף שנכתב כהקדמה להוראות, ושם נאמר במפורש כי הרקע ל'קול קורא' הוא: "זו איזה שנים שנתפרצו באיו קהלות ישראל פרחי שוחטים קלי דעת לשחוט על דעת עצמם בלא הסכם טובי העיר והרב המד"א וכגנבים יסתירו את מעשיהם ובאישון לילה ופנה אפלה ישחטו שחיטה מבוהלה ודחופה ומאכילים ר"ל נבלות וטרפות לישראל". חלק זה של 'קול קורא' לא פורסם בעיתון "דאס ווארט", וכנראה שלא בכדי, אבל ככל הנראה הוא לא נעלם מידיעתו של הרמ"ס (ראה המודיע, 51, כ"ה אלול תרע"ג [26.9.1913], עמ' 9).

כאן עברו באגודת הרבנים לתשובות הלכתיות מפורטות שנועדו לסתור את דברי הרמ"ס. שלוש תשובות הלכתיות נגדיות פורסמו תוך זמן קצר על ידי הרב שלום יוסף הלוי פייגענבוים אב"ד לאקאש;¹⁰² על ידי רבה של רוז'ישץ;¹⁰³ והחשובה שבהן נכתבה על ידי הרב יצחק יהודה טרונק, רבה של קוטנה.¹⁰⁴ יש לזכור שזהו אותו הרב טרונק שישב בראש אסיפת רבני המזרחי ב-1924 בה השתתף הרמ"ס ובה תקף את מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל, ואילו כעת נפתחה חזית ישירה ביניהם. מאידך, יש לציין שהרב טרונק היה חתנו של ה"שם משמואל" מסוכטשוב וממילא היה גיסו של הרב דוד בורנשטיין, הצד השני במחלוקת טומשוב.¹⁰⁵ דבריו של הרב טרונק מובאים בנספח ב' למאמר. גם על דברי הרב טרונק הגיב הרמ"ס במכתב גלוי בעיתונות:

תשובת הרב הגאון ר' משה סאלאוויצ'יק

בימים האחרונים יצא הרב מקוטנא בהשגות על הוראת ההיתר שלי בנידון השחיטה בטומשוב. כמדומני, שהרב הנ"ל, בתור אחד מהחותרים הראשונים על איסור,

¹⁰² ב'דעת תורה', סי' א, שהודפס בסוף קובץ שערי תורה, שנה טז, חוברת ד (אייר-תמוז תרפ"ו). בתוך הדברים מתבטא בחריפות כנגד הרמ"ס: "זה משה האיש אשר לא ידענו מה היה לו שיצא ללחום נגד כל גדולי דורנו ולהיות סומך נופלים... ומתיר אסורים", וכן: "ומובטחני כי אם היתה ידנו תקיפה להעמיד ד"ת על תלו היה ראוי לעונש לטותא דרבנן דלית לה אסותא אבל בעוה"ר ידינו אסורות...".

¹⁰³ גם הרב נחום אורי גליס מסלטווינא פרסם מאמר נגד דעת הרמ"ס, נדפס בקובץ דרושים וחידישים, חוברת ט, וורשה תר"צ, סי' יד, עמ' ג-נג. מפרסם מאמר זה בתר"צ ניכר עד כמה היה הדבר בעוכרי אגודת הרבנים עד ששנים לאחר האירוע עוד היה חשוב להם לפרסם מאמרים נגד דעתו של הרמ"ס בעניין שחיטת טומשוב. דוגמה נוספת לדבר הנה עוד מאוחר יותר, בעניין אחר לגמרי, כאשר בחוברת "הפרדס" שיצאה בארה"ב פורסם דבר תורה שאמר הרמ"ס בועידת אגודת הרבנים בתרצ"א בשם בנו הרי"ד"ס בעניין "מתנות עניים" (הפרדס, חלק ה', תרצ"א, חוברת ג', סימן כד, עמ' 8-10). החזון איש טעה לחשוב שאלה דברי הרמ"ס עצמו ולא של בנו, ופרסם, תחת שמו של הרב שלמה כהן, תגובה בחוברת כנסת ישראל (כנסת ישראל, וילנא תרצ"ב, חוברת י', סימן קו עמ' קנז-קנט) ועליו השיב הרי"ד בהפרדס (חלק ו', תרצ"ב, חוברת ב', סימן ח' עמ' 10-16). הסטייפלר סיפר שכוונת החזון איש היתה "לבטל" את הרמ"ס משום שהרמ"ס היה "מזרחי" (אורחות רבינו הקהילות יעקב, חלק ה' עמ' קסט). לא מן הנמנע שיותר מכך היה ברצונו "לבטלו" משום אותה המחלוקת שהייתה לו עם הרח"ע, ושאר המחלוקות המתוארות במאמר זה.

¹⁰⁴ פורסם לאחר מכן בחסדי אבות, סי' יט, עמ' 92-94. מצורף לספרו של זקנו רי"י טרונק, יבין דעת, פיוטרקוב תרצ"ב.

¹⁰⁵ עם זאת לא ברור לגמרי טיב הקשרים בין משפחת בורנשטיין לרב טרונק, שכן בקובץ "העמק" עמ' רה פורסם מכתב חריף ביותר שכתב ה"שם משמואל" כנגד חתנו הרב טרונק בשל פעילותו במזרחי. דיון על אמינות המכתב ראה בפורום אוצר החכמה <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=19&t=35391>. שטיינמן מציין בספרו כי באותה עת עבר הרב טרונק מהמזרחי לאגודת ישראל (באור, עמ' פד).

במתכוון משתמט להבין נימוקי וטעמי חות דעתי, דאלמלא כן, מסופקני, אם היה משתמש בדברים וטענות כאלה.

א. מה שהשיג על דברי, שכתבתי, התקנות הקהל אינן חלות איסור בפני עצמן, כי אם יסודן הוא מפני הבדלה מדרכי הצבור, מהא דבש"ע יו"ד איתא לשון "אסורה", ומשמע דעצם הבשר אסור.¹⁰⁶ אי הכי נמי, התקנת הקהל בפ"ע אינה מחדשת שום איסורים, והך דשחיתתו אסורה הוא רק מדין שו"י אנפשיה חתיכה דאיסורא, כן מבואר להדיא בביאור הגר"א שם.¹⁰⁷ והלא מאליו מובן הדבר, דדין שו"י אנפשיה חתיכה דאיסורא חל רק בקבלת עצמו של כל יחיד ויחיד ולא ע"י אחרים בע"כ.

ב. מה שהעיד, דלפי"ד כל העובר על תקנות הקהל תהא שחיתתו נבלה מדין מין. בבקשה לעיין עוד הפעם בין במכתבי ובין בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה, דאין שום רמז למין; ולא אבין, איך יעלה על הדעת, דהוא בכלל מין, הלא פירוש המילה של מין הוא כופר ואינו מאמין ושחיתתו נבלה מדין מומר ומה זה שייך לפורש מדרכי הצבור? ואף דמבואר ברמב"ם, דאין לו חלק לעולם הבא, הלא גם הרודים בצבור שלא לשם שמים והמדברים לשון הרע נכנסים בחשבון זה, והאם גם שחיתתם תהא נבלה.

ג. השגתו מהא דרכב על סוס בשבת וסקלוהו על דברי שכתבתי, דדין החו"מ, דבי"ד קונסים אף במיתה קאי על הני דמיתתם על פי דין מותרת – מוטעת מעיקרה. הלא מעשה זה אירע בימי בית שני, בשעה שבי"ד הגדול ישב בלשכת הגזית, ובנוגע לבי"ד הגדול, הרי הכל מודים, דבידם לענוש במיתה גם אלה שאינם מחויבים, והלא ביבמות דף צ' מבואר, דכל דין בי"ד מכים ועונשים הוא חד דינא עם דין יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ולהתיר איסורי תורה לפי שעה. והאם יעלה על הדעת, דבי"ד אחר, חוץ מבי"ד הגדול וחכמי המסורה יוכל לעקור דיני התורה,¹⁰⁸ וכמו"כ אי אפשר להם לדון במיתה, ועל כרחך דברי השו"ע קאי על הני דמיתתם עפ"י דין מותרת. ומענין הדבר, דלפי דברי הרב מקוטנא נמצא, דביד אגודת הרבנים לעקור דיני התורה ולהתיר את האסור. ודברי הרמב"ם מפרק כ"ד בהלכות סנהדרין ה' ד'¹⁰⁹ קאי על ב"ד

¹⁰⁶ זה לשון השו"ע יו"ד, סי' א סעיף יא: "אם הטילו הקהל חרם שלא ישחוט אלא טבח ידוע, ושחט אחר, יש אומרים ששחיתתו אסורה".

¹⁰⁷ ס"ק לו. אבל שם גם הביא שאסור מדין דהוי מומר לאותו דבר, וכן הביא שאר הנו"כ שם.

¹⁰⁸ אכן הברכי יוסף כשטען שהרמב"ם סובר שבית דין אף בזמן הזה יכולים להרוג, סבר שגם כל בית דין יכול לבטל מצווה בהוראת שעה (חו"מ ס"ב).

¹⁰⁹ וזה לשונו: "יש לבית דין להלקות מי שאינו מחויב מלקות ולהרוג מי שאינו מחויב מיתה לא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה וכיון שראו בית דין שפרצו העם בדבר יש להם

הגדול וכמו שכתב זה בהלכות ממרים בפירוש¹¹⁰ ובכלל היודע פרק זה, הכולל בתוכו הרבה דיני ב"ד יבחין בלשונו בין הדינים השייכים לב"ד הגדול, ובין הדינים השייכים לכל ב"ד, למשל דין הפקר ב"ד הפקר כתב בפירוש "הרשות ביד בית דין" ואינו שייך לסנהדרין ולפ"ז יתר ההשגות, שהביא הרב מקוטנא מהריב"ש ומהמרדכי מאלהן נופלות, דשם הכל קאי על ממון מדין הפקר ב"ד הפקר.

ד. דבריו, דבעינן רק יכולים לעמוד ולא הסכמת הצבור וציין לזה דברי התוס' והרמב"ם, כמדומני זרה לו הסוגיא דע"ז,¹¹¹ דהא גם לשיטת התוס'¹¹² תרי

לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות: מעשה והלקו אדם שבעל אשתו תחת האילן ומעשה באחד שרכב על הסוס בשבת בימי ונים והביאו לבית דין וסקלוהו...". השאלה היא האם הלכה זו נאמרה רק בבית דין הגדול או בכל בית דין. הרמ"ם רומז לשתיהן לכך שמדובר רק בבית דין הגדול. הראשונה היא שאודות דין "סייג לתורה" כתב הרמב"ם גם בפ"ב מהלכות ממרים, ושם, מבין הרמ"ם, המדובר הוא בבית דין הגדול כפי שיתבאר, והשנייה, שבהלכה הבאה כתב הרמב"ם: "וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות לאדם ששמועתו רעה...". להבנת הרמ"ם, העובדה שרק בהלכה הבאה כתב הרמב"ם "בית דין בכל מקום ובכל זמן" ואילו בהלכה ד' לא כתב כן, הנה ראייה לכך שהלכה ד' מדברת רק בבית דין הגדול ולא בכל בית דין בכל זמן. דא עקא, שרבים הבינו שהרמב"ם איננו מדבר דווקא על בית דין הגדול (ב"ח ופרישה בהבנת דברי הטור חו"מ ס"ב שכתב: "וכן יראה מדברי הרמב"ם ז"ל" אך ראה בט"ו לחו"מ סימן ב' הבנה אחרת בטור), ואילו הגידולי תרומה, שער סב אות ו הבין כרמ"ם ודייק את הדיוק האמור, וראה ברכי יוסף, חו"מ ב שדן בדבריו ובניסיון לדחיית הראיה.

¹¹⁰ פ"ב ה"ד. שם גם מובא: "בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה מכין שלא כדין ועונשין שלא כדין אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך היא". כוונת הרמ"ם ששם מפורש שזהו בית הדין הגדול הנה כנראה מכך שלדעתו כל הפרק הנ"ל בהלכות ממרים מדבר על בית הדין הגדול, ובסימנים לפני כן בפרק יש מקומות בהם משמע מפורש שמדובר בבית דין הגדול (ה"ב וה"ג). אך ראה בברכי יוסף המובא להלן שדייק להיפך מזה, מכך שכתב הרמב"ם בהלכה זו: "יש לכל בית דין לעקור אותן הוראת שעה כיצד...".

¹¹¹ עבודה זרה דף לו ע"א. על הדין שרבי יהודה הנשיא ביטל את תקנת איסור שמן עכו"ם שהיה חלק מהי"ח דבר דנה הגמרא: "ור' יהודה הנשיא היכי מצי למישרא תקנתא דתלמידי שמאי והלל והתנן אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין, ועוד הא אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן ככל יכול לבטל בית דין דברי בית דין חבירו חוץ משמונה עשר דבר שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו, אמר רב משרשיא מה טעם הואיל ופשט איסורו ברוב ישראל שמן לא פשט איסורו ברוב ישראל דאמר רבי שמואל בר אבא אמר רבי יוחנן ישבו רבותינו ובדקו על שמן שלא פשט איסורו ברוב ישראל וסמכו רבותינו על דברי רשב"ג ועל דברי רבי אלעזר בר צדוק שהיו אומרים אין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה".

¹¹² שם ד"ה והתנן. מדברי התוספות הנ"ל עולה כי ישנן שתי דרגות בגזרות, כאלו שיכולים לעמוד בהן ולא פשטו וכאלו שיכולים לעמוד בהן ופשטו. הרב טרונק מדגיש שלפי התוספות, גזירה

דינא איכא ויש דין מסוים של פשטה, ולשיטת הרמב"ם ליכא רק דין של פשטה,¹¹³ והא דבעינן שרוב הצבור יכולים לעמוד בה הוא ג"כ מפני חסרון פשטה.¹¹⁴ מה שכתב שהאיסור הוא כללי על כל ארץ פולין, חוץ מה דזה הוא טעות בעצם דין פשטה, דבעינן פשטה ממש בפועל, ואף כשיקרה, ישמעו, אבל מכל מקום כ"ז דלא נתקיימה בהיכי תמצא, מופקעת היא מכלל פשטה, כמבואר בהקדמת הרמב"ם, דגם שבוש הדרכים מעכב בזה, אף דבוודאי היו שומעים לתקנה, אם היתה יכולה לבא לידם. עוד עדיין אינו ברור כ"כ הדבר דשאר העירות כבר מוכנות ועומדות לקים איסור אגודת הרבנים, אם יקרה אצלם מעשה כזה. הנסיון משתי ערים (חוץ טומשוב) הראה להיפך.

ה. טענתו משיטת הרמב"ם בסמיכה,¹¹⁵ זולת מה, דשיטה זו היא דין מיוחד בסמיכה, עוד עלינו לדעת, דצריכינן לזה חכמי ישראל היודעים כל התורה כולה בידיעה ברורה והבנה אמיתית, ואין מקומו של דבר זה כאן. ובכלל להנמ

שיכולים לעמוד בה ולא פשטה חלה, אלא שניתן לבטלה על ידי בית דין קטן, והרמ"ם מדגיש שאף לפי תוספות יש מושג ומשמעות לפשטה (דהיינו קבלת הציבור).

¹¹³ גם כאן בעצם הרב טרונק והרמ"ם מדגישים הלכה אחרת ברמב"ם שבאמת דורשים ישוב בין שניהם. בהלכות ממרים פ"ב ה"ו פסק הרמב"ם: "הרי שגזרו בית דין גזרה ודמו שרוב הצבור יכולין לעמוד בה ואחר שגזרו אותה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הצבור הרי זו בטלה ואינן רשאים לכופף את העם ללכת בה". זאת ההלכה שהביא הרמ"ם בחוות הדעת המקורית כראיה לכך שגזירה שלא התפשטה אין לה תוקף בכלל, כי לא הסכימו עליהם הקהל, ובלי הסכמת הקהל אין תוקף. אבל בה"ז כתב הרמב"ם: "גזרו ודמו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן מרובה עמד בית אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל, יש לו רשות לבטלה, ואפילו היה פחות מאותו בית דין הראשון בחכמה ובמניין יש לו לבטל". ומכאן דייק הרב טרונק שאף תקנה שלא פשטה צריכה ביטול בבית דין, וללא הביטול הרי היא בתוקף על אף שלא פשטה. לעניין טומשוב הרי ודאי חלה ההלכה הראשונה מאחר ולא "עמד הדבר שנים רבות", וכנראה גם לא "דימו שפשטה בכל ישראל", וממילא אי אפשר לכפות את בני טומשוב עליה, אבל לשיטת הרמ"ם צריך בכל זאת להסביר את ה"ז שכן כל זמן שלא הסכימו רוב הקהל לשיטתו לא יכול להיות לה תוקף אפילו אם דימו זמן רב. ואולי הצורך בבית דין הוא לעצם הקביעה שלא פשטה מעולם, שכן בתחילה דימו שפשט ועמד הדבר הרבה זמן, לאו כל כמיניה של כל אחד לקבוע שמעולם לא פשט ודבר זה גופא מסור לבית דין. אבל יצוין שבנו הריד"ם במאמר 'שני סוגי מסורת', שיעורים לזכר אבא מארי, ח"א, ירושלים תשס"ג, עמ' רמא-רסב פירש להדיא כי כל זמן שלא בוטלה התקנה שלא פשטה הרי היא שרירה וקיימת (וראה שם מספר הגדרות השונות מהגדרות אביו). עם זאת, יש לזכור כי כל פ"ב מהלכות ממרים על פי הרמ"ם הוא בבית דין הגדול, שיש לו באמת תוקף לקבוע גופי תורה, מה שאין כן בית דין בימינו כל סמכותו היא רק מכוח תקנות הקהל הדורשות הסכמת הקהל ובלי זה אינם כלום.

¹¹⁴ וכן כתב הרב אליהו מזרחי והלחם משנה (ממרים פ"ב ה"ו).

¹¹⁵ הלכות סנהדרין פ"ד ה"ב: "נראין לי הדברים, שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דייגין ולסמוך אותן, הרי אלו סמוכין, ויש להן לדון דיני קנסות, ויש להן לסמוך לאחרים".

טרה הרב מקוטנא לפלפל בענין כח ורשות גדולי הדור והביא לשונות גדולי הפוסקים, דמה זה שייך לאגודת הרבנים? ויש בזה חילול כבוד רבותינו נוחי נפש ז"ל.

ו. בדבר השגת גבול יתרה כבר כתבתי, הלא קרא מפורש, "בנחלתך אשר תנחל". והארור הוא רק כריתת ברית, כמו שאר ברכות וקללות, דהן רק חפצא של כריתת ברית בחלות דין שבועה וקבלת דברים של הפלאה, כמבואר בשבועות דף ל"ז¹¹⁶ על דיני התורה שכבר נאמרו ואין בזה תוספות איסורין. והוא דבר שהכל מודים בו. ואם אנו מוצאים, שרבותינו נוחי נפש ז"ל השתמשו במלים אלו, הוא רק לשם מליצה בעלמא. דלפניהם הי' הדבר ברור, שהשגת גבול שייכת רק לגבולי הארץ.

זו היא תשובתי להרב מקוטנא. בנוגע ליתר שני הרבנים, שיצאו בד"ת נגדי אין כדאי אף לטפל בדבריהם ותשובה אחת לפני רבנים אלה, כי מלפלפל אודות איסורין חדשים, יותר טוב להזהר באיסור ישן (נשון) [נושן] עוד מחכמי התלמוד "כל מי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין, אל יהא לו עסק עמהם".

והנני עוד הפעם לקים את הוראת ההיתר, כי אין באיסור אגודת הרבנים על שחיטת טומשוב שום ממש, וכמדומני, שהדברים מחוורים יותר למדי, ואין צורך מכאן ולהבא להשיב אלה, שבאים לקנתר. ואחת עלינו לדעת, שדיני התורה אינם משועבדים לשום אדם ואינם יכולים להשתנות, אף אם הם בניגוד לצרכי איזו מפלגה שהיא.

(-) משה הלוי סאלאוויצ'יק.¹¹⁷

דיון בדעת הרמ"ס

יש להבהיר מספר נקודות בדברי הרמ"ס. העיקרון הבסיסי של הרמ"ס הוא שכל תקנה של בית דין לאחר חתימת התלמוד אין לה תוקף עצמאי ליצור "איסור". כל התוקף שלה נוצר מקבלת הקהל את האיסור. ומהו התוקף של קבלת הקהל? כאן לכאורה צריך לדקדק בדברי הרמ"ס; בתשובה המקורית כתב הרמ"ס כי גם לאחר קבלת הקהל אין כאן חפצא של "איסור", אלא מי שעובר על התקנה שנתקבלה הרי הוא בכלל "הפורש מדרכי הציבור" שדינו שאין לו חלק לעולם הבא. אבל לנוכח השאלות של הרב טרונק ענה הרמ"ס שאכן יש "איסור" בדבר מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. אם כן למה היה צריך הרמ"ס כלל להביא את דין "הפורש מדרכי הציבור" בתשובה הראשונה? יתכן

¹¹⁶ צ"ל דף לו ע"א.

¹¹⁷ היינט, 139, ו' תמוז תרפ"ו (18.6.26), עמ' 10; דער מומנט, 138, ה' תמוז תרפ"ו (17.6.26), עמ' 4.

בפשטות שכוונת הרמ"ס שבפועל, גם במקרים שאינם דנים על תקנה לאיסור אוכלין, מעת שהתקבלה תקנה והונהגה, מי שאיננו נוהג לפיה הרי הוא פורש מדרכי הציבור. ובמקום שהתקנה היא לא לאכול דבר מה (או לאסור דבר מה), אותו הדבר נהיה אסור בחפצא מדין שוויא אנפשיה.

אך יתכן וכוונת הרמ"ס היא שיש גם גדר נוסף. בתשובתו לרב טרונוק כותב הרמ"ס: "והלא מאליו מובן הדבר, דדין שווי אנפשיה חתיכה דאיסורא חל רק בקבלת עצמו של כל יחיד ויחיד ולא ע"י אחרים בע"כ". הווי אומר, דין שוויא חל רק בקבלת כל יחיד, וקבלת הציבור איננה יוצרת איסור של "שוויא" על היחידים שלא קיבלו. יתכן, לעומת זאת, שאם רוב הציבור קיבל את התקנה אזי גם אותם אלו שלא קיבלו אותה באופן מפורש או נהגו על פיה, עדיין חייבים לנהוג על פיה כדי לא להיות בכלל הפורש מדרכי הציבור. דהיינו ישנן שתי דרגות בהתקבלות תקנת איסור: א. אם רוב הקהל נהגו – צריך לנהוג כמותם כדי לא להיות פורש מדרכי הציבור אבל אין ליחידים עדיין איסור חפצא בדבר; ב. אם גם היחידים מקבלים או נוהגים לפי התקנה שהתפשטה, הרי לגביהם הוא שוב איסור חפצא מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא.

עוד עניין שצריך בירור בדברי הרמ"ס הוא מעמד "אגודת הרבנים". הרמ"ס חוזר פעמים רבות על הטענה ש"אגודת הרבנים" הינה גוף פוליטי, לא נבחר ולא מייצג, שאין לו סמכות של גדולי הדור. לכאורה לפי שיטתו דלעיל מדוע עליו להדגיש נקודה זו, הלוא אף לגדולי הדור האמתיים אין כח לאסור איסור חדש והכל תלוי האם תקנותיהם מתקבלות בידי הציבור או לא, ואם כן, אין כל נפקא מינה אם אגודת הרבנים הם גדולי הדור או לא; אם לא נתקבלו גזרותיהם בכל מקרה אין לזה תוקף, ואם נתקבלו גזרותיהם, אזי בכל מקרה אסור משום פורש מדרכי הציבור או משום שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. יתכן והעניין נוגע למצב ההלכתי עוד בטרם התפשטה התקנה ובטרם נהגו בה – האם יש איזה עניין להישמע לתקנה. לעניין זה רוצה הרמ"ס לומר שאין שום עניין להקשיב לתקנותיה של "אגודת הרבנים" אשר הנה גוף פוליטי, לא מייצג ולא נבחר, להבדיל מגדולי הדור בעבר שהיה עניין להקשיב לגזירותיהם ולהפוך אותם ל"פשטה". ומשמע שאף הרמ"ס מודה שיש גדולים מסוימים ותקנות מסוימות שיש חיוב או עניין להישמע להם עוד בטרם התפשטו – ולא הוברר בדבריו גדר הדבר.

ובלשון אחר, נראה שישנם שלושה שלבים לשיטת הרמ"ס: א. כשרבנים מתקנים תקנה האם יש איזו שהיא חובה או עניין להקשיב לדברים? ב. אם פשטה התקנה – אזי מחויבים להקשיב לה כדי לא להיות "פורש מדרכי הציבור". ג. אם היחיד גם קיבל או נהג לפיה שוב הדבר עצמו אסור לו באיסור חפצא מדין "שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא".

שאלה מעניינת נוספת העולה בין הרב טרונוק לרמ"ס היא טענת הרב טרונוק שבעצם לא צריך לדון על העיר טומשוב בפני עצמה אלא על כל מדינת פולין, ואף אם נאמר שלא נתקבלה או נתפשטה תקנת אגודת הרבנים בטומשוב, מכל מקום מאחר ורוב היושבים בפולין מקבלים עליהם את תקנות אגודת הרבנים, אפשר להסתכל על כל המדינה כגוף

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : נז

אחד ולדון בו שהתקנה התפשטה והתקבלה בו, וממילא מחייבת אף לדעת הרמ"ס. הרמ"ס בעצם עונה על כך שעובדתית אין המצב כן. ולשיטתו צריך פשטה בפועל – לא בכוח. דהיינו, אף אם יודעים אנו שרוב העיירות יקבלו את התקנה צריך שבפועל התקנה תיאכף ברוב יושבי פולין, אך עובדתית, מעיד הרמ"ס, הדבר לא קרה, ואף מביא ערים נוספות מלבד טומשוב בהן לא פעלו לפי תקנות אגודת הרבנים. נמצא כי הרמ"ס לא חלק בעצם על האפשרות לראות את כל פולין כ"מקום אחד" שלגביו אפשר לדון אם פשטה או לא, שכן זה מתאים גם לדבריו על חרם דרבינו גרשום ודברי הרמב"ם שהביא הרמ"ס שיש תקנות שחלות במדינות וארצות מסוימות ולא באחרות, ומשמע שיש חלות שם "מדינה" ו"ארץ" לעניין זה, ולכן נצרך לומר שלא פשטה.

דרך הלימוד

חוות דעתו של הרמ"ס, יחד עם ההשלמות שבתגובות הנוספות, יש בה את כל המאפיינים הקלאסיים של תורת בריסק. בהירות וחדות, דגש על שיטת הרמב"ם, וניתוח באופן מדויק וכוללני. אין סטייה מהנושא, אין דרך אגב ישוב לאיזו קושיה ידועה, אין "מעניין לעניין" דבר הדומה לו, לא דרך מליצה ולא דרך צחות. בפולמוס זה עם אנשי אגודת הרבנים בפולין ישנה בעצם התנגשות פומבית ייחודית של שיטות הלימוד. השיטה הליטאית-בריסקאית המובהקת של הרמ"ס מול דרך הלימוד הפולנית.

עם זאת, בבואו להעביר את שיטת הלימוד הבריסקאית לקביעת הלכה והשקפה, ניכרים קשיים, שאף הם אופייניים לדרך לימוד זאת, דהיינו אמנם פרשנותו של הרמ"ס בשיטת הרמב"ם נראית מדויקת מאוד ויוצרת הרמוניה מלאה בין דרכו של הרמב"ם בהלכות שונות, אבל אי אפשר להתעלם מכך שמגדולי הפוסקים האחרונים, ישנם שהבינו אחרת בדעת הרמב"ם, ואף כתבו להלכה אחרת, כמו שהובא בהערות. כמו כן, גם אם מפרשים כך את הרמב"ם, ההנחה האוטומטית כי כל שאר הראשונים והשולחן ערוך נקטו כך להלכה, והיה להם בכל מקום את שיטת הרמ"ס ברקע, אינה נקיה מקשיים.¹¹⁸

דרך הויכוח

האופן בו התנהל הויכוח בין הצדדים היה יוצא דופן. ראשית האופן הפומבי שבהם התנהלו המחלוקות, מעל גבי העיתונות הכללית, "לענין כל ישראל", היו חריגים ביותר, אבל בנוסף יש לציין עוד עניין המיוחד בכתיבה של הרמ"ס, והוא שעל אף שמדובר בנושאים פוליטיים מובהקים, ועל אף שהצדדים עצמם היו שרויים במאבקים יצריים על כבוד, כסף ושררה, דברי הרמ"ס היו כמעט כולם הלכתיים נטו (עם מספר "עקיצות" קטן על הנטייה המפלגתית של הצד השני), והויכוח שנוצר היה תורני-הלכתי מבוסס מקורות. הבהירות, החריפות והחדות של דבריו בעצם הכריחו את מתנגדיו לענות באותה מטבע ולהתווכח ויכוח תורני הלכתי בנושאים השקפתיים ומפלגתיים. הוא הצליח בעצם "לגרור" את אגודת הרבנים מדיבורי השקפה תיאורטיים לשיח הלכתי קלאסי, וזאת אף שהעניינים נגעו לענייני השקפה.¹¹⁹

¹¹⁸ וראה דברי נכדו הרב אהרן ליכטנשטיין, מבקשי פניך: שיחות עם הרב אהרן ליכטנשטיין, בעריכת ח' סבתו, תל אביב תשע"א, עמ' 265 בעניין היתר אלמנה מסוימת: "ר' משה סולובייציק הסתגר ששה שבועות בדטשה דירת נופש עם ש"ס ורמב"ם בלבד והתיר אותה. הרב ז"ל [הריד"ס] סיפר: אבא ר' משה סולובייציק אמר לי אז צריכים לפסוק על פי הגמרא והראשונים אבל בלי להתנגש עם השולחן ערוך עליך לדאוג שאתה לא נופל על פי השולחן ערוך".

¹¹⁹ יש לציין שהדברים מתאימים לדברים שנאמרו בשיעור שנתן בנו הרא"ס, נגד אלו שחושבים שענייני השקפה נקבעים באופן אחר מענייני הלכה; נגד התופעה שניתנים פסקים בנושאי השקפה ללא דיון במקורות חז"ל ופוסקים, בזמן שלשיטתו אין חילוק ביניהם, וגם בהם הדיון

סיכום

ישנו חוט המקשר בין כל המחלוקות הציבוריות בהן היה הרמ"ס מעורב באותן שנים. בכללן המאבק הוא נגד קביעה של מאן דהו, גוף כלשהו, שסבור כי יש לו סמכות לקבוע לכלל הציבור בענייני הלכה ודת. נגד גוף מרכזי המבקש לקחת לידי סמכויות דתיות נאבק הרמ"ס בכל תוקף תוך שהוא משלם מחיר אישי וציבורי לא קטן. בכל המאבקים הללו, לא היה לרמ"ס צד במקור הדיון, הוא לא היה חייב להתערב בהם ולא נגרר אליהם. הם לא נבעו מהתקפה עליו או על הקרובים אליו. ההתערבות שלו בכללן הייתה מבחירה חופשית לחלוטין ומתוך מגמה ברורה להיאבק על עיקרון ציבורי החשוב לו. הוא זה שבחר עם מי, מתי ובאיזה נושא יתערב ויפעל.

כלומר, תיאור של מצב לפיו הרמ"ס נדחף לפינה שבה היה מבודד מחברי נעוריו, ממעריצי בית אביו, מעמיתיו האמתיים לדעה, ובתהליך בלתי נשלט הלך והסתכסך עם כל ההנהגה הרבנית בפולין, לעולם לא יהיה נכון. המחלוקות הנ"ל כולן היוו עמדה אידיאולוגית עקרונית של הרמ"ס שנגעה לעיקרי אמונתו וקבלתו מאביו, והוא יצא חוצץ להילחם בקנאות נגד כל התארגנות אשר ביקשה לקבוע בענייני הלכה, שביקשה (בעיניו) להשתלט על ההלכה, להיות "בעלי בתים" על התורה, והוא באמת ובתמים האמין בהשקפת אביו: "כל של רבים קלקלתו מרובה מתקנתו".

אחרית דבר

בסופו של דבר כהונתו של הרמ"ס בראשות ה"תחכמוני" בוורשה הגיעה לסוף צורם על רקע חילוקי הדעות הרבים בינו לבין פרופ' בלבן, ובשיאה – המחלוקת על מתן סמיכה לבוגרי המכון כאשר הרמ"ס סבר שרק שניים מתוך כעשרים בוגרים ראויים לתעודת היתר הוראה.¹²⁰

באותו הזמן הגיעה הזמנה לרמ"ס לכהן בראש בית המדרש של ישיבת רבינו יצחק אלחנן בארה"ב על מקומו של תלמיד אביו – העילוי ממיצ'ט – שנפטר בתרפ"ט. על רקע התפטרותו מ"התחכמוני" והמצב הכולל בפולין, הייתה הצעה זו כחבל הצלה, והרמ"ס קיבל את ההצעה בשמחה ועקר עם משפחתו לארה"ב.

צריך להתחיל במקורות ובטקסטים ורק לאחר מכן אפשר גם לערב את הבינה וה'דעת תורה' (ילד שעשועים, ירושלים תשע"ו, עמ' 330–336).

¹²⁰ א' ורהפטיג, נר זכרון לגרי"א ורהפטיג זצ"ל, ירושלים תשנ"ב, עמ' 22. וכן בזכרונות בתו מייזלמן (לעיל הערה 2), עמ' 232–234. כלומר, בדיוק הטענה שהועלתה כנגד הרמ"ס בתחילת המחלוקת על אגודת ישראל, ועליה הוא חלק – שהוא מכהן ב"בית חרושת לרבנים", קרתה. אבל שניהם היו אמת – המוסד אכן ראה עצמו "בית חרושת" לרבנים, והרמ"ס אכן עמד על דעתו שהדבר איננו כן, אלא לימד תורה ונתן היתר הוראה רק למי שהיה ראוי.

בארה"ב לא היה מעורב הרמ"ס בוויכוחים פומביים באותה מידה, ונהפוך הוא, הוא זכה להכרה והוקרה מהממסד הרבני ומוועד הרבנים בארה"ב. לא זו אף זו, במעין סגירת מעגל אירונית, בשנתו האחרונה של הרמ"ס – שנת ת"ש – התכנסה הכנסייה השנייה של אגודת ישראל בארה"ב, שם נבחר דווקא בנו הריד"ס למסור את ההספד המרכזי על הרח"ע, בעל הפלוגתא של אביו, ובהחלטות הכנסייה נבחר הרמ"ס, כמו גם בנו הריד"ס, לחבר "ועד מועצת גדולי התורה וסדורו".¹²¹

נראה כי בארה"ב, הגיע הרמ"ס, במובנים מסוימים, אל המנוחה ואל הנחלה,¹²² אבל לא הגיעו ימיו לימי אבותיו והוא נפטר בשנת ה-62 לחייו¹²³ ונספד כהלכה.¹²⁴ בעשורים האחרונים תורתו הולכת ומתפרסמת¹²⁵ ושמועותיו מבדרין כבי מדרשא, אך על אישיותו,

¹²¹ 'החלטות לחיזוק התורה והיהדות', הפרדס, שנה יד חוברת ו (אלול ת"ש), עמ' 21. מה פשר התקרבות זו לאגודה, ומה פשר הסכמתו המשתמעת להקמת 'מועצת גדולי התורה' בארה"ב? אמנם לא ידוע שהרמ"ס שימש בפועל בוועד זה, אך בנו המשיך אחרי פטירתו והיה חבר במועצת גדולי התורה של אגודת ישראל לזמן מסוים. יש בבני המשפחה שפירשו שהרמ"ס רחק מהמזרחי בעקבות פעולתה (ופעילות דודו – הרב מאיר בר-אילן) נגד מינוי בנו הריד"ס לרבה של תל אביב בתרצ"ה, אבל נראה שהסיבה והמסובב הינם להיפך. ראה אגרות הרב ניסנבוים, ירושלים תשט"ז, עמ' 243 שם מדווח כבר בתרפ"ט: "אם תפגש את הרב רבי משה סולובייצ'יק... ותבין מדבריו כי הוא איננו שבע רצון מהמזרחי פה בכלל ואולי ממני בפרט – תדע שיש דברים בגו, ואם יהי' צורך, אבאר לך הדבר לאמתו". אבל עדיין צריכים אנו למודעי בדבר מועצת גדולי התורה. שלמה פיק הציע שאכן המינוי הנ"ל לועד המועצת לא היה על דעת הרמ"ס אלא מדין "זכין" ושאלו בנו הריד"ס לא העז לכהן במועצת עד לאחר פטירת אביו. בנוסף הציע פיק כי הריד"ס עזב את אגודת ישראל מספר שנים לאחר מכן עקב הבעייתיות בקיומה של מועצת גדולי התורה של אגודה באותו הזמן. (Shlomo H. Pick, "The Rav: Biography and Bibliography", 6 (1998), עמ' 27-44). לא נראה לי שכך הם הדברים. הריד"ס השתתף בכנסייה השנייה של האגודה בארה"ב בחיי אביו ולא סביר שימנו אותו למועצת גדולי התורה לו היה מתנגד, וגם אם התנגד ומינו אותו בלי לשאול אותו, ודאי שהעניין היה מוסדר לפני כינוס הכנסייה השלישית, ולא כפי שקרה בפועל שמעורבותו רק גדלה. ליישב קצת את התמיהה ניתן להציע שתי תשובות: ראשית, הרמ"ס (כאביו) התנגד בעיקר לארגון כלל ארצי שיחליט עבור מדינות ואזורים, אבל לא התנגד לארגון רבני ארצי; שנית, ההתנגדות למועצת גדולי התורה הייתה במתכונתה לקבוע את ההלכה כבית דין הגדול, אבל אם היא תפעל אך למען המטרות שקבע אביו – להרבות תורה ויראת שמיים, אין בה פסול ויש בה אפילו תועלת. כך שאם המועצה תכוון את פעילות האגודה לשם הרבות פעלים לתורה שפיר דמי, כל עוד היא לא תנסה להחליט מה היא התורה או להיות "אפוטרופוס על התורה".

¹²² מבחינת התלמידים ויחסי הרבנים, אבל הרמ"ס היה ביקורתי ביותר לגבי החומריות, הרמה הדתית הנמוכה, ורמת ה"עמריציות" בארה"ב.

¹²³ נפטר ג' בשבט תש"א.

¹²⁴ ראה למשל הפרדס, שנה יד חוברת יא (שבט תש"א), עמ' 8-11; שם, שנה יד חוברת יב (אדר תש"א), עמ' 3; שם, שנה טו חוברת א (ניסן תש"א), עמ' 6.

¹²⁵ למשל קובץ חידושי תורה: אסופת מאמרים מאת מרן ר' משה הלוי סולובייצ'יק ז"ל ומאת בנו ותלמידו יוסף דב סולובייצ'יק, ירושלים תשמ"ד; חידושי הגר"מ הלוי, מהדורא תניינא, ירושלים

הרב משה הלוי סולובייצ'יק ומאבקיו ב"מועצת גדולי התורה" ו"אגודת הרבנים" בפולין : סא

השקפתו ודרכו נכתב מעט מאוד;¹²⁶ בוודאי באופן יחסי לשפע הרב שנכתב על אביו, אחיו ובנו. אף שבהשקפה ראשונה, מכל הנשמע, לא היה לו לרמ"ס בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, של לימוד תורה, הרבצת תורה, של רמב"ם ו"תורת בריסק", מסכת חייו מלמדת שהייתה בשלמותו מורכבות גדולה, אולי אף יותר מכל אותם בני משפחה עליהם נכתב כה רבות. יהי רצון שמאמר זה יהיה אך תחילת דברים ופתיחת פתח לדיון ובירור בחייו ובדרכו של הרב משה הלוי סולובייצ'יק ז"ל.

תשע"ב; חידושי הגר"מ והגר"ד, מהדורא תניינא, ירושלים תשע"ד ועוד רבים מפוזרים בחידושי בניו ובית בריסק בכלל.
¹²⁶ ראה למשל מ' צינוביץ, אישים וקהילות, תל אביב תש"ן, עמ' 241–243; אב"צ שורין, קשת גבורים, א, ירושלים תשכ"ד, עמ' 200–207.

סימן יט

(א) ראיתי משיכ הרב ר' משה סאלאוויצ'יק בדבר שזרו רוב רבני המדינה לאסור שחיטת מסיני גבול בטאמאשאב וחמלית דבריו שלפיד שחיטת מסיני גבול כשרה מן הדין, ולפיז גורה זו גורה וחקנה חדשה היא, שחדשו רבני המדינה, וזוה אין כח צ"ד יפה לחקן חקנות ולגזור גורות, ומה שגדולי הגור שלחמח חחימת החלמוד חקנו וגורו רק בשביל שהליבור שמליזים גורו הסכימו על הדבר, איכ כל עלם החקנה יפה כחה ככל חקנת הקהל, לכן איא להגזרים לאסור המותר, ולשוויי חחיכה דאיסורא, וכל האיסור של העובר על חקנת

חסדי

סימן יט

אבות

תקנת הקהל לאסור להבדל מהקהל ישראל, וליון לרבי רמב"ם בפ"ג מה' תשובה, וכיון שהציבור בטאמאשאב אינו מסכים להקטנה הוא אינו לה שמתול זה תורף דבריו :

(ב) ורדעתי כ"ד שלא כהלכה, כי משיב דב האיסור של העובר על תקנת הקהל, מלך דע"ז יבדל מקהל, אבל אין בכח לאסור המותר ולשווי תמיכה דאיסורא, מצואר בש"ע יו"ד סי' ב' להיעך, דשומע ששחט נגד תקנת הקהל אסורה, אם אסרו הקהל השחיטה, ומשחט ד"ש על הנשחט שם איסור, לא דאסור לאכלה, מלך כבודו של הקהל, וע"ש דהשוחט נגד תקנת הקהל נעשה משוד על השחיטה, משחט, דחיל על הנאסר מפני התקנה איסור חפלא, כאוכל נ"ט, וע' במהרי"ז סי' פ"ה דהתמוד על מדר"ג מ"ה, דהיא תקנת גדולי הדור היו משוד על עריות, [וע' משיב דב זקני הגאון ז"ל ב"ש"טו ישראל סי' ל"ד] וע' יו"ד סי' רכ"ח שפי"ק ל"א דאם רוב הקהל מסכימים להחיר התקנה והמיעוט מוחים להרוב מותר ולהמיעוט אסור, וא"י דכל האיסור שצובר על תקנת הקהל מפני שנפרד מהקהל, כ"י לרוב הקהל מותר ממי נפרד, וא"י מקום י"ש עוד להאיסור, אחרי שלרובו כ"טו מותר, וע"ש בספי"ק כ"ה דאפי' גורו נכרס ונגד ל"ה רק וחקנה, וכן מציאר שם דהבולטין ממקום שנאסר למקום שלא נאסר, אבל גם שם י"ש לורך לאסור לגור נותנין עליו מותרו מקום ש"א חסם, וה"י במקומם ל"ש שיהי' נפרד מהקהל, ולמה יאסור וא"יזה הברלה יהי' כאן, ופשוט :

(ג) ומה ש"יון לרבי הרמ"ל בפ"ג מה' תשובה דכפוש מקהל היו מ"ן, תמני דהרי לפ"ד דעובר על תקנת הקהל דינו כנפרש מקהל, אי"כ עובר על התקנה היו מ"ן, ולמה ערמו בטוסקים למזא ע"ש לאסור שחיטת נגד תקנת הקהל משום תשוד וכדומה, ע' ב"ד סי' ב', ולמה לא כפשיטות דהו מ"ן ושחיטתו נבלה, ולמה עובר חרמי הקהל פסולין לעדות רק מדרבנן, כמציאר במ"מ סי' ל"ד, וה"י מ"ן ל"כ"ע פסול לעדות מדאורייתא, וכמה ערמו למזא ע"ש לתקנת הקהל, וה"י שוא פשוט דהו מ"ן, גם למה ס"ל לקת פוסקים דהנשבע שלא לנטע לתקנת הקהל ל"ה שבוטע שוא ונבוטעו חלה, ה"י מ"ן והנשבע להיות מ"ן מ"י חלה שבוטעו, אי"ז דרק מ"י שנפרד לגמרי מכלל ישראל להיות נג"י הארץ כמוש"כ הרמ"ל בפ"ג מה' תשובה ה"י מ"ן לכה"ת אבל לא שכל דרכיו הוא בתוך הקהל ואינו נפרד ורק בדבר אחר ובתקנה אחר אי"כ להשתתף ל"ה מ"ן ולא ע"ז כיוון הרמ"ל בפ"ג מה' תשובה, זה הנוגע לתקנת הקהל אבל פשוט ד"ש ב"ד שבישראל, וגם בימנו, בעדתן, לתקן ולגור למגור מלחא כמציאר ברמב"ם ה' סנהדרין וב"מ סי' ב', ומשיב דב רמ"ם דהתם רק לענוש המורידין ו"מ, תמוה, דה"י מ"י שרכב על סוסו כשכח שסקלוהו, ומ"י שהשיח נאשחו תחה האילן שהלקוהו כ"י דברים הללו, עברות שמורידין ו"מ תמה, ופשוט, דאף האידנא כ"י ב"ד יפה לתקן ולגדור, וכ"י המרדכי כ"ש הרגמ"ה דכל המחממה על היבור ה"י הוא כאביר שבאכריות, ויפחה דבורו כשמואל דבורו, וכל מה שעשה עש"י, וכל ספרי הפוסקים ותשובות מלאים מזה, וה"י כל כח הקהילות שעברתן ה"י כ"י, ע' סמ"ע מ"מ סי' ק"י וע' ב"ד יו"ד סי' רכ"ח מ"י מ"י דה"י מדאורייתא מלך ע"ש משמרה למשמרתו וא"ן השבוטע חלה, ומש"כ גדולי הדור והמדינה דתקנתן וזיורתם חלם על כל הדור והמדינה מלך ב"ד כמציאר במ"מ סי' ב' דגדול הדור ה"י כהמחויבו עליהם ותקנתם ה"י כהקנת רבניה, וכל תקנות ד"ל שנהיגו ותקנו לאחר חתימת

התלמוד הוא מלך זה, וכן מצואר במ"מ סי' ס"ז ג"י מיוכזל, וכ"כ זקני הגאון ב"ש"טו מלכו א"י סי' ל"ו דגם האידנא כ"י ב"ד יפה ולא אלמן ישראל בדבר הינוג לכלל ישראל ושליחותיהו דקמאי ענדין גם האידנא כמו בהודאות ומבלות דרנין כו"ז מטעם זה, וע"ש כ"י זה יסוד לש"מ בתקן דמה"י, אף כ"י י"ש לערער עליו מלך קנין, דמועיל מלך הפקד ב"ד הפקד גם האידנא, ובאמת הנהיג כ"י כי הכ"ד לאחר מכירת מ"ן כ"י י"ש והכריו כ"י כ"כ ב"ד תמה משקרים את כל המלם של הקהילה, וכן אהנו נוהגים אחריו, וע' בריכ"ש סי' ש"ע דכ"כ דה"י דא"י בענין אחר כח"ו כ"י ב"ד יפה מלך שלוחותיהו דקמאי ע"ש :

(ד) ותמה על עמך ה"י דיונין דסגיכה בשלם והריוטות א"ן, וא"י לר"ן, וע' ברמב"ן ר"ש פ' משפטים ד"ש איסור לר"ן בפ"י הריוטות, מ"מ, כ"י שלא יהי' עולם הפקד ד"ן כו"ז מטעם שלוחותיהו דקמאי, את עמכם תקנחם ואת רכבם לא תקחם, שיהי' תורה ד' הפקד, וב"א בה פ"י"ם ומללוהו א"י לא יהי' כ"י ב"ד בימיו לגדור ולגור ולשומר על חרות ד' שלא תחבטל ח"ו ועמ"ש בתשובה הרש"י"א הובא בב"י מ"מ סי' ב' מחודש ב' ע"ש בדבריו כ"י נעמו, ו"א מלך ה"י דגם האידנא י"ש כ"י ב"ד לגדור ולתקן ותקנתם חלה מלך ב"ד לא רק מהתקנת הקהלות, אדרבה כל כ"י תקנת הקהלות בעדתן הוא מלך דה"ה כ"י :

(ה) וה"ה דא"ן גזרין גזרה על היבור אלא אי"כ יבולין לעמוד בה, לא כמו שחשכ הרב רמ"א דמטעם דבעינן הסכמחם, רק מלחא אחריתא דמציאר דג"י כולו, ילפינן דא"ן אי"כ יבור יבולין לעמוד בה אין בכח הכ"ד לגור, ע' ע"ז ל"ו ע"א, ומלחא כמדרש אומר לא הטרחתו עליכם, וכ"כ בח"ס שבה י"ג ע"א ד"ה ופליגי, דא"ן לנו לגור ולאסור אלא בענין שאסר הכתוב ע"ש, וה"י משום זה אפילו בסכימו היבור ואח"כ ראו שא"י לעמוד בה אין הגזרה חלה כמציאר בטוסקים כ"י דא"י מלך דלא היה בהסכמחם, וע' ברמב"ם בפ"ג מה' ממרים ות"ס ע"ז ל"ו, דה"י דלא פשטת התקנה א"י אפ"ש לעמוד בה חלה התקנה אלא דבה"ה אף ב"ד קטן יכול לנטעל ה"י סתמא קאמרי אף כו"ז, ולמה בלא פשטת דר"י ככלל התרה אי"כ דב"י בהסכמחם א"י להתקנה בכלל לחול :

(ו) ובר מן דין נלפנ"ד ברור דהסכמת כל חכמי המדינה כחם יפה לגור על המדינה, וכחם כו"ז יפה כמו כל התקנות והגזירות, שגורו ותקנו מימות חתימות התלמוד, וכ"כ הרמב"ם ז"ל כ"י סנהדרין דבהסכמת חכמי ישראל דהאידנא נוכל לחדש הסמיכה דבר דבעי סמוכין והתם מלך דא"ן סמיכה אלא בא"י בענין חכמי א"י, ו"א לנו מזה אפי' אי"כ דהגזירה שגורו על שחיטה טאמאשאב היא גזרה חדשה חלה מלך גרמ ב"ד, רוב חכמי המדינה למגור מלחא לאסור השחיטה, ומלך דא"ן גזרין על היבור אלא אי"כ יכולים לעמוד בה ליכא, דרק אין יבולין לעמוד חמ"ו, כמו בשמן בע"ז, וכ"ה דב"ב דב"ן הוא שנגזור בעלמיו שלא נשא נשים ושלא לאכול בשר, אבל לא אחריו אין גזרין אפי"כ מהלך בה, אדרבה אחרו טול מקל וכו', וע"י ב"ד סי' רכ"ח בקהל שגורו ואח"כ גורו להיעך ח"י התקנה ה"י חלה, וה"י אין לך יבולין לעמוד בה יו"מ מזה, דכ"כ תקנו להיעך, ע"כ כיון דאפ"ש להם להחיר התקנה הראשונה דחמ"ו ע"ב דתירין ב"י פתח וחרטה, מקרי יבולין לעמוד בה, כ"י דתלוי ברעו"ס א"י יר"ו ועמדו בה, [וע"י סוכה כ"ה ג"י אבל כ"כ א"י ע"י ל"י לוחזי דעמ"י, ופ"ש"י מוכי עליו ל"שכ דעמו למזא, וכ"ה סכ"י על דקידר מחמכס חמך

אחד דהביא דברי המכילתא גבי שניית בהמתו יכול לא ייחנה חולש ח"ל למטן ינוח מן לה נייח, איכ לבאורה כל מלאכה ללורך האדם אינו מחבטל בזה השכיחה והיו מנות, אבל זה פטות, דכהמה ליל דעת ואם לא ייחנה חולש אי"ל לה שלא חצטער, ואין זה נייח, אבל אדם דיש לו דעת איבעי לי לימוני דעמי ויחטנג על די במיעטמו מן ההענוגים, שלריך לחלל שבת בסיבתם] ואם אינס מהרלין זה כבר הוי לא פשטה וכיכ בשם הרמז"ל ומו"ר דחלה רק אפשר לב"ד לבטלה אחיכ, ובכלל לא נחבר עוד ע"י גשיחת ראש אי הכוב אינס מהרלין בזה, דהרי פטות, רוב זה אוליך בהר אובלי בשר כשר :

(ז) **אדרבא** לפ"ד הרב רמ"ם דהקנה הוא חדשה היא לאסור שחיטת מסיגי גבול, איכ לא נגורה על טאמאשאב לחודה רק על כל המדינה, וכיון דרוב הקהילות שמעו ולא מיחו וקבלו עליהם חקנה זו, איכ מחויבת כבר טאמאשאב כמו כל מיעוט דנגרר בהר רוב בתקנה יבור, דמיעוט הקהילות לגבי רובן הוי כמו מיעוט הקהל לגבי רובו ע"י ריב"ל ח"ג סי' ע"ג ובמהרי"ח סי' נ"ב ובדר"ך בסי' א', ומרגמ"ה אף דרוב הישוב הוי כפוף מחסיו ח"מ לא חלה הגזירה על שאר הקהילות, כיון דעליהם לא גזר, כמבואר בהשו"ר הרי"ן, ולחנם נסתע"י הרב רמ"ם ממדרגמ"ה לדבריו :

(ח) **אבר** באמת כבר פשטה חקנה זו לומר משחיטת מסיגי גבול במדינתנו, ומעולם לא שמענו שהקהלה אחת חיוס שוי"ב כשכיל דררא דמומא, כ"ז שלא נססלו כלאומתן, רק מחפשיין עמהם, והוחוק זה האיבור ונתפשט בישראל, ומכיון דהוא למגדר מילתא ופשטה, אפי' ב"ד הגדול אי"י לבטלה כמבואר בראב"ד ה' מחרים, ובלי האיבור של חכמי המדינה חל האיבור על שחיטת טאמאשאב ואין כאן מקום לספל אי כח האגודה הרבנים יפה ע"פ המורה, דל אגהיר מהכא, אבל רוב חכמי המדינה היה בושיבה הוי, ובכלל אקקודותא גדולה היא ששוי"ם ימרו את פי רוב חכמי המדינה, וענת דלא פ"ר סכינא קמי' חכס מגדון אותו, ובגר האריכו הטוסקים דהיכי דהחכס לא מחל ע"ז, שחיטתו אסורה מכ"ש בממרים :

(ט) **אבר** כ"ז לפ"ד הרב הג"ל שהיא חקנה חדשה, אבל באמת ברור לכל בר ב"י רב דתקנה ישנה היא מסיגי מלאו דלא חגול, והשגת גבול, והיטב אשר הראש הרב מאסטר"או ז"ל כי הרבה גדולים חספו בזה מלך השגת גבול, ושחוק עשה לנו הרב רמ"ם שר"זה לדון בזה, דאין השגת גבול רק בקרקע אי"י, וע' במבייט ח"ג סי' קס"ג ובחומ"י סי' קס"ג דקראו לזה המסיגי גבול ומומר לגולה ולגנבה שחיטתו אסורה, וכיכ היראים בסי' קל"ז דשחיטת גנב פסולה, וליג שנגנבו לו רק שנאבדו ע"ש, ופלא שהרב רמ"ם לא הלך בזה, בדרכי אבותיו, וקנו הגאון מו"ה ר' יוסף דוב ז"ל בספרו בית הלוי החמיר בזה :

(י) **אפי' אשר יראה די נוגע בלבבו יודע עד כמה** התקנה הזו והאיבור הזה, שלא לפשות השחיטה הפקר, נחוי"ם לקיומה של מורה הקדושה בימינו אלה, ובלעדו אי"ל לאכול בשר, וקורא אתי על התקנה הזו משיב הרשכ"א הובא בתשכ"ן ח"ב סי' קל"ג שכתב בכעין זה, ואפילו לא הסכימו הקהל באיבור בעלמא נאסר"י והרשכ"ן שם סייס, ואולי לא היחה הסכמה נציבור ראו להם למדשה ואיך יתירה, ודי ישיב שופטיו כבדאשונה ויוע"זו ככתמילה :